

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

“Atatürk İlkeleri ve Demokrat Parti İktidarı”

Yüksek Lisans

Şükrü ŞUR

Ankara / 2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TEZ KONUSU

“Atatürk İlkeleri ve Demokrat Parti İktidarı”

Yüksek Lisans

Öğrencinin Adı: Şükrü ŞUR

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yavuz ERCAN

Ankara / 2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TEZ KONUSU

“Atatürk İlkeleri ve Demokrat Parti İktidarı”

Yüksek Lisans

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yavuz ERCAN

Tez Jüri Üyeleri
Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Yavuz Ercan

.....

Prof. Dr. Bige Sükan

.....

Doç. Dr. Neşe Özden

.....

Tez Sınavı Tarihi :

10.07.2008

Yukarıdaki sonucu onaylarım

Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN
Enstitü Müdürü

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti, 29 Ekim 1923 yılından 14 Mayıs 1950'ye kadar, gerek devrim şartları ve gerekse Türk toplumunun sosyo- ekonomik ve kültürel şartlarının elverişli olmamasının bir sonucu olarak, çok partili siyasal yaşama geçememiş ve tek parti ile yönetilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra totaliter iktidarların yıkılışı, yeni bir dünya düzenini de beraberinde getirmiştir. Modern demokrasilerin egemen olduğu bu düzen, Türkiye'yi de etkileyerek, çok partili hayata geçiş sürecini hızlandırmıştır.

7 Ocak 1946 yılında, iktidar partisi olarak, Cumhuriyet Halk Partisi'nin desteğiyle Demokrat Parti kuruldu. 1950 yılına kadar muhalefet partisi olarak görev yapan Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950 seçimlerinde halkın önemli bir kısmının oylarını alarak tek başına iktidar oldu. Her yönü ile Türk demokrasi tarihi için bir dönüm noktası sayılması gereken bu süreç, tam anlamıyla barışçıl koşullarda gerçekleşti. Demokrat Parti, 1954 ve 1957 seçimlerinde de halkın çoğunluğunun oyunu alarak Türkiye'yi on yıl boyunca tek başına yönetti.

1950- 1954 yılları arasında, özellikle ekonomi alanında ki olumlu gelişmeler, 1954 seçimlerinde halkın iktidar partisine desteğini artırdı. Bundan cesaret alan DP yönetiminin popülist politikalara ağırlık vermesi, ekonomide ciddi bozulmalar ve sosyal sorunlar doğurdu. Bu da 1957 seçimlerinde halkın Demokrat Parti'ye desteğini önemli ölçüde azalttı. Fakat bu azalış, DP'nin iktidardan düşmesi için yeterli oranda değildi. 1957 seçimlerinde Demokrat Parti, seçimlerden zayıflayarak çıkmasına rağmen, tek başına hükümeti kuracak kadar oy almayı başardı.

On yıllık Demokrat Parti iktidarında Atatürk Devrimi'nin temel ilkeleri, teoride kabul edilmelerine rağmen, uygulamada hiç birine uyulmadı ve ilkeler ciddi şekilde amaçlarından saptırıldı. Bu da, Türk Devrimi'nin temeli sayılabilecek ekonomik bağımsızlık ve çağdaşlaşma hedefinin bu yıllarda duraklaması, hatta bazı noktalarda gerilemesi sonucunu doğurdu. Böylece Türk toplumu 1950 – 1960 yılları arasında, gelişen batılı modern demokrasilerle bütünleşmek fırsatını da kaçırmış oldu.

Demokrat Parti'nin oy toplama kaygısı ile “*dini siyasete alet etme*” politikası, bu dönemde gerici örgütlenmeleri cesaretlendirmiş, bu anlayış sonraki yıllarda da

Türk siyasal hayatının tehlikeli bir alışkanlığı haline gelmiştir.

1960 yılının başında Türkiye Cumhuriyeti Devleti artık *totaliter* bir rejimin eşiğine gelmiştir. Bu durum, 27 Mayıs 1960 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin siyasal gidişata müdahale ederek, yönetimi devralması sonucunu doğurmuştur.

ABSTRACT

Turkish Republic wasn't able to pass through the multi party political system and was governed with only one party from 29th October 1923 to 14th May 1950. This situation occurred as a result of not only the revolution conditions but also the inconveniency of the socio-economical and cultural conditions of Turkish society.

The collapsing of the totalitarian powers after the World War 2 brought about a new world regime together with it. This regime, in which modern democracies are dominant, by affecting Turkey, facilitated the shifting through multi political party life.

On 7th January 1946, Democratic Party was founded with supports of Republican People's Party as the party in power. Democratic Party, which had served as the oppositional party in the parliament until 1950, became the single governmental power in the "14th May 1950 elections by collecting the votes of the majority.

This process, which should be evaluated as the milestone in the Turkish democracy history wholly, actualized in absolutely peaceful conditions.

Between the years 1950 and 1954, the positive developments especially in economical fields increased the support of the public for the party in power in 1954 elections. By taking courage from this situation, DP's paying attention to the populist policies led to serious deteriorations in economy and social problems. And this situation decreased the votes of the public for Democratic Party. However, this decline in the support wasn't adequate for the fall of the party from the power. In the elections of 1957, although Democratic Party had become weaker after the elections, they managed to collect enough votes to found the government.

In the ten- year power of Democratic Party, they seemed to accept Atatürk's Principles in theory but in practice they never applied those to the real lives and The Principles were seriously deviated. And these situations resulted in the pause and even the regression of economical independence and modernization objectives which can be thought as the main objectives of Turkish Revolution. Because of this, between 1950 and 1960, Turkish society missed the opportunity of unification with the developing western democracies.

The concern of collecting too many votes of Democratic Party and their policy of "making the religion an instrument to the politics" encouraged many unpro-

gressive and religious organizations and this mentality turned into a dangerous habit of Turkish political life in the fore coming years.

In the early years of the 1960s Turkish Republic State has come to the threshold of a totalitarian regime. This situation brought about the interruption of Turkish Armaments to the political process on 27th may, 1960 and taking over the power.

ÖNSÖZ

Türk siyasal hayatında Demokrat Parti döneminin siyasi ve ekonomik yönleri bilimsel açıdan birçok kez ele alınmıştır. Buradan hareketle çalışmamızın amacı Demokrat Parti'nin siyasi veya ekonomik tarihini ayrıntılı bir şekilde açıklamak değildir. Çalışmamızın temel amacı, Demokrat Parti iktidarının Türk Devrimi'nin temel ilkeleri olarak kabul ettiğimiz Atatürk İlkeleri'ne bakışını incelemektir. Böylece söz konusu dönemde iktidar koltuklarını işgal edenlerin ideolojilerinin daha net anlaşılacağı inancındayız. Bunun dışında Atatürk İlkeleri ve çağdaşlaşma ilişkisinin böylece daha iyi anlaşılacağını düşünüyoruz.

Bu çalışmada Atatürk İlkeleri ayrı ayrı bölümler altında açıklanmıştır. Daha sonra iktidar partisinin parti programında Atatürk ilkeleri ile ilgili tanımlamaları ve uygulamada bu tanımlamalara ne oranda uyup uymadığı açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bundan sonra Demokrat Parti'nin Türk devrimine bakışı hakkında, çoğu zaman günümüz Türk siyasi ortamı da göz önünde bulundurularak, birtakım sonuçlara varılmıştır. İncelediğimiz dönemin geniş bir tarih aralığını kapsamasından hareketle, yaptığımız değerlendirmelerde ya çok bilinen, belli başlı uygulamalar veya bugüne kadar gözden kaçmış ancak kanımızca ciddi önem taşıyan bazı ayrıntılar temel alınmıştır.

Ele aldığımız konu gerek sınırları ve gerekse içeriği açısından çok çeşitli kaynak kullanımını zorunlu kılmıştır. Ancak genel olarak, söz konusu dönemde çıkan günlük gazete ve dergiler, anılar, doğrudan veya dolaylı olarak Demokrat Parti ve Atatürk İlkeleri ile ilgili kaleme alınmış telif eserlerden yararlanma yoluna gidilmiştir.

Tezin hazırlanma sürecinde danışmanım Sayın Prof. Dr. Yavuz Ercan'a yardımlarından dolayı teşekkür ediyorum. Ayrıca kaynaklara ulaşmam konusunda yardımlarını esirgemeyen Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Arşiv uzmanlarından Sayın Mustafa Toker, Çiğdem Aslan ve Enstitü Öğrenci İşleri Şefi Sayın Fatma Mesci'ye ve yüksek lisans derslerini takip etmemde kolaylık sağlayan Etkili Dershanesi Müdürü Sayın Cavit Bal'a, içten teşekkürlerimi borç biliyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
GİRİŞ	3
1- TÜRK DEVRİMİ VE DEMOKRASİ DENEMELERİ.....	3
2- 1923 - 1938 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’DE ÇOK SESLİLİK ÇABALARI.....	6
3- TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ SİYASAL HAYATA GEÇİŞ	13
a) <i>Milli Kalkınma Partisi</i>	15
b) <i>Demokrat Parti</i>	16
c) <i>Demokrat Parti Programında Atatürk İlkeleri</i>	18
BİRİNCİ BÖLÜM.....	21
CUMHURİYETÇİLİK	21
1- ATATÜRK’ÜN CUMHURİYETÇİLİK ANLAYIŞI.....	21
2- DEMOKRAT PARTİ’NİN CUMHURİYETÇİLİK ANLAYIŞI	25
a) <i>CHP Mallarının Hazineye Devri</i>	25
b) <i>Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun</i>	26
c) <i>Türk Basına Yansıyan Bazı İlginç Demeçler</i>	27
ç) <i>DP’nin Muhalefet Anlayışı</i>	29
d) <i>Devlet Kurumlarında Tekelleşme ve Milli İrade</i>	30
e) <i>Meclis Soruşturma Komisyonu (Tahkikat Komisyonu) 18 Nisan 1960</i>	32
İKİNCİ BÖLÜM	36
ULUSÇULUK	36
1- TÜRK TOPLUMUNDA ULUSÇULUĞUN GELİŞİMİ.....	38
2- ATATÜRK’ÜN ULUSÇULUK ANLAYIŞI	40
3- DEMOKRAT PARTİ’NİN ULUSÇULUK ANLAYIŞI.....	44
a) <i>DP’nin Gözünde Türk Dil Devrimi</i>	45
b) <i>“İnönü” Adı Ortaokul Kitaplarından Çıkarıldı</i>	48
c) <i>Ümmetçi Eğitim Anlayışı</i>	49
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	52
HALKÇILIK.....	52
1- KISACA HALKÇILIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ	52
2- ATATÜRK’ÜN HALKÇILIK ANLAYIŞI	53
3- DEMOKRAT PARTİ’NİN HALKÇILIK ANLAYIŞI.....	58
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	63
DEVLETÇİLİK	63
1- DEVLETÇİLİK (ETATİZM)	63
2- KORPORATİZM	64
3- DEVLETÇİLİK VE PLANLI EKONOMİ.....	65
4- ATATÜRK’ÜN DEVLETÇİLİK ANLAYIŞI.....	65
a) <i>Ekonomik Devletçilik</i>	66
b) <i>Sosyal Devletçilik</i>	69
5- ATATÜRK SONRASI DEVLETÇİ UYGULAMALAR	70

6- DEMOKRAT PARTİ’NİN DEVLETÇİLİK ANLAYIŞI	71
a) <i>Yabancı Sermaye ve Petrol Sorunu</i>	75
b) <i>Barker Raporu, Lifting’in Kovulması</i>	78
c) <i>Demokrat Parti’nin Ekonomi Politikasının Sonuçları</i>	80
BEŞİNCİ BÖLÜM	84
LAİKLİK	84
1- ATATÜRK’ÜN LAİKLİK ANLAYIŞI	85
2- DEMOKRAT PARTİ’NİN LAİKLİK ANLAYIŞI	91
a) <i>Ezanın Tekrar Arapça Okutulması</i>	92
b) <i>Gerici Örgütlenmeler ve Atatürk</i>	95
c) <i>Atatürk Bütlerine Saldırılar</i>	98
ç) <i>Ahlak Terbiyesi Kongresi</i>	101
d) <i>Demokrat Parti ve Büyük Doğu Dergisi</i>	102
e) <i>Demokrat Parti ve Tarikatçılık</i>	106
ALTINCI BÖLÜM	109
DEVRİMCİLİK	109
1- ATATÜRK’ÜN DEVRİMCİLİK ANLAYIŞI	110
2- DEMOKRAT PARTİ’NİN DEVRİMCİLİK ANLAYIŞI	112
SONUÇ	117
KAYNAKÇA	125
EKLER	128

GİRİŞ

1- Türk Devrimi ve Demokrasi Denemeleri

Osmanlı Devleti on dokuzuncu yüzyıla ekonomik, sosyal ve siyasal pek çok sorunla girmiştir. Devletin çöküş sürecine girişi konusunda en çok sözü edilen nedeni, tarihi sürece uygun olarak bu devletin yapısal birçok değişikliği yapmama yolunu izlemesi ya da bu değişiklikleri ya eksik yapması veya basit bir “taklitçiliğin” ötesine gidememesidir.

Osmanlı Devleti bu anlamda on dokuzuncu yüzyılda birçok çalışma yapmış ve girişimde bulunmuştur. Ancak bu çalışma veya girişimler yukarıda yapılan nitelendirmelerin dışına çıkamamıştır. Tarihi süreç yirminci yüzyıla girerken hemen her alanda Osmanlı Devleti aleyhine işlemeye devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin son yüzyılı özellikle Avrupa devletleri arasında çok ciddi bir ekonomik rekabete sahne olmuş, daha kötüsü bu rekabetin oluşmasında sorunun bir yönünün de Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşılması olmuştur. Bilindiği üzere bu rekabette taraflar 1914 yılında bir dünya savaşına tutuşarak sorunlarını çözme yoluna gitmişler ve Osmanlı Devleti de bu savaşın dışında kalmayı başaramamış ve sonunda o da savaşa katılmıştı. Bu savaş sonucunda müttefikleri ile birlikte ağır bir yenilgi almış, savaş öncesi ve savaş yıllarında yapılan bazı antlaşma ve planlara uygun olarak toprakları işgal edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918 de imzaladığı ateşkes antlaşmasına Osmanlı hükümetleri gereken tepkiyi göstermekten uzak kalmışlar, ancak buna rağmen Anadolu'da halk ve birçok subay direnişe geçmiş ve böylece işgale karşı sessiz kalınmayacağını ilk sinyallerini vermişti. Fakat burada şunu da belirtmekte yarar var ki, bu direniş birbirinden bağımsız ve başlangıçta kesinlikle “yöresel” bir nitelik göstermekteydi. İşte burada 16 Mayıs 1919'da Anadolu'ya geçme fırsatı yakalayan Mustafa Kemal'in oynadığı rol dikkati çekmektedir. Çünkü hemen bütün araştırmacıların üzerinde anlaştıkları nokta, Mustafa Kemal'in Türk Kurtuluş Savaşı'nda birleştirici ve sürekli bir motivasyon yaratarak direnişi başarıya ulaştırdığı gerçeğidir. Dikkat edildiği zaman kolayca fark edilen nokta, 19 Mayıs 1919'dan sonra Anadolu'daki direniş hareketinin sistematik bir şekilde organize

olduğu ve en sonunda tek merkezi bir güce dönüştüğüdür. Ayrıca Şu da önemlidir ki, bazı araştırmacıların Mustafa Kemal olmasaydı başka biri bu görevi üstlenirdi tezi ise, öncelikle, objektif bir bakış açısından uzaktır. Dikkat edilirse, Mustafa Kemal'in bu süreç içinde birçok yerde kullandığı inisiyatifin ciddi bir zekâ ve hesap ürünü olduğu ve bu özelliğinin Türk Kurtuluş Savaşı'nın dönüm noktalarını belirlediği, çok kolay bir Şekilde anlaşılacaktır.

Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşı'ndaki rolü ve önemi yanında, O'nu hem dünya ve hem de Türk tarihi karşısında önemli kılan Şey, 1923 Temmuz ayında Lozan'da ülkesini bağımsız ve özgür kıldıktan sonra yaptıklarıdır. Yani Türk Devrimi'dir. Biz burada Mustafa Kemal'in ölümüne kadar attığı devrimsel adımların özellikle "amacı" üzerinde durmanın yararlı olacağı görüşündeyiz. Çünkü bu amaç, eğer net bir çerçeve içine alınabilirse, Atatürk'ten sonra gelen iktidarların, bu anlamda, yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne neler kattığını kavramak daha kolay ve söz konusu dönemler için yapılacak olan analizler daha sağlıklı olacaktır.

Türkiye'yi temsil eden heyet Lozan'dan döndükten sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün önünde iki seçenek vardır; ya ülkesinin "evrimsel" düzeyde bir değişim yaşamasına seyirci kalacak ki bu, iyimser bir tahminle yaklaşık yüzyıl sürebilirdi, ya da ülkesinin çağdaş ve uygar ülkelerin seviyesine ulaşması için gerekli olan "devrim" adımlarının bir an önce atılması için çalışmalarla başlayacaktı. O, tercihini ikinci Şıktan yana kullanmış ve o yönde çalışmıştır. Bunun için devrimci bir anlayışla önce siyasal üst yapıyı deđiŐtirmiş ve daha sonra hukuki, sosyal, kültürel ve eğitim alanında bir dizi yenilik yapmıştır. Bu yenilikler sonucunda, Türk hukuk sistemi tarihinde hiç olmadığı kadar eşitlikçi ve daha kapsayıcı olmuş, eğitim sistemi pozitif bir yola sokulmuş ve millileŐtirilmiş, toplumsal alanda halkı birçok noktada kısımlara ayıran ve ciddi düzensizliklere sebep olan anlayıŐlara son verilmiş, kültürel anlamda bir bütünlük sağlanmıştı. Kuşkusuz bu uygulamalar, Atatürk İlkelerini doğurmuştur.

Atatürk ilkeleri ışığında yapılan tüm çalışmaların temel amacı, yeni kurulan Türk Devleti'ni çağın gerektirdiği standartlara ulaŐtırmaktır. İlkeler bu amaca hizmet edecek biçimde düzenlenmiştir. 1923- 1938 yılları arasında atılan adımlar, Türk Devrimi'nin temel dinamikleri olup bunların daha da geliştirilmesi sonraki kuşaklara bırakılmıştır. Ancak belirtilen süre içinde devrimin iskeleti oluşturulmuştur. Aslında devrim sonlu değil, süreklidir; başlar ama bitmez.

Türk Devrimi incelendiğinde bir devrimde yapılması gerekenlerin sistematik bir şekilde uygulandığını görüyoruz. Devrim, bir yönüyle çok ciddi bir kültür değişikliği anlamına gelmektedir. Kültürün belli başlı öğeleri “devlet ve hukuk, ekonomik öge, bilim ve sanat ve manevi öge”dir. Türk Devrimi’nin başında, önce siyasal üst yapı değiştirilmiş (yönetim ve hukuk ögesi) ve kültürün dört temel ögesinden “manevi öge” değişimin dışında tutulmuştur. Bu öge kuşkusuz, devrim süreci içinde “etkileşim” sonucunda bazı değişikliklere uğramıştır. Ancak bu değişim, toplumsal yapıyı sarsmadan ve uzun bir süreç içinde kendiliğinden gerçekleştirilmiştir.¹

Yukarıda da belirtildiği gibi Türk Devrimi bir kültür değişikliğini beraberinde gerçekleştirmiştir. Bu durum devrimin kalıcılığı için önemli bir uygulamadır. Çünkü devrimi yapan birinci kuşak değiştikten sonra devrimi koruma içgüdüsüne sahip yeni bir neslin yetişmiş olması hayati önem taşımaktadır. Bu da ancak, toplumun bu yönde bir değişim yaşaması ile mümkün olabilir. Bu nedenle Türkiye’de cumhuriyetin ilanından hemen sonra (3 Mart 1924) tüm okulların Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlanması tesadüf değildir. Bu uygulama ile yüzyıllardır çağdaş bir eğitim anlayışı sergileyen medreseler kapatılmış ve eğitim çağdaş, yani “pozitif” bir içeriğe kavuşturulmuştur. İlerleyen yıllarda da eğitim alanında ciddi bir yapılanmaya gidilmiştir.

1923- 1939 yılları arasında Türk eğitim sistemi ile ilgili bazı rakamlar ve oranlar şöyledir:²

	1923	1939	Artış Oranı
İlkokul	4894	6700	% 132
İlkokul öğrencisi	341.941	764.691	% 132
İlkokul öğretmeni	10.238	15.775	% 54
Genel Lise	23	68	% 195

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı gibi eğitim çalışmalarına çok önem verilmiştir. Şu iki nedenin bu çalışmaları önemli kıldığı söylenebilir:

- a- Türk ekonomisinin içinde bulunduğu türlü olumsuzluklar
- b- Türk toplumunun kültürel ve siyasal duruş olarak aşırı muhafazakâr ve gelenekçi yapısı

¹ Ahmet Mumcu, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, c. II, Anadolu Üniversitesi yayını, Eskişehir, 2000, s. 336.

² Mumcu, **a. g e.** s. 570, 571

Türk Devrimi'nin bu şartlar altında kendisinden önce dünyadaki diğer devrim hareketlerine oranla, daha az toplumsal gerginliğe neden olması da onun sistematik yönü hakkında fikir vermektedir. Atılan devrim adımları arasında fazla süre aşımının olmaması ve gerekli temel adımların 1938'e kadar atılması bu toplumsal gerginliği azaltan bir diğer önemli etken sayılabilir.

2- 1923 - 1938 Yılları Arasında Türkiye'de Çok Seslilik Çabaları

Türk Devrimi'ni gerçekleştiren kadro, topraklarındaki işgale karşı verdiği savaşı başarı ile tamamladıktan sonra zaman kaybetmeden artık çok herhangi bir önem taşımayan saltanatı 1 Kasım 1922 de kaldırarak siyasal üst yapıyı değiştirmiştir. Bu değişiklikle Mustafa Kemal kurmayı düşündüğü yeni düzen için yukarıda da belirtildiği gibi gerekli ilk önemli adımı atmış bulunuyordu. Bilindiği gibi 29 Ekim 1923'te de Cumhuriyeti ilan ederek yeni düzenin eskisinden farklı olacağını göstermişti. Gerçekte Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçtiği sıradaki düşünceleri ile geçtikten sonra yaptıkları ileride "halkın egemenliğine dayalı" bir yönetim tarzını benimseyeceğinin açık göstergesiydi.

Ekim 1923 yılında Mustafa Kemal'in Cumhuriyeti değil de kişisel egemenliğe dayalı bir siyasal düzen kurma şansı, en az cumhuriyetin ilanı kadar vardı. Yani halkının önünde zafere ulaşmış bir lider olarak bunu yapması kanımızca çok zor olmazdı. Fakat O, tam tersini yaparak yönetim hakkını halkına devretmiştir. Bu süreçten sonra, yani cumhuriyet çatısı altında, demokratik bir yönetim için olmasa olmazlardan olan "çok seslilik" için neler yapıldığına değinmekte yarar vardır.

Kurtuluş Savaşı yıllarında Sivas Kongresi sırasında oluşturulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti³ cumhuriyetin ilanından önce 9 Eylül 1923'te Halk Fırkası'na dönüştürüldü. Böylece Cumhuriyet tarihinin ilk siyasi partisi kurulmuş oluyordu. Halk Partisi'nin tüzüğündeki ilk maddede partinin üç amacı belirtilmişti; demokrasi, çağdaşlaşma ve hukuk devleti.⁴

Cumhuriyetin ilk yıllarından sonra meclis içinde muhalif bir çevre belirmiştir.

³ ARMHC

⁴ Mete Tuncay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması**, Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul, 1999, s. 50.

Bu çevrenin önemli bir kısmı Türk Kurtuluş Savaşı'nda Mustafa Kemal'in silah arkadaşları olarak bilinen kesimdir. Bunlardan bazıları; Rauf Orbay, Kazım Karabekir, Refet Bele, Adnan Adıvar'dır. Bunların muhalefeti yeni bir siyasi teşekkülün ortaya çıkmasını çabuklaştırmıştır.

Daha sonra 1924 Ekim'i başlarında Rauf Orbay, Kazım Karabekir, Refet Bele ve İsmail Canpolat öncülüğünde bir karşıt parti kurulacağı fikirleri yayılmaya başladı. Nitekim çok geçmeden Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy ile birlikte ordudaki görevlerinden ayrılmış ve milletvekili olarak mecliste çalışmayı yeğlemişlerdi. İngiltere ile bir savaş olasılığının belirlediği bir sırada aldıkları kararın gerekçesini şöyle açıklamaktaydılar:

*“Harp felaketinin önünde ancak TBMM’de bir blok halinde görünebilirsek durabiliriz. Esasen cumhuriyetin kökleşmesi için bir parti halinde çıkmaya da karar vermiş bulunuyoruz”*⁵ Bu isimlerden hem Kazım Karabekir ve hem de Ali Fuat Cebesoy Kurtuluş Savaşı yıllarında gösterdikleri başarılarla, Türk kamuoyunda ciddi bir saygınlık kazanmışlar ve bu saygınlığı hak eden eylemlerde bulunmuşlardır. İngiltere ile bir savaş durumunun belirlediği bir ortamda mecliste daha yararlı olacaklarını düşünmeleri -ki bu isimlerin politik tecrübelerinin olduğu söylenemez- söz konusu yıllarda savaşın bitmesi ile meclisteki birinci grubun ve dolayısıyla Halk Fırkası'nın bazı uygulamalarından rahatsızlık duydukları için ve dolayısıyla bunu belki değiştirme veya engelleme düşüncesinde oldukları izlenimini vermektedir.

Öte yandan Halk Partisi yeni bir partinin kurulmasının doğal olacağı görüşündeydi. 14 Kasım tarihli Hâkimiyeti Milliye, *“Mecliste birden çok partinin bulunmasını istememek, muhalefete ve denetime karşı çıkmak kimsenin hatırından geçmez”* diyordu. Ancak yazıda kurulacak partinin şu ön koşulları taşıması gerektiği belirtiliyordu:

*“ Belli temellere dayanan, devrim ilkelerine bağlı, yasal bir denetim yolunu izleyecek yeni bir parti.”*⁶

Nitekim bir kaç gün sonra 17 Kasım 1924'te İçişleri Bakanlığı'na yapılan bir başvuru ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adı verilen parti kurulmuştu.

⁵ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, C. III, Bilgi yayınevi , İstanbul, 1995. s. 98

⁶ Turan, a. g. e. s. 99

Parti programına ana hatlarıyla bakıldığı zaman, bu partinin “liberal- demokratik” bir çizgide olduğu ve İngiltere’deki Muhafazakâr ve Fransa’daki sosyalist partilerden esinlendiği görülmektedir. Parti bu anlayışını şu şekilde özetlemiştir: “Hürriyetperverlik ve halkın hâkimiyeti⁷ partinin esas prensipleridir. Tüzüğe parti “dinsel düşünce ve inançlara saygılıdır” ifadesi de yerleştirilmişti.⁸ Bu madde kuşkusuz ilk bakışta sıradan bir maddeden farksızdır. Ancak diğer yandan bu tarz bir vurgu, halifeliğin yeni kaldırıldığı ve devrim ilkelerinin ve laikliğin hâlâ anlaşılmadığı bir toplumda, bu parti dışındaki oluşumların bu tür bir saygı içinde olmadığı izlenimini vermiş ve kısa sürede belki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın bazı mensuplarının da istemediği bir durum ortaya çıkmış, zamanla rejim karşıtlığına dönüştürülmüştür. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kapatılma kararını alan Vekiller Heyeti bu hükme ilişkin şu açıklamayı yapmıştır:

“... Programdaki maksat ne olursa olsun, hükümet bunun fırkaya mensup bazı efrat tarafından hakikat ve fiiliyatta tesvil ve irticaya vasıta olarak kullandığını istitlaat-ı muhtelif ve mütemadiye ve cumhuriyet mahkemelerinin muhakemat ve mukarreratıyla sarahaten müşahede ve tespit eylemiştir.⁹

Nitekim Mustafa Kemal büyük Nutuk’ta bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade ediyor:

“ Cumhuriyetçi ve yenilikçi olduklarını zannettirmek isteyenlerin, yine bu bayrakla ortaya atılmaları dini bağnazlığı coşturarak, Milleti, Cumhuriyet’e, ilerlemeye ve yenileşmeye karşı kışkırtmak değil miydi? *Yeni parti*¹⁰, *dini düşünce ve inançlara saygı perdesi altında*; “biz Hilafet’i yeniden isteriz, biz yeni kanunlar istemeyiz, bize Mecelle yeterlidir; medreseler, tekkeler, cahil softalar, şeyhler müritler biz bizi koruyacağız; bizimle birlik olunuz! Çünkü Mustafa Kemal’in Partisi Hilafet’i kaldırdı. İslamiyet’e zarar veriyor; sizi gâvur yapacak, size şapka giydirecektir” diye bağırıyor muydu? Yeni partinin kullandığı slogan, bu gerici haykırımlarla dolu değil miydi? Efendiler, bu sloganlara bağlı olanlardan birinin 10 Mart 1923 tarihinde idam edilmiş olan Cebranlı Kürt Halil Bey’e yazdığı mektuptaki şu ifadelerle bakınız: “İslam dünyasının ebediliğini sağlayan ilkelere saldırıyorlar. Bu konudaki açıklama-

⁷ Liberalizm ve demokrasi.

⁸ Turan, a. g. e. s. 99, 100.

⁹ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler (1859- 1952)**, Arba yay. İstanbul 1952, s. 622.

¹⁰ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası.

larımızı arkadaşlara da okudum. Hepsinin gayretlerini artırdı. Batıyı örnek almak, tarihimizi, medeniyetimizi, kaybetmeyi zorunlu kılar. Hilafeti yıkmak, laik bir idare kurmayı düşünmek, hep İslamlığın geleceğini tehlikeye sokacak sebepleri yaratmaktan başka bir sonuç veremez” Efendiler, olaylar ve olup bitenler ortaya koydu ki, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının programı en hain kafaların eseridir.”¹¹

Mustafa Kemal bu görüşleri ile yeni partinin, söz konusu ilkesinin çok da masum bir amaç taşımadığını belirtmeye çalışmıştır.

Şubat 1925 yılına gelindiğinde Türkiye’nin doğu illerini kapsayan bir ayaklanma baş gösterdi. Bu ayaklanmanın lideri, Nakşibendî dervişlerinin irsi başkanı Palulu Şeyh Sait idi. Ayaklanma, rejime karşı yapılan ilk ciddi başkaldırıydı.¹² Bu başkaldırı karşısında 21 Kasım 1924’te İsmet Bey’in yerine başbakan olan Fethi Bey (Okyar) pasif bir politika sergilemiş ve bu nedenle 3 Mart’ta bu kez İsmet Bey Fethi Bey’in yerine başbakanlığa tekrar getirilerek, ayaklanma karşısında daha caydırıcı önlemler alınabilmiştir. Ayaklanma bu önlemler sayesinde bastırılmış ve sorumlular gerekli cezalara çarptırılmıştır.

Bu ayaklanmanın konumuzla ilgili en önemli sonucu ise, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın siyasi hayatının da sonu olmasından ileri gelmektedir. Çünkü isyan sonucunda hem yakalananların verdikleri ifadeler ve hem de ele geçirilen birçok belgeden yeni partinin ayaklanma ile doğrudan ilişkili olduğu kararı verilmiş ve parti kapatılmıştır. Bu konuya ilişkin Mustafa Kemal’in görüşleri şöyledir:

“...Ergani’de asilerin valiliğini kabul eden ve sonra asılmış olan Kadri, Şeyh Said’e yazdığı bir mektupta: Millet Meclisi’nde Kazım Karabekir Paşa’nın Partisi, şeriat hükümlerine saygılı ve dindardır. Bize yardımcı olmalarına şüphe etmem, hatıta şeyh Eyüp’ün yanında bulunan sorumlu sekreterleri, partinin tüzüğünü getirmiştir. Şeyh Eyüp’te yargılanması sırasında: Dini kurtaracak tek partinin, Kazım Karabekir Paşa’nın kurduğu parti olup, şeriat hükümlerine uyulacağını parti tüzüğünde ilan edildiğini”¹³ söylemiştir.

1930 yılına gelindiğinde genç Türkiye Cumhuriyeti’nde temel devrim adımları atılmış ve birçok alanda da bu yönde çalışmalar devam etmiştir. Fakat Türkiye’nin

¹¹ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Alfa yayınları, İstanbul, 2005, s. 633.

¹² Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, T.T.K yay. Ankara, 2004, s. 265

¹³ Atatürk, **a. g. e.** s. 634

içinde bulunduğu durum, demokratik bir görünümünden henüz uzaktır. Bunun dışında toplumda ve basında ve TBMM’de giderek artan bir hoşnutsuzluk açıkça hissedilmektedir.

1930’lu yıllarda Amerika’da başlayarak dünyaya yayılan genel ekonomik buhran, Türkiye’yi de etkilemişti. Bu durumda Atatürk, hükümeti özellikle ekonomik konularda denetleyecek bir partinin varlığını gerekli görmüştür.¹⁴ Bu hoşnutsuzlukların ayırımında olan Atatürk, çözümün çok partili hayatta olduğu kanısına varmıştı. Yeni bir partinin kurulmasında amaçlanan batı tipi bir demokrasiydi. Bunun dışında Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kurulma amaçları için farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

a) Atatürk ve İsmet Paşa, memlekette çok partili bir siyasi ortamı içtenlikle istemişler, fakat irtica ve anarşik bir durumun bu bahaneyle ortaya çıkması sonucu kurulan muhalefet partisini kabul etmemişlerdir.

b) Aynı kişiler bir muvazaaya¹⁵ girişmişlerdir. Şeklî bir muhalefet partisi kurulmasını, hatta bir deneme yapılmasını istemişler, fakat iş ciddiye alınmış ve bilhassa Gazi’nin İsmet Paşa grubunu devirmesi şeklinde tasvir olunarak vahamet kesbetmiş ve parti kapatılmıştır. Buna göre, partinin kuruluşunda samimiyet aranmamalıdır.

c) Gazi karşılıklı teati edilen mektuplara rağmen sözünde durmamıştır.

ç) Gazi’nin bu rejimi samimiyetle istemesine rağmen bilhassa CHP erkânı onu fikrinden vazgeçirmişlerdir.¹⁶

Bu amaçla Mustafa Kemal Atatürk Kurtuluş Savaşı yıllarında silah arkadaşı Fethi Bey’i bu iş için görevlendirmişti. Fethi Bey o yıllarda Paris büyükelçiliği görevini yürütmekteydi. Yeni kurulacak partinin programı ve izleyeceği ilkelere özellikle önem verildiği anlaşılıyor. Çünkü bir önceki deneyimde bu konuda yaşanan olumsuzluklar biliniyordu. Bu nedenle Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın parti programının Atatürk tarafından dikte edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu da bu yeni partinin Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’na göre “güdümlü” bir görünümde olduğu

¹⁴ Mustafa Yıldız ve diğerleri, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Siyasal kitapevi, Ankara, 2004, s. 256

¹⁵ *Danışıklı dövüş.*

¹⁶ Tunaya, **a. g. e.** s. 623- 624

izlenimini vermektedir.¹⁷

Bu durum, bazı yazarlar tarafından eleştirilse de kanımızca Serbest Fırka'nın "güdümlü" ya da "yapay" durumu devrim şartları içinde değerlendirilmelidir. Çünkü 1924 yılında bu anlamdaki ilk deneyimin olumsuzlukları ve devrimin toplum tarafından yeteri kadar içselleştirilememiş olması, bu durumu bir anlamda gerekli kılmıştır. Tüm bunlara o tarihlerdeki Türk toplumunun eğitim düzeyi ve sosyo-ekonomik durumu da eklenmelidir. Bu etkenlerin dışında yapılacak bir değerlendirme kuşkusuz tutarlı olmayacaktır.

Fethi Bey, Atatürk'ün önerisini başlangıçta tereddütle karşılamış olsa da sonuç olarak kabul ettiğini görüyoruz. Ancak Atatürk'ün iki parti arasında¹⁸ tarafsız kalacağını garanti etmesi ve birçok milletvekili verme vaadi karşısında Serbest Fırka 12 Ağustos 1930 yılında resmen kurulmuştur. Yeni parti özellikle ekonomik alanda liberal politikaları ile Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan ayrılmaktaydı. Bunun dışında devrim ilkelerine tam bağlılık ise, bu siyasi oluşumu selefi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'ndan açık bir şekilde ayırmaktaydı.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması, ülkenin politik anlayışında da yeni bir dönemin başladığını gösteriyordu. Bu nedenle başka partilerin de kurulması yoluna gidilmiştir. Serbest Cumhuriyet Fırkası'ndan yaklaşık bir buçuk ay sonra Edirne'de "Türkiye Cumhuriyeti Amele ve Çiftçi Partisi" arkasından da Adana'da "Ahali Cumhuriyet Fırkası" kurulmuştu. Böylece kısa sürede parti sayısı dörde çıkmıştı.¹⁹

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın beklenilenden çok kısa sürede öne çıktığını ve ülke genelinde bir potansiyele kavuştuğunu söylemek abartı olmayacaktır. Yeni parti iktidar partisini en çok ekonomik konularda takip ettiği politikalar yüzünden eleştirme yoluna girmiştir. İki parti arasında başlangıçta normal seyrinde devam eden eleştirel tutum kısa zaman sonra bir tür "kavga" ya dönüşmüştür. Türk siyasal hayatındaki bu yanlış tutum, bundan sonraki yıllarda da devam etmiş ve günümüzde de siyasal hayatının en temel karakteristiklerinden biri haline gelmiştir.

Fethi Bey'in İzmir ziyareti sırasında yaşanan şiddet olayları Türk kamuoyunun ve siyasal dengesinin çok sesliliğe hazır olamadığının kanıtıydı. Nitekim İzmir

¹⁷ Tuncay, a. g. e. s. 247, Tunaya, a. g. e. s. 624

¹⁸ *Cumhuriyet Halk Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası.*

¹⁹ Turan, a. g. e. s. 298

olayları sırasında İzmir valisi, Kazım Dirlik, Fethi Bey'in nutkunu okumasını engellemeye çalışmış ve Serbest Cumhuriyet Fırkası başkanı ancak Atatürk'ün devreye girmesi sonucu bu amacını gerçekleştirebilmişti. Buradan anlaşılması gereken şudur; çoksesliliği anlayacak kadar siyasal hayattan uzak halkın taşkın gösterilerinden çok, o dönem Türkiye'sinin idari kademelerini işgal edenlerin de bu tür bir anlayıştan ciddi şekilde uzak olduklarıdır. Yine Ekim ayında yapılan belediye seçimlerinde Cumhuriyet Halk Fırkası'na yolsuzluk yaptığı yönünde yapılan suçlamalar da çok yersiz değildi ve bu konuda Atatürk'ün genel sekreterine; "*seçimleri CHF değil, yönetim partisi, yani jandarma, polis, bucak müdürü, kaymakam ve vali kazanmıştır*" demesi bu konuda bize ipucu vermektedir.²⁰ Olayların gittikçe sarpa sarması üzerine Atatürk bir "*milli blok fikri*" ileri sürmüştü fakat bu fikir Cumhuriyet Halk Fırkaları tarafından olumlu karşılanmamıştır. Bu fikre göre; her iki partinin milletvekili adaylarını Atatürk belirleyecek, böylece mecliste bir blok oluşturacaktı.²¹

Tartışmaların şiddetini düşürmemesi üzerine bir ara Mustafa Kemal Atatürk'ün cumhurbaşkanlığını bırakıp Cumhuriyet Halk Fırkası başkanlığını devr alması gündeme gelince, Serbest Fırka için son görünmüş oluyordu. Çünkü Fethi Bey sebep her ne olursa olsun siyasi olarak Mustafa Kemal'le karşı karşıya gelmek istemediğini belli etmiştir. Sonuç olarak, parti genel kurulu Kasım 1930 yılında aldığı kararla kendi kendisini feshettiğini açıklamıştır. Böylece Türkiye'nin o yıllarda hemen her yönü ile çok partili bir yapıya elverişli olmadığı bir kez daha anlaşılmuş oluyordu. Bilindiği gibi Atatürk ölümüne kadar bu yönde başka bir girişimde bulunmamıştır.

Atatürk döneminde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası denemelerinden başka cılız da olsa iki deneme daha vardır. Bunlardan birincisi Ahali Cumhuriyet Fırkası'dır. Fırka, 29 Eylül 1930 yılında Adana merkez olmak üzere kuruldu. Fırkanın kurucuları arasında şu isimler yer alıyordu: Abdülkadir Kemali, Ali Vehbi, Bekir Sıtkı, Mustafa Ziya, Çiftçi Hasan, yedek subaylardan Ali Beyler. Bu partinin farklı yanı, kurucusunun şahsına bağlı ve nüfuz sahasından dışarı çıkmamış olmasıdır. Özellikle israfın önlenmesi konusu üzerinde durdu. Parti amacı-

²⁰ Turan, a. g. e. s. 304

²¹ Osman Okyar ve Mehmet Seyitdanlıoğlu, "**Fethi Okyar'ın Anıları**" İş Bankası yay. Ankara, 1999, s. 79

nı şu cümlelerle ifade etmiştir: “*Cumhuriyetin hakiki manası dâhilinde ahaliyi refaha kavuşturmak, fırkanın ilk ve son umdesidir*”²² Ahali Cumhuriyet Fırkası, Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Cumhuriyet Halk Fırkası’ndan farklı olmadığını ve gerçek muhalefetin kendileri tarafından yapılacağını iddia ediyordu. Partinin kapatılacağını haber alan parti kurucuları, Suriye’ye kaçmışlardır.²³ Parti, 21 Aralık 1930 tarihli Vekiller Heyeti Kararı ile kapatılmıştır.

İkincisi ise, Türkiye Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi’dir. Parti, 29 Ağustos 1930 tarihinde Edirne merkez olmak üzere kuruldu. Mimar ve Mühendis Kazım tarafından kurulan parti, komünist faaliyetler içerisinde olduğu iddiasıyla kapatılmıştır.²⁴

3- Türkiye’de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş

Yukarıda da açıklanmaya çalışıldığı gibi genç Türkiye Cumhuriyeti Devleti çok partili siyasi hayata geçmek konusunda birkaç deneme yapmış ve bu konuda bir başarı sağlayamamıştır. Bu başarısızlığın nedenleri hakkında çok şey söylenebilir. Ancak bu nedenleri tek tek burada ele almak konumuzun sınırlarını aşacağı için ana hatları ile değinmekle yetinilecektir.

Terakkiperver ve Serbest Fırka denemelerinden sonra Atatürk yaşamının sonuna kadar bu yönde bir girişimde bulunmamıştır. Onun halefi İsmet İnönü’nün ise iktidarının hemen başında bu konuda çok istekli olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Ancak 1945 yılında Türkiye’de Cumhuriyet Halk Partisi dışında yeni bir siyasi partinin kurulması konusunda İsmet İnönü’nün 1930’lu yıllardaki tavrından çok farklı davrandığını, hatta demokratik sürecin ilerleyişini teşvik ettiği açıktır. İkinci Dünya Savaşı’nın bitmesiyle değişen dünyanın yeni sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasi koşullarının da Milli Şef’in görüşleri üzerinde etkili olduğunu söyleyebiliriz. Faik Ahmet Barutçu’nun aktardığına göre Milli Şef Meşrutiyet döneminde ve Atatürk döneminde kurulan partilerin yaşamamasından duyduğu üzüntüyü dile getirirken şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“...*İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf girişimini her ne pahasına olsun, anlayışla karşılayabilmiş, olsaydık iki parti geleneği ve eğitimi gerçekleşmiş olacaktı...*

²² Tunaya, a. g. e. s. 637

²³ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, Ülke kitapları, İstanbul, 2001, s. 35

²⁴ Tunaya, a. g. e. s. 638

Cumhuriyet döneminde Terakkiperver Fırkası'nı bizim arkadaşlarımız kurdular... Şeyh Sait Ayaklanması bizi korkuttuğu için yeni olan devrimi koruma kaygısıyla bu partiyi kapattık. Korusaydık şimdi bu gelenek de yerleşmiş olacaktı.

Serbest Fırka girişimine gelince, bunu ben aşıladım. Bu gereği Atatürk'e ilk ben anlattım. Çünkü kendi partimizin içinde gizli amaçların zaman zaman kendini gösteren belirtilerinden usanmıştık... Serbest Fırka kuruldu. Fethi Bey 1931 de iktidara gelmek istiyordu. Kendisine, 1935'te iktidarı kendi ellerimle teslim edip muhalefete geçmekte, nöbet değiştireceğimizi söyledim, kabul etmedi. Bu da onun hatası oldu. Atatürk kuvvetli ve korkusuz bir adamdı. Ama isminin dedikodu konusu olmasına katlanamazdı. Bir gazete Serbest Fırka büyüklerinin Rumelili olduklarını, genel sekreterin²⁵ Selanikli olduğunu yazdı. Rumelili...Anadolulu!.. Hedefin kendisi olduğunu anlayınca tepkisi şiddetli oldu. Ama yine hata ettik. Her ne pahasına olursa olsun koruyacaktık ve ikinci partiyi yaşatacaktık!"²⁶

Bu alıntıdan açıkça anlaşıldığı gibi İnönü çok seslilikten söz etmektedir. Hatta bunun da ötesinde geçmişte yaptığı veya yapılan bazı eylemler için bir pişmanlık duymaktadır. Yani bir tür öz eleştiri yapmaktadır. Fakat bir noktayı açıklığa kavuşturmak gerekir. İnönü ittifak ve Terakki, Hürriyet ve itilaf, Terakkiperver Fırkası gibi partilere "tahammül" edilemediğini ve bu nedenle çok partili sisteme Türk milletinin alışmadığını belirtirken bir yanılığa düşüyor. Çünkü bahsettiği dönemlerde Türkiye Cumhuriyeti'nin Atatürk'ten sonra en etkili adamıdır. Bu bağlamda, erken dönem Türkiye Cumhuriyeti'nin yaşadığı sıkıntıları ve devrimin ilk yıllarında inkılap hareketlerinin mevcut partiler ve yandaşları tarafından engellenmeye çalışıldığını dikkate alması gerekir. Şeyh Sait Ayaklanması'nın yeni bir rejimle kurulmuş ekonomik, siyasi ve askeri sıkıntı içindeki bir ülkeyi endişeye sevk etmesi ise garipsenecek bir durum değildir. Dolayısıyla 1923- 1938 yılları arasında Cumhuriyet Türkiye'sinin çok seslilik deneyimlerini dönemin tarihsel koşulları içinde değerlendirilmesi bir zorunluluktur. Diğer yandan, Serbest Fırka'nın kuruluşunu Atatürk'e ilk kendisinin söylediğini, partilerin kapatılmamasının daha doğru olacağını ileri süren İnönü'nün bu sözlerinden, Atatürk'ün çok partili demokrasiyi istemediği gibi bir anlam çıkmaktadır ki böyle bir konunun tartışılması bile gereksizdir. Bu sözlerin İnönü'nün ağzın-

²⁵ Nuri Conker.

²⁶ Şerafettin Turan, **İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Bilgi yay. Ankara, 2003, s. 279- 280

dan çıkmış olması da ayrıca üzüntü vericidir. Çok partili bir demokrasiyi Atatürk'ün İnönü'den çok daha fazla istediği kesindir ve kuşkusuzdur. İkisi arasındaki en önemli fark İnönü'nün Atatürk kadar uzak görüşlü olmamasıdır. Atatürk daha 1927 yılında Büyük Söylev'inde gençlere seslenirken "...*bu iktidar sahipleri gaflet ve dalalet ve hatta hıyanet içinde bulunabilirler...*" diyebilecek kadar uzak görüşlüdür. Cumhuriyet Tarihi'nin siyasal hayatı tarafsız bir gözle incelendiğinde bu tespitin ne kadar isabetli olduğu kolayca görülebilir.

İnönü bu konudaki ciddiyeti farklı söylevlerinde de dile getiriyor. Örneğin, daha da erken bir dönemde, Mart 1939 yılında, İstanbul Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada tek parti idaresinin sonlandırılacağına işaretini veya sinyalini vermektedir: "*Halkçı bir idarenin bütün yüksek ve ileri temayülleri, siyasi hayatımızda müte-madiyen tahakkuk ettirilecektir. Milletın denetimi, idare üzerinde hakiki ve fiili ol-madıkça ve böyle olduğuna milletçe kanaat edilmedikçe, halk idaresi vardır denile-mez.*"²⁷

Bu sözler doğrudan karşıt partilerin kurulacağı anlamına gelmese de mevcut sitemin açık bir eleştirisiydi. Yani bir tür eksiklik dolaylı da olsa dile getirilmekteydi. Bu bağlamda şüphesiz önem taşımaktadır.

a) Milli Kalkınma Partisi

18 Temmuz 1945 yılında İstanbul'da kuruldu. Kurucuları; Nuri Demirağ²⁸, Hüseyin Avni Ulaş²⁹, Cevat Rifat Atılhan'dır³⁰.

Milli Kalkınma Partisi devletçiliği reddetmekte ve Rus taraftarı olarak suçla-dığı Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı muhalefete başlamıştır. Dış politika sahasında ise, İslam Birliği-Şark Federasyonu projesini hayata geçirmeye çalışmıştır.³¹ Parti, özel bir sanayi ve "köycülük" planına sahipti. Bunun dışında doğu milletlerinin öğ-

²⁷ Turan, **İsmet İnönü, a.g.e.** s. 281

²⁸ Nuri Demirağ: Becerikli bir iş adamı ve müteahhit olarak tanınmıştı. Atatürk döneminde Sivas-Erzurum demiryolu yapımını gerçekleştirmiş, Karabük Demir-Çelik Fabrikaları binalarını yapmıştı. 1940'ta ise, İstanbul Yeşilköy'de özel bir uçak fabrikası ve pilot okulu kurmuştu.

²⁹ Hüseyin Avni Ulaş: I. TBMM'de ikinci grubun önde gelen temsilcilerinden biriydi. Mustafa Kemal'in hem meclis ve hem de Bakanlar Kurulu Başkanı olmasına ve Başkomutanlık yetkileri ile donatılmasına karşı çıkmıştı. 1926 İzmir suikastı olayına karıştığı iddiası ile yargı önüne çıktıysa da daha sonra aklanmıştı.

³⁰ Cevat Rifat Atılhan: Emekli bir subaydı. Kurtuluş Savaşı'nda Mersinli Cemal Paşa'nın yaverliğini yapmıştı. Muhafazakâr biri olarak tanınıyordu. Parti kurma girişimini N. Demirağ üstlendiği için başkanlığa o getirilmişti.

³¹ Turan, **a. g. e.** C. IV, s. 217.

rencilerini bünyesinde birleştirecek bir “Teknik ve Ahlak Üniversitesi” açmak için çalışmıştır. Partinin ilginç sayılabilecek bir ilkesi de, zorunlu askerliğin kaldırılarak paralı bir ordu kurulmasına yöneliktir. Genel başkan, taraftar toplayabilmek için büyük çapta kuzu ziyafetleri düzenlediği için Milli Kalkınma Partisi kamuoyunda “kuzu partisi” olarak adlandırılmıştı.³² Milli Kalkınma Partisi, 1958’de dağılına kadar Cumhuriyet Halk Partisi karşısında gerçek anlamda bir muhalefet partisi olamamıştır.

b) Demokrat Parti

1945 yılının Mayıs ve Haziran aylarında Mecliste hükümet tarafından verilen toprak reformu yasa tasarısı üzerinde yoğun ve hararetli tartışmalar meydana geldi. Bu, normalde yirmi yıldır uysal durumda olan tek partili meclisteki hakiki ve uzun süreli ilk ihtilaf olmuştu. Bu sıralarda toprak reformuna muhalif durumda olan Cumhuriyet Halk Partisi milletvekilleri oldukça genel terimlerle parti tüzüğüne ve bazı yasaların demokratik ilkeler doğrultusunda değiştirilmesini içeren bir öneri sundular.³³ Tarihe “Dörtlü Takrir” olarak geçen bu önerge Cumhuriyet Halk Partisi tarafından reddedildi. Daha sonra dörtlü takrire imza koyan dört Cumhuriyet Halk Partisi’li³⁴ hakkında soruşturma açıldı ve Adnan Menderes ve Fuad Köprülü partiden ihraç edildi. Diğer iki kişi ise, aradan çok fazla zaman geçmeden parti ile ilişkilerini kesmiş bulunuyorlardı. Bu kişilerden Celal Bayar, kendi isteği ile hem partiden hem de milletvekilliğinden istifa ederek arkadaşlarını desteklemişti.

Demokrat Parti, 7 Ocak 1946’da Celal Bayar³⁵, Adnan Menderes,³⁶ Fuad

³² Tunaya, a. g. e. s. 640, Turan, a. g. e. s. 218, Yücel, a. g. e. s. 41

³³ Ergun Özbudun, (çev. Ali Resul Usul), **Türk Siyasal Hayatı**, Anadolu Üniv. yay. Eskişehir, 2005, s. 11

³⁴ Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Celal Bayar.

³⁵ M. Celal Bayar: Plevne’den göç etmiş bir ailenin çocuğuydu. 1884’te Bursa’da doğdu. Gençlik yıllarında İttihat ve Terakki Partisi’ne giren Bayar, partinin Bursa bölgesi başkanı oldu. Türk Kurtuluş Savaşı’na da katılan Bayar, Akhisar ve Bursa’daki milli kuvvetleri teşkilatlandırma işinde, “Galip Hoca” ismi ile çalıştı. Türk Kurtuluş Savaşı sonunda çeşitli kabinelerde Ekonomi Bakanı, İmar ve İskân Bakanı olarak görev aldı. Atatürk’ün son Başbakanı olarak tarihe geçen Bayar, İsmet İnönü’nün cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından Başbakanlıktan istifa etti. 1939-1945 yılları arasında parlamentoda İzmir milletvekili olarak görev aldı.

³⁶ Adnan Menderes: İzmirli Katıpzade ailesinden gelen Menderes, 1899’da Aydın’da doğdu. Birinci Dünya Savaşı nedeniyle askere alındı. Türk Kurtuluş Savaşı’nda, İzmir’in işgali üzerine “Ay-Yıldız” direniş örgütünün kurulucuları arasında yer aldı. 1930 yılında Serbest Fırka’nın Aydın Teşkilatı’nı kurarak İl Başkanı oldu. Atatürk’ün önerisiyle 1931 yılında Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili olarak parlamentoya girdi.

Köprülü³⁷ ve Refik Koraltan³⁸ tarafından kuruldu. Bu arada İsmet İnönü'nün 1 Kasım 1945 tarihli konuşması Türkiye'de yeni bir siyasal dönemin başlayacağına dair umut verici ifadeler içeriyordu. İnönü bu konuşmasında;

*“... Demokratik karakter bütün cumhuriyet devrinde prensip olarak muhafaza olunmuştur. Diktatörlük prensip olarak hiçbir zaman kabul olunmadıktan başka, zararlı ve Türk milletine yakışmaz olarak daima itham edilmiştir. Bizim tek isteğimiz, hükümet partisinin karşısında bir partinin bulunmamasıdır. Bu yolda memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olmaması, bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları sevkiyle hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde başka siyasal partinin de kurulması mümkün olacaktır.”*³⁹

Yukarıdaki konuşma ile İnönü, CHP içindeki muhalifleri parti içinde bir hizip olarak çalışmak yerine, açık bir şekilde ortaya çıkmaları konusunda teşvik etmiştir. Aynı konuşma, Demokrat Parti'nin kurulma nedenlerinin de açık bir şekilde tespit edilmesi konusunda fikir vermesi itibarıyla önemlidir. Çünkü bu konuda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Örneğin, ABD veya Avrupa baskısı sıklıkla öne sürülen görüşlerin başında gelmektedir. Fakat bu konuda yeterli bir delil yoktur. Ancak şu ifade daha kabul edilebilir görünmektedir: “Türkiye'nin çok partili bir siyasal hayata geçmesi konusunda uluslararası faktörler uygun bir “atmosfer” yaratmışlardır.” Ayrıca Demokrat Parti'nin kuruluşu ve daha da önemlisi, 1950 yılında iktidara gelişi, gerçekten oldukça yumuşak olmuş ve bu süreçte dikkat çekici bir şiddet olayı yaşanmamıştır. Bu da, en azından iktidar partisinin bu konuda ılımlı bir politika takip etmesi ile ilgilidir. Şüphesiz burada kastettiğimiz genel C.H.P politikasıdır.

³⁷ M. Fuad Köprülü: 1890 yılında İstanbul'da doğdu. İttihat ve Terakki devrinde Ziya Gökalp'ın öğrencisidir. Köprülü, 23 yaşında İstanbul Üniversitesinde Edebiyat Profesörü ve 1924 yılında Millî Eğitim Bakanı Müsteşarı oldu. Türk tarihi ve edebiyatı üzerine çalışmaları ile tanınmıştır.

³⁸ Refik Koraltan: 1891 yılında Divriği'de doğdu. İnönü'nün cumhurbaşkanlığına kadar, Atatürk'ü ve Halk Partisi'ni hararetle savundu. 1930 yılında Serbest Fırka'yı en çok eleştirenlerin başında geliyordu. Önemli görevler üstlenen Koraltan, bir ara İstiklal Mahkemeleri'ne de başkanlık yapmıştır.

³⁹ Özbudun, a. g. e. s. 11

c) Demokrat Parti Programında⁴⁰ Atatürk İlkeleri

Demokrat Parti'nin kurulma kararı alındıktan sonra Celal Bayar, D.P programını hükümete resmi olarak sunmadan önce, İnönü'ye onayı için sundu. İnönü üç noktada hassasiyetini açıkça belli etmiştir:

- a) Laiklik
- b) Dış politika
- c) İlköğretimin yaygınlaşması.⁴¹

Demokrat Parti programının Atatürk İlkeleri ile ilgili maddeleri şöyleydi:

Madde 2: “Partimiz demokrasi esaslarına en uygun devlet şeklinin Cumhuriyet olduğunu benimser” maddesi yer almaktadır.

Madde 13: “Yurttaşlar arasında müşterek bir tarihin yarattığı kültür ve ülkü birliğine dayanan ve her türlü ayırıcı temayülü reddeden bir milliyetçilik anlayışına bağlıyız. Partimiz bütün yurttaşların din ve ırk farkı gözetmeksizin, Türk sayar ve Türk olmanın bütün haklarına sahip tanır. Kanuni vazifelerini yerine getiren her ferde iyi bir yurttaş gözü ile bakarız.”

Madde 14: “Partimiz laikliği devletin siyasette, dinle hiçbir ilgisi bulunmamasını ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anladığı ve laikliğin din aleyhtarlığı şeklinde yanlış bir yorumunu reddeder. Din özgürlüğünü savunur. Gerek dini eğitim meselesi ve gerekse din adamlarını yetiştirecek müesseseler kurulması konusunda uzmanlar tarafından esaslı bir program hazırlanması zorunludur.”

Madde 15: Demokrat Parti İnkılapçılık için programında şu ifadelere yer vermişti: “Daima değişen dünya ve memleket şartları karşısında hayatın dinamizmine süratle uymak, Türk milletini her bakımdan ileri bir seviyeye erdirmek ve geçmişten kalan geri ve zararları gelenekleri her sahada kökünden tavsiye etmek için, gereken bütün hamleleri hemen tatbik konulması manasında anlar”

Madde16: “Halkçılığı hiçbir şahsa ve zümreye imtiyaz tanımamak, kanunlarda ve memleket idaresinde halkın menfaatlerini korumak manasında anlıyoruz. Hükümet ve idare halkla beraber ve halk için olmalıdır.”

⁴⁰ Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti**, Phoenix Yay. Ankara, 2004, s. 599-611, Yücel, **a. g. e.** s. 257- 267, Tunaya, **a. g. e.** s. 662- 664

⁴¹ Özbudun, **a. g. e.** s. 12

Madde 17: “Devletçiliği iktisadi anlamda uzun zamandan beri devam eden boşluğu bir an evvel doldurmak, iş hacmini genişleterek yurttaşların geçim ve refah seviyesini yükseltmek için, devletin gerek doğrudan doğruya iktisadi faaliyetlere girişmesi, gerekse nizamlara teşvik ve yardım yolları ile hususi teşvik ve yardım yolları ile hususi teşebbüs ve sermayenin umumi menfaate en uygun şekilde ve süratle gelişmesinde görev alması manasında anlıyoruz. Özel teşebbüs sermaye, faaliyet ve tasarruflarının devlet tarafından nizamlaması, özel teşebbüs menfaatleri ile genel menfaatin telifi korunması zaruretinden ileri gelmektedir. Bizim devletçiliğimiz iktisadi şartlarımızın ve ihtiyaçlarımızın çizdiği yoldur.” ,

Madde 18: Dış politikamız, milletlerin hukuk eşitliğine, milletlerarası siyasi, iktisadi ve kültürel işbirliği, kolektif güvene, iyi komşuluk münasebetleri esasına dayanmalıdır. Milli varlığın ancak milli kuvvetle korunabileceği kanaatine bağlı kalmakla beraber, milletler birliği gayesini hedef tutabilecek barışçı ve açık bir dış siyasetin, memleket menfaatine en uygun ve realist yol olduğuna inanıyoruz.”

Madde 36: “İlköğretim, maarif sistemimizin temelini teşkil etmektedir. Bütün ilköğretim öğretmenlerinin aynı ruha ve aynı seviyede bilgiye sahip olmaları esasının göz önünde tutulmasını, bunlar arasında farklı zümrelerin teşekkülüne meydan verilmemesi bakımından lüzumlu görmekteyiz”

Yukarıda verilen parti programında doğrudan Atatürk ilkeleri ile ilgili bölümleri görüyoruz. Her ilkenin karşısında verilen açıklamanın herhangi bir aykırılık ve aşırılık içermediğini söyleyebiliriz. Programın geri kalan bölümünde hükümet işleri, milli eğitim işleri, bayındırlık işleri, mali işler, sosyal konular gibi başlıklar altında ileri sürülen görüşlerin de Türk devrimi ile birlikte sistemleştirilen Atatürk İlke ve İnkılâpları anlayışı açısından herhangi bir kusur taşımadığı savunulabilir.

Ancak bizim sonraki bölümlerde üzerinde duracağımız esas konu, parti programında esaslı bir şekilde açıklanan bu ilkelere uyulup uyulmadığıdır. Bilindiği üzere parti programları, bir siyasi oluşumun gerçek anlamda kimliğini vermek için bir öngörü verse de asıl sorun, partinin özellikle iktidar olduktan sonra, ilan ettiği programa ne oranda uyup uymadığıdır. Bizde çalışmanın genelinde bu noktaların on yıllık Demokrat Parti iktidarı sırasında pratik hayata nasıl aktarıldığı sorusuna cevap vermeye çalışacağız. Buna rağmen DP'nin tüm parti programlarında beklide gözden

kaçan bir ayrıntı olarak niteleyebileceğimiz bir noktaya değinmeden geçemeyeceğiz: Bu nokta, DP programlarının hiç birinde ne “Atatürk Ulusçuluğuna” ne de bir şekilde “Atatürk” kelimesine bir göndermenin yapılmaması ile ilgilidir. Bu, bilinçli bir düşüncenin ürünü müydü yoksa sadece bir tesadüf müydü? Çalışmanın genelinde DP hakkında edinmeyi umduğumuz kanaat bize ve okuyucuya bu sorunun cevaplanması konusunda yardımcı olacaktır. Fakat hiçbir programda buna dikkat edilmemesi durumun en azından düşündürücü olduğu kanısını uyandırıyor. On yıllık iktidarında Demokratlar beş ayrı kabine kurmuşlar, beş ayrı program meclise sunmuşlardır. Bu programlar önemli ölçüde 29 Mayıs 1950 programının devamına yönelik onayı gibidir.⁴²

⁴² İsmail Arar, **Hükümet Programları 1920- 1965**, Burcak yay. İstanbul, 1968, s. 209- 288

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYETÇİLİK

Cumhuriyet, klasik Arapçadaki “*cumhur*” kelimesinden gelmektedir. Klasik Arapça sözlükler *cumhur* kelimesi için, aralarında “*kum yığını*” veya “*tepecik*” ifadelerinin de yer aldığı birçok tanım veriyor. Ancak bu kelimenin Arapçada temelde “cumhuriyet” (republic) anlamında kullanılmadığı anlaşılıyor. “*Cumhuriyya*” kelimesi, belirsiz son eki ile ilk defa on sekizinci yüzyılın sonlarında Türkçede ortaya çıkar. Arapçada ise daha sonradan Türkçenin etkisiyle oluşturulmuştur.⁴³ Halk egemenliği veya toplumun kendi yöneticilerini seçip başa getirmesi anlamında bu kavramın Türk yakın tarihindeki gelişim sürecine kısaca değinmekte fayda var.

1- Atatürk’ün Cumhuriyetçilik Anlayışı

Atatürk’e kadar bütün Türk tarihine batkımızda, genel olarak kişi egemenliğine dayalı bir yönetim şeklinin benimsendiğini görürüz. Aslında bu sadece Türk tarihine özgü bir özellik değildir. Dünyanın geneli, en azından on sekizinci yüzyıla kadar, kişi egemenliğine dayalı yönetim şekillerine sahne olmuştur. İslam öncesi Türk tarihi bir tür oligarşik yönetim tarzıyla Selçuklu ve Osmanlı yönetim sisteminden ayrılabilir. Osmanlı Devleti on altıncı yüzyılın başında Memlük sultanlarından Halifelik ünvanını da alarak mutlak monarşik yapısına “teokratik” bir özellikte ekleyerek, on dokuzuncu yüzyıla kadar gelmiştir.

On dokuzuncu yüzyıla girildiğinde dünyadaki siyasi gelişmelere koşut olarak, Osmanlı Devleti de daha çok Batı baskısını önlemek ve nispeten de reform kaygıları ile ilk kez, o güne kadar haklarının sorgulanmadığı, padişahların yetkelerini en azından sınırlamakla işe başlandı. 1808 Sened-i İttifakla başlayan bu süreç, 1876 yılına gelindiğinde Genç Osmanlıların katkılarıyla Meşrutî yönetim tarzının kapılarını açtı. 1876’da kurulan iki meclise ek olarak hazırlanan “Kanun-i Esasi” ye baktığımızda; Padişahın temel haklarını çok da kısıtlamadığını iddia etsek bile en azından kısmi bir halk egemenliğinin söz konusu olduğunu belirtmemiz gerekir. Bu süreç yirminci

⁴³ Bernard Lewis, **Demokrasinin Türkiye Serüveni**, Yapı Kredi yay. İstanbul, 2003, s. 35–36

yüzyılda İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından belki bir adım daha da ileriye götürüldü. Kısacası 1923 Ekim ayında Mustafa Kemal'in cumhuriyeti ilanına kadar gelinen bu sürede Türklerin küçümsenmeyecek bir parlamenter geleneğinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Mustafa Kemal'in kendisinin de Meşrutiyet dönemi Osmanlı ortamında yetişmiş reform yanlısı bir subay olduğu dikkate alınır, Ekim 1923 devriminin alt yapısının nasıl oluştuğu daha iyi anlaşılacaktır.

Mustafa Kemal'i gerek Genç Osmanlı ve gerekse ittihatçı tecrübelerden ayıran en başta gelen özellik, O'nun kendisinden öncekilerin aksine “devrimci” bir düşünce yapısına sahip olmasıydı. İşte bu yüzden ki daha Türk Kurtuluş Savaşı'nın hazırlık aşamasında bile birçok genelge ve kongrede “üstü kapalı da olsa” milli egemenliği gerçekleştirmeyi düşündüğünü anlamak zor değildir. Liderliğini yaptığı direniş hareketinin muzaffer komutanı olarak Mustafa Kemal, ilk iş olarak (barış antlaşmasını imzalanmasından bile önce) 1 Kasım 1922 tarihinde saltanatı kaldırarak bu yönde ilk somut adımını atmış oluyordu. Barış antlaşmasının imzalanmasından çok kısa bir süre sonra (Lozan Barışı ikinci TBMM tarafından 24 Temmuz 1923'te onaylandı) 29 Ekim 1923 yılında cumhuriyet ilan edildi.

Türkiye'de cumhuriyetin ilanı aslında çok farklı yönleriyle belki ayrı ayrı ele alınması gereken bir konudur ve bu eylemi birçok başka eylemle ilişkilendirmek mümkündür. Ancak biz burada kısaca bu devrimin temel etkileri üzerinde durmakla yetineceğiz. Şimdi öncelikle, yukarıda da vurgulandığı gibi 1920- 1922 yılları arasında Batı işgaline karşı yürüttüğü savaşı kazanan ve 1923'te Lozan'da kurduğu yeni devletin siyasi varlığını tüm dünyaya kabul ettiren Mustafa Kemal'in önünde iki tercih vardır. Bunlardan birincisi; elinde bulundurduğu avantajlı konumu kullanarak, belki bazı çağdaş liderler gibi diktatör olmak. İkincisi ise, yine elinde bulundurduğu avantajlı konumu kullanarak egemenliği halkına devr etmek. Mustafa Kemal tercihini ikinci şıktan yana kullanarak amacının bir diktatörlük olmayacağını en başından belli etmişti. Ayrıca Atatürk patrimonial ⁴⁴ kişinin otoritesi üzerine kurulu bir onur ve mevki anlayışı yerine, kurallar ve yasalar üstüne dayalı bir onur anlayışı getirmiştir. Meşruluk kaynağı artık kişi değildir. Bunun ayrıntıları evren düzenini yorumlamada, yani din yerine pozitif bilimin konmasında “avam- havas” ayrılığı yerine “halk” kavramının gelmesinde ve nihayet siyasi düzende ümmet kavramından ulusal

⁴⁴ Monarşi esasına göre yönetilen devletlerde yöneticiliğin babadan oğla devredildiği, kadınların söz sahibi olmadığı yönetim şekli.

devlete geçiş kavramında kendini gösterir.⁴⁵ Bu arada tam da bu noktada temelsiz bir eleştiriye cevap vermekte fayda var. Bu eleştiri, 1923- 1938 Türkiye’sinin siyasi ortamı örnek gösterilerek tek parti esasına dayalı bir diktatörlüğün söz konusu olduğu iddiasına dayanmaktadır. Öncelikle, bu çalışmanın birçok yerinde de belirtildiği gibi, erken dönem Türkiye Cumhuriyeti’nin çok partili hayata geçmek konusunda çok ciddi alt yapı sorunları ile karşı karşıya kaldığı göz önünde bulundurulması gereken bir durumdur. Buna rağmen Atatürk döneminde iki ayrı deneme yapılmış, fakat yukarıda açıkladığımız birçok nedenden dolayı başarı sağlanamamıştır. Kaldı ki, 1923- 1950 yılları arasındaki CHP tek particiliği, klasik bir tek particilik veya diktatörlük değildir. Örneğin, M. Kapani Tek Parti Sistemi’nin çeşitli bölümlere ayrılabilceğini belirterek bu ayrımı;

- a- Totaliter Tek Parti
- b- Otoriter- Pragmatik Tek Parti
- c- üstün (hâkim) Tek Parti
- - Hegemonyacı Tek Parti

şeklinde yapıyor. 1923- 1950 yılları arasında CHP, bu kategoriler içinde ‘‘Otoriter- Pragmatik Tek Parti’’ye daha yakındır. Bu tür parti sistemleri katı ve kapsayıcı bir ideolojiye dayanmazlar. Bunlar daha çok milli bütünleşmeyi sağlama, ekonomik kalkınmayı ve siyasi modernleşmeyi gerçekleştirmek gibi belirli hedeflere yönelmişlerdir. Partinin kontrolü toplumun bütün faaliyet alanlarına yayılmaz. Yönetim tarzı gibi, partinin içyapısı da totaliter tiplere kıyasla çok daha esnektir. Bazen bu sistemler gelecekteki çoğulcu bir düzenin çekirdeğini de kendi içlerinde taşırlar.⁴⁶ Gerçekten de 1950’ye kadar iktidar partisi olan CHP’nin yapısı bu tanımlamaya uygundur. 1946 yılında DP’nin yine CHP içinden çıkması, Milli şef sıfatıyla İsmet İnönü’nün çok partili hayata geçiş sürecini tetikleyen ılımlı konuşmaları da bu savı desteklemektedir.

Cumhuriyetin ilanı, tek başına demokratik düzeni getirmek anlamına gelmemektedir. Cumhuriyet idaresi, demokratik bir toplum düzeninin vazgeçilmez öğelerinden biri olarak değerlendirilmelidir. Ancak kesinlikle tek başına her şey demek değildir. Örneğin 1933 yılında Almanya’da A. Hitler de Alman Cumhuriyeti’nde seçimle iş başına gelmişti veya 1979’de kurulan İran İslam Cumhuriyeti’nde demokra-

⁴⁵ Halil İnalçık, **Atatürk ve Demokratik Türkiye**, Kırmızı yay. İstanbul, 2007, s. 61- 62

⁴⁶ Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi yay. İstanbul, 1989, s. 178- 179

sinin ne derecede gerçekleşebildiği ortadadır. Bunun bilincinde bir davranışla Mustafa Kemal, cumhuriyeti ilan ettikten birkaç ay sonra Halife'nin tüm yetkilerini elinden alarak bu geleneksel kuruma tamamıyla son verdi. Bu adımla, demokratik bir düzenin önemli sacayaklarından biri olan "laik düzenin" Türk Devrimi'nin amacı olduğunu gösterdi. Dolayısıyla Halifeliğin kaldırılmasına Cumhuriyetin ilanının uygun bir zemin hazırladığını söyleyebilir.

Cumhuriyetçilik, işlevsel açıdan asıl önemini bütün Batı kaynaklı devrimlerin dayanağını oluşturarak kazandı. Bütün bu düzeltimler, Cumhuriyetçilik ilkesinin kurduğu siyasal düzene dayanarak gerçekleştirildi. Yani bu ilkenin başarı ile uygulanması, diğer bütün adımların tutunabilmelerine gözle görülür bir katkı sağladı.⁴⁷ Bu bağlamda, bu ilkenin Türk Devrimi açısından bir kilometre taşı niteliğinde olduğu söylenebilir.

⁴⁷ Baskın Oran, "Altı Ok Arasındaki İlişkiler ya da Milliyetçilik Ekseninde Kemalizm" **Atatürk Konferansı**, C. III, İstanbul, 1981, s. 2

2- Demokrat Parti'nin Cumhuriyetçilik Anlayışı

Bu çalışmanın birçok yerinde vurgulandığı gibi Türkiye'de 1946 yılına kadar tek parti yönetimi söz konusu olmuştu. Bu tek parti yönetiminin klasik anlamda bir diktatörlük olmaktan çok, olsa olsa otokratik bir yönetim tarzı olduğu bilinmektedir. Bu yapı 1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulması ile yeni bir sürece girdi. Değişen dünya koşullarına koşut olarak Türkiye'de de ciddi değişiklikler oluyordu. Demokrat Parti kurucuları, haklı olarak, kurulmasına izin verilen partilerinin eşit ve özgür şartlarda iktidar partisi ile mücadele şartlarından yoksun bırakılmaması için mücadele ediyorlardı. Gerçekten de bu konuda ciddi sorunların varlığı inkâr edilemez. Nitekim 1946 yılında yapılan seçimlerin çok adil olduğunu iddia etmek mümkün görünmemektedir.

Demokrat Parti'nin haklı sitemleri sonuç verdi ve iktidar partisi seçim yasasında yaptığı değişikliklerle seçimlerin adil olması yolunda önemli adımlar attı. Öyle ki, 1950 seçimleri gerçek anlamda yarışmacı seçimlere dönüştü. Bu seçimlerde Demokrat Parti, kelimenin tam anlamıyla, ezici bir zaferle iktidara geldi. Yirmi yedi yıllık iktidar partisinin bu hazin yenilgisi, şüphesiz devrim yılları, ikinci dünya savaşı gibi badireleri atlatması ile yakından ilgiliydi. Aslında, B. Lewis'in de yerinde tespitiyle, Cumhuriyet Halk Partisi'nin bu seçimlerdeki yenilgisi tüm başarılarının en büyüğüydü. Ne yazık ki onların yerini alanlar demokratik seçim özgürlüğüne aynı bağlılığı göstermediler.⁴⁸

Demokratlar iktidarları süresince seçimlerin yapılmasını hiçbir zaman aksatmadılar. Yani 1954, 1957 seçimleri normal koşullarda gerçekleşti. Yani bu konuda halkın iradesine doğrudan bir müdahale söz konusu değildi. Ancak kısa sürede iktidar partisi kendisine rakip veya rakip olması muhtemel siyasi oluşumları dolaylı yollardan engelleme yolunu tercih etti.

a) CHP Mallarının Hazineye Devri

16. 07. 1953 tarihli resmi gazetede yayımlanan 8584 sayılı yasa şu ifadelerle yer veriyordu: “ *Cumhuriyet Halk Partisinin her ne şekil ve suretle olursa olsun umumi muvazeneye dahil dairelerle katma bütçeli idarelerden, hususi idare ve belediyelerden, köylerdeki iktisadi Devlet Teşekkülleri ve bunların müesseselerinden ve diğer amme hükmi şahıslarından doğrudan doğruya ve dolayısıyla vaki iktisapları,*

⁴⁸ Lewis, Demokrasinin Türkiye Serüveni, s. 46

nüfuz ve hakimiyetine dayanan haksız iktisaplardır. Bu sebeple mezkûr partinin bu kanunun meriyete girdiği tarihte malik olduğu bütün menkul ve gayri menkul mallarla para, haklar ve alacaklar ve sair kıymetler hazine mülkiyetine intikal eder.

Ancak münhasıran parti binası olarak kullanılan yerlerdeki menkul eşyadan parti faaliyeti için zaruri oldukları Maliye Vekâletince kabul edilecek olanlar Cumhuriyet Halk Partisine bırakılır...⁴⁹

Bu yasa kapsamında CHP mallarının hatırı sayılır bir kısmı hazineye devredildi. Yasa kapsamında yapılanın hukuka uygun olup olmadığı bir yana, amaç gerçekten CHP'nin bir şekilde elde ettiği haksız kazançları geri almak mıydı? Yoksa en güçlü muhalefet partisinin maddi olanaklarından edip, gelecek seçimler için iktidarı tamamen garantilemek miydi? Yasa daha mecliste görüşülürken, DP grubundan bazı milletvekilleri yasanın kapsamını genişletilmesi gündeme getirdiler. Bu milletvekilleri, CHP'nin bu yasa kapsamında aşırı bir şekilde borçlandırılması ve sonunda bu partinin iflas edip tamamen kapatılmasını gündeme getirmeye kadar işi vardırıdılar.⁵⁰ Bu da iktidar partisinin CHP malları konusunda hiç de iyi niyetli olmadığı şüphesini uyandırıyor. Dikkati çeken bir nokta da DP'nin bu sorunu tüm ısrarlara rağmen yarıya götürmek konusundaki isteksizliği idi. Tasarının meclisteki ilk görüşmelerinde İnönü, konu hakkında şöyle bir yorum yaptı: “...bütün bu yapılanlar anayasa ihlali niteliği taşımaktadır. Grup kararı daha önceden alınarak, sağlıklı bir sonucun alınması önlenmiştir. Girişim iktidar partisinin rakip siyasi partiyi anayasa güvencesinden yoksun bırakma girişimidir. Hareket baştan aşağı, usul ve esas olarak anayasanın üzücü bir suretle ihlalidir.” Neticede bu durum biraz daha ılımlı haliyle oylamaya sunuldu. Oylamaya 365 kişi katıldı. 362 DP'li kabul oyu verdi. Üç bağımsız milletvekili muhalif kaldı. İlk tasarıda gayrimenkullerin hazineye teslimi için üç ay süre tanınıyordu. Bu, bir aya indirildi. DP'nin –anlaşılan o ki- acelesi vardı.⁵¹ Ara seçimler yaklaşmaktaydı.

b) Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun

30 Haziran 1956 tarihli resmi gazetede 9346 sayısı ile yayımlanan yasa ile kişilerin veya siyasi partilerin gösteri veya yürüyüş düzenlemeleri önemli ölçüde kısıt-

⁴⁹ TBMM Kavanin Mecmuası, C. 36, 1954, s. 16

⁵⁰ Toker, DP'nin Altın Yılları (1950- 1954) s. 141

⁵¹ Toker, a. g. e. s. 140, 141

lanıyordu.⁵² Bu yasa ile iktidar partisi, açık bir şekilde, muhalefet partilerinin halk karşısında iktidarın icraatlarını eleştirmelerini önlemeye çalışıyordu. Ayrıca bu yasa, 1950’li yılların Türkiye’inde (okuma yazma oranının düşüklüğü burada göz önünde bulundurulmalıdır) halkın hatırı sayılır bir çoğunluğunun muhalefet partisinin görüş ve düşüncelerini öğrenmelerini zorlaştırıyordu. Bu arada basına uygulanan ağır sansürle okur- yazar kesimin de bu noktadaki durumları pek parlak sayılmazdı. İktidar partisinin istediği de tam buydu. Sonuçta siyaset sadece meclis çatısı altında yapılacaktı. Bunun dışına çıkmak 1956’dan sonra Türkiye’de yasaları çiğnemekti ve doğal olarak suçtu.

c) Türk Basına Yansıyan Bazı İlginç Demeçler

08. 11. 1950 tarihli Ulus gazetesinde yayımlanan bir haberde;

Cumhuriyetin 27. yıldönümü münasebetiyle Amerika radyoları tarafından tertiplenen bir programda yayınlanmak üzere Menderes tarafından bir mesaj gönderilmiştir. 450 Amerikan radyosunun yayınladığı bu mesajda; Menderes, 27 yıldan beri milletçe kutladığımız cumhuriyetin “hakikatte mevcut olmadığını, Türk milletinin hayali bir mevcudiyeti 26 defa kutlamış olduğunu, hakiki cumhuriyetin ancak şimdi kurulmuş olduğunu” ifade etmektedir. Buradan şu soru akla geliyor ki, tüm dünya tarafından takdir edilen Atatürk Hareketi’nin inkâr bir yana, kendisi bu güne kadar 26 kez bu cumhuriyeti kutlamamış mıdır? Neden daha önce “böyle bir müessese yoktur ki bunu kutlayalım” diye haykırmamıştır?⁵³

Türkiye başbakanının yurt dışında bir ülkede, haberi veren yazarın deyişiyle, tüm dünyanın saygıyla kabul ettiği Atatürk Hareketi’nin en önemli ilkelerinden biri, Türkiye devletinin rejimini yok sayması ve bunu hayal ürünü olarak nitelemesi üzerinde durulması gereken bir noktadır. Böyle bir açıklamaya neden gerek duyulduğu hakkında çok fazla yorum yapmak mümkün, hatta en iyimser şekilde A. Menderes’in bir dil sürçmesi yaşadığını söyleyebilir. Ama gerçek, ne olursa olsun, bir ülkenin başbakanın bu tarz bir lükse sahip olmadığıydı. Her şeyden önce DP iktidarının ilk yıllarında Atatürk aleyhine artan tepkiler bir köşede dururken, başbakanın bu açıklamasının gerici çevrelere hatırı sayılır bir cesaret vereceği düşünülemez miydi? 1950 yılında barışçıl bir yolla iktidarı devir alan A. Menderes ve partisi, “beğenme-

⁵² TBMM Kavanin Mecmuası, C. 38- 2, 1956, s. 1056

⁵³ Ulus, 08.11.1950

diği” cumhuriyet rejimi dışında, acaba başka bir rejimde bunu yapabilir miydi? Kısacası iktidar partisinin bu dışuncesi, çok zor şartlarda gelinen demokrasi sürecine yapıcı bir katkılarının olmayacağı hakkında fikir vericiydi. Nitekim sonraki yıllarda yapılan uygulamalar bu konuda kötümser olanları haklı çıkaracaktı.

Başbakan yardımcısı Samet Ağaoğlu’nun iktidarın uygulamalarına karşı yapılan eleştirilere karşılık verirken şunu söylediği söylenir: “...Demokrasi bir sayı rejimidir. Bu rejimde yığınlar ne isterse o olur. Biz iktidar mesulleri sıfatıyla bir avuç aydının tenkidine ve gürültüsüne değil, halk yığınlarının belirttiği isteklere uymak zorundayız”⁵⁴

3 Eylül 1950 Belediye seçimlerinden sonra Menderes ise partisinin tutumunu ve demokrasi anlayışını yansıtan şu değerlendirmeyi yapıyordu: “...14 Mayıs’ta Türk Milleti Halk Partisini iktidardan sildi, 3 Eylülde muhalefetten sildi”⁵⁵ İktidar partisinin demokratik düzen içinde “muhalefet” anlayışına bakışı bu görüşe paraleldi. Demokrat Partililer, muhalefetin de *milli irade* sonucu var olduğu gerçeğini kabul etmiyorlardı. Salt çoğunluğun haklarını korumak veya taleplerini yerine getirmek, demokratik olmak için yeterli görülüyordu. Yani kısacası, demokratik rejimi en dar anlamıyla yorumluyorlardı. Bu duruma ilginç bir örnek, 1950’de meclisteki ana muhalefet partisine danışmadan Kore Savaşı’na bir Türk birliğinin gönderilmesiydi. Bu konuda 1950 de meclisteki tüm partilerin hemen hemen aynı ekseninde bir karara varacağı açıkken, iktidar partisinin bunun yerine tek başına hareket etmesi, “*meclis çoğunluğunun her şeyi yapmaya gücü yetmek*” demek olduğu konusundaki güçlü inanlarıydı.

12 şubat 1959 tarihli Cumhuriyet gazetesinde verilen bir haber iktidar partisinin otokrasiye kayışını adeta gözler önüne seriyordu. Gazetenin verdiği haberde; CHP’ye oy vermeyen bir köyün elektriğinin kesildiğiydi. Tersine DP’ye oy veren köy veya beldelerde de yol, cami ve kredi sözü veriliyordu.⁵⁶

17 şubat 1959’daki Gatwick uçak kazasında, kelimenin tam anlamıyla, şans eseri Menderes’in uçaktaki delegasyondan kurtulan tek kişi olması, özellikle DP cephesinde ilginç yorumları da beraberinde getirdi. Bu yorumlardan birini yine dönemin gazetelerinden görmek mümkündür. Konya milletvekili Himmet lmen:

⁵⁴ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945- 1980)**, Hil yayınları, İstanbul, 1996, s. 56

⁵⁵ Cumhuriyet, 5 Eylül 1950

⁵⁶ Cumhuriyet, 12 şubat 1959

“...bu milletin başında Peygamber’in, Allah’ın tayin ettiği bir lider var. Bu da Menderes’tir”⁵⁷

ç) DP’nin Muhalefet Anlayışı

DP yönetimi iktidarının son üç yılında milli egemenlik ilkesi ve meclis üstünlüğünü hemen hemen hiçe sayan bir tavır içine girmişti. Ülkenin gidişatı ile ilgili muhalefete neredeyse söz hakkı verilmiyor, DP kendisini adeta bir krallığı yöneten hanedan gibi görüyordu. Bu anlayışın en temel nedeni, halkın desteğinin kendilerine her türlü davranış şeklini uygulayabilme yetkisini verdiğine olan sarsılmaz inançlarıydı. Örneğin herhangi bir yasanın görüşülmesi ve bu yasanın lehinde veya aleyhinde muhalefetin söz hakkı alması neredeyse bir lüks sayılıyordu. Yine muhalefet partisi tarafından meclise verilmek istenen bazı önergeler meclis başkan vekili İbrahim Kirazoğlu tarafından aceleyle okutulup önergelerin sahiplerine bile söz hakkı vermeden kaşla göz arasında reddettirip, oturumun kapandığını belirtebiliyordu⁵⁸. M. Toker aktardığına göre son dönemlerde görülen bu uygulamalar DP içerisinde de bazı milletvekillerini şaşkına çevirmiyor değildi. Bu da DP’nin artık demokrasi ve halk egemenliğinin en basit ve temel kurallarına dahi uymamaya başladığını gösteriyordu.

Bu arada söz konusu despotik uygulamalar sadece meclis içinde gerçekleşmiyordu. Tahmin edileceği gibi muhalefet partilerinin ülke içinde toplantıları veya mitingleri de çeşitli anti-demokratik yasalarla önlenmeye çalışılıyordu. 1958 yılında ana muhalefet lideri İsmet İnönü’nün Zile’ye (Tokat) yapacağı bir gezi sırasında ilçenin kaymakamı bütün ilçe merkez halkını evlerine ve dükkânlarına hapsedmiş ve kapılara da süngü jandarmalar dikmişti. Adeta sıkıyönetim ilan edilmiş ve sokağa çıkma yasağı uygulanmıştı. Hatta kaymakam askeri birliklerden de yardım istemişti.⁵⁹ Bunun nedeni ise, halkın İsmet Paşa’yı karşılamasını önlemektir. Bu eylemler şüphesiz iktidar partisinin direktiflerinin bir sonucuydu. Ancak yöre kaymakamının da bu denli titiz davranmasının bir nedeni vardı. “*Tevfik Kurma*” adlı bu kişi 1954 seçimlerinde çok istemesine rağmen CHP’den milletvekili olarak aday gösterilmemişti.

DP iktidarının son dönemlerdeki aşırılıklarına bir örnek de İsmet İnönü’nün Balıkesir’i ziyareti sırasında yaşandı. Bu gezi sırasında vali, İsmet Paşa’nın yanına gelerek kente girmemesi için yalvarmış, misafir kalacağı ev sahibi de: “*canım, malım*

⁵⁷ Cumhuriyet, 9 Mart 1959

⁵⁸ Toker, Demokrasiden Darbeye (1957- 1960) s. 139

⁵⁹ a. g. e. s. 179

sana feda paşam, fakat vicdan azabını çoluğuma çocuğuma bırakamam” demişti. Çünkü muhalefet liderini misafir ederse, evine bomba konulacağı veya yakılacağı kendisine bildirilmişti. Demokratlar, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa’yı Balıkesir’e sokmamaya karar vermişlerdi. Sonra Uşakta taşlayacaklar, Topkapı’da öldürmeye teşebbüs edeceklerdi.⁶⁰

DP yönetiminin muhalefetin her türlüüne karşı aşırı tutumlarına bir örnekte gazete veya gazetecilere karşı girişilen savaştı. Bu çerçevede herhangi bir parti ileri geleni hakkında bir eleştirinin veya iddianın ortaya atılmasını önlemek için “ispat hakkı” adıyla anılan bir yasa çıkarıldı. Bu yasa çerçevesinde, iddiaların ispatlanmaları şartıyla da olsa öne sürülmesine izin verilmiyordu. 1956- 1960 yılları arasında mahkemeler gazetecilere tam 57 yıllık hapis cezası dağıtmışlardı. DP’nin tüm iktidarı süresince hüküm giyen gazetecilerin sayısı ise 811’di.⁶¹

d) Devlet Kurumlarında Tekelleşme ve Milli İrade

1950’li yılların teknolojik olanakları günümüzle kıyaslanamayacak kadar sınırlıydı. Bu nedenle siyasi partilerin en önemli propaganda araçları çoğu zaman bir anlamda kendi sözcülüklerini yapan günlük gazeteler veya haftalık dergilerdi. Bunların yanı sıra etkili bir araç da radyoydu. DP muhalefet yıllarında CHP’nin devlet radyosunu siyasi propaganda aracı olarak tek taraflı kullanmasını şiddetle eleştiriyordu. Nitekim bu eleştirisinde haklılık payı yüksekti. Milli Şef döneminde haklı olarak eleştirilen bu konu, DP’nin iktidar yıllarında da değişmedi. İktidar partisi devlet radyosunu, tıpkı eleştirdiği CHP gibi, tek taraflı bir siyasi propaganda aracına dönüştürdü. Tek fark, DP’nin radyoyu siyasi propaganda amacıyla kullanırken, ek olarak, çoğu zaman dini yayınları da ön plana çıkarmasıydı.

Ancak anlaşılan o ki, DP liderlerinin devlet kurumlarını tek taraflı kullanılması konusunda fikirleri değişmişti. Artık olaya daha farklı bir açıdan bakıyorlardı. Örneğin Başbakan Menderes’e radyonun tek taraflı kullanılması konusunda sorulara Başbakan şu yanıtı veriyordu: “...*bir devlet organı olan radyoyu denetleme yetkisi hükümette olduğu için, bu uygulama tamamen demokratiktir. Radyo bir kamu malı değil ve muhalefete paylaşılamaz.*”⁶² Bu anlayışa koşut olarak DP, kısa sürede

⁶⁰ Nusret Safa Coşkun, *Son Meclis ve 1950- 1960 Siyasi Olayları*, Birinci Fasikül, İstanbul, 1960, s. 7- 8

⁶¹ Toker, *Demokrasiden Darbeye* (1957- 1960) s. 194

⁶² Feroz Ahmad, *a.g.e.* s. 56

devlet kurumlarını tekelleştirme ve kendi amaçları doğrultusunda kullanma yolunu tuttu. Bu tür eylemlere bulunan gerekçe ise, oldukça politik ve yuvarlak ifadelerden ibaretti. Bu konuda yapılan eleştirilere verilen en kestirme ve lastikli cevap “*milli irade*” terimiydi. Gerçekten de bu yıllarda bu terimin gereğinden fazla kullanıldığı görülüyor. DP halk desteği ile iktidara geldiğini ve bu noktada halktan seçimlerde açık bir tepki (yani ciddi oy kayıpları kastediliyor) gelmedikçe yapılanın doğru olduğunu savunuyordu. Ancak anlamadıkları veya anlamak istemedikleri şey, demokrasinin veya Cumhuriyet rejiminin en basit anlamıyla bir “*çoğunluk*” sisteminden ibaret olmadığıydı. Demokratik sistemlerde çoğunluğun azınlığın haklarına riayet ettiği ve onları koruduğu ölçüde demokratik olabileceği gerçeği dikkate alınmıyordu.

DP bu politik tavrıyla sürekli öne sürdüğü halk desteğinin de bazı ayaklarını kaybetmeye başladı. 1950 seçimlerinde DP’ye oyları ile destek veren “aydınlar”, CHP’ye sırtlarını dönme gerekçesi olarak, devlet kurumlarını denetlemede gereğinden fazla katı ve tekelci hale gelmesini gösteriyorlardı. DP’nin bu sistemi kaldıracağını umut ediyorlardı. Ancak bu umutları kısa sürede sönmeye mahkûmdu. Çünkü iktidar partisi, anti-demokratik uygulamalarına haklı gerekçeler bulmak için “*milli irade*” kavramını keşfetmişti! Böylece DP kendisinden öncekilerin işlemiş olduğu günahları işlemekte kusur görmüyordu.⁶³

Sonuç olarak, salt çoğunluğun oylarıyla iktidara gelen bir siyasi parti, sırf bu avantajına dayanarak “canının istediği her şeyi yapabilmek” hakkına sahip değildir. Ya da sırf çoğunluğun oylarıyla iktidar olmuş bir partinin, örneğin yasalara uymaması veya anayasayı ihlal etmesi, anti demokratik yasalar yapması ve sonra da “*biz çoğunluğun partisiyiz*” demesini milli irade kavramıyla geçiştiremeyiz. Milli irade ancak demokratik hukuk kuralları çerçevesinde anlamlıdır. Bunun dışında bir uygulama, bir tür diktatörlük veya buna benzer bir otokratik yönetimden başka bir şey değildir. İşte 1950- 1960 Türkiye’inde uygulamaya konulan, bilerek veya bilmeyerek, bu tür bir mutlakiyete kayıştır.

⁶³ a. g. e. s. 57

e) Meclis Soruşturma Komisyonu (Tahkikat Komisyonu) 18 Nisan 1960

1957 seçimlerinde ana muhalefet partisinin gözle görülür bir şekilde güçlenerek çıkması, DP yönetimini tedirgin etmekteydi. Ekonomideki bozulmalar, ülke içindeki anti demokratik uygulamalar gittikçe yükselen bir kamuoyu tepkisini de beraberinde getiriyordu. İktidar partisi bu gidişatın tek sorumlusu olarak, ana muhalefet partisini ve takip ettiği politikayı gösteriyordu. Parti ileri gelenlerine göre CHP (özellikle de İ. İnönü) halkı isyana teşvik ediyor, orduyu siyasete karıştırıyordu. İşte bu noktada iktidar partisi kendisi için sonun başlangıcı sayılabilecek bir hataya düşmekte gecikmedi. 7 Nisan 1960 yılında toplanan DP Meclis Grubunda bu süreci durdurmak için içinde meclis üyelerinin bulunacağı bir Tahkikat Komisyonu'nun kurulması gündeme geldi. Grup toplantıdan sonra bir bildiri yayımladı. Bu bildiri:

*"...CHP'nin yıkıcı, gayri meşru ve kanun dışı faaliyetlerinin memleket tarihinde cereyan tarzı ve bunların mahiyet ve hakikatinin nelerden ibaret olduğunu tahkik ve tespit etmek ve bununla beraber memleketin her tarafında yaygın bir halde görülen kanun dışı siyasi faaliyetlerin muhtelif sebeplerine intikal etmek, ezcümle matbuat meselesini, adli ve idari mevzuat ve bunların ne suretle tatbik edilmekte olduğunu tetkik ederek bir neticeye bağlamak üzere Meclis tahkikatı açılmasının kabul edildiği"*⁶⁴ açıklanıyordu.

Bu bildirinin yayımlanmasından kısa bir süre sonra DP grubu önergeyi tekrar görüştü ve Başbakan Menderes'in üstü kapalı tehditleri eşliğinde kabul edildi. Başbakan bu yasanın görüşülmesi sırasında sık sık söz alıyordu. Başbakan bir konuşmasında;

*"...İster tedbir alırsınız, ister almazsınız, bana göre hava hoş, siz bilirsiniz... İş bu raddeye geldikten sonra arkası uçurumdur. Bunu unutmamak lazımdır. Bir adım geriye atın görürsünüz memleket nereye gider."*⁶⁵

Mecliste bu yasa tasarısı görüşülürken söz alan ana muhalefet partisini lideri İ. İnönü daha sonra sıkça anılacak şu konuşmayı yaptı:

"...şimdi mevzu bahis olan mesele şudur: Demokratik rejim, insan hakları yürütülüyor mu? Eğer insan hakları yürütülmez, vatandaş hakları zorlanırsa, baskı rejimi kurulursa ihtilal behemehâl olur. Biz böyle bir ihtilal içinde bulunmayız. Böyle

⁶⁴ DPMGMZ, XI, C. 301, s. 28- 29

⁶⁵ DPMGMZ, XI, C. 301, s. 41

*bir ihtilal bizim dışımızda, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır. Biz demokratik rejim dedik, demokratik rejim kurulmuştur. Bu demokratik rejim istikametinden ayrılıp, baskı rejimine dönüşürse tehlikeli olur. Bu yoldan devam ederseniz, sizi ben bile kurtaramam... İhtilal niçin yapılır? Eğer ihtilal vatandaş için başka çıkar yol yoktur kanaati zihinlere ve bütün müesseselere yerleşirse, meşru bir hak olarak kullanılacaktır. Bundan içtinap kabil değildir.*⁶⁶

İsmet İnönü, konuşmasının devamında Tahkikat Komisyonu'nun neden kurulduğu yönünde şu değerlendirmeyi yaptı:

*“Tahkikat Encümeni teşkilinin sebebini ve müeyyidesini teşkil eden bu teklifin hedefi, seçim havasını hazırlamaktır. Seçim havası bugün Demokrat Parti başında bulunanlar için nedir? Ne isterler? Demokrat iktidar, 1950'den bu yana birkaç seçim yaptı. Bu seçimlerin her birini hususi ve fevkalade bir tedbirlerden sonra yaptı. 1950'nin ara seçimini yapmak için ilk önce Halk Partisi'ni itham ederek, bütün Halk Evlerini kapattı. Sonra 1954 seçimlerini yaptı. Bu seçimleri yapmak içinde tedbirler aldı. O zaman Millet Partisi vardı. Onu kapattı. O zaman Halk Partisi'nin de ne kadar malı, mülkü varsa; vesikalarını, kitaplarını, kurşun kalemine kadar hepsini müsadere etti. Ondan sonra 1954 seçimini yaptı. Daha sonra 1957 seçimini yaptı. 1957 seçimi, biliyorsunuz ki, muhalefet partileri arasında büyük mikyasta işbirliği havası içinde hazırlandı. Fevkalade kanunlar çıkardı. Muhalefet partilerinin oylarını birbirine eklemek ihtimalini ortadan kaldırdı. Bu da yeterli gelmedi. 1957'de bugün her birimizin utançla hatırladığımız ve hala encümünde tashihi, düzeltilmesi için duran kusurlar işledi.”*⁶⁷

Bu konuşmasında İnönü, Demokrat Parti'nin iktidarı süresince muhalefeti seçimlerde güçsüz bırakmak için çıkardığı anti- demokratik yasaları hatırlatıyor ve Tahkikat Komisyonu'nun da bu yasalardan biri olduğunu belirtiyor. Ancak Millet Partisi'nin kapatılması olayını burada bir “yanlışlık” olarak değerlendirmesi, Türk Devrimi'nin Atatürk'ten sonra gelen en önemli lideri olarak kabul edilen İsmet Paşa için üzüntü verici, talihsiz bir açıklama sayılmalıdır. Çünkü daha öncede belirttiğimiz gibi Millet Partisi açık bir şekilde rejim ve Atatürk düşmanlığı yapan bir partiydi.

⁶⁶ Albayrak, a. g. e. s. 532

⁶⁷ Coşkun, a. g. e, Birinci Fasikül, s, 12- 13

Bu konuşmadan sonra İsmet İnönü, başbakanın da direktifi ile on iki oturum ceza olarak meclisten çıkarıldı.⁶⁸ Muhalefet partililer liderlerinin meclisten çıkarılmasından sonra bir süre görüşmeleri protesto etmeye çalıştılar, ancak daha sonra onlarda topluca meclisi terk etmek zorunda kaldılar.⁶⁹ İktidar partililer böylece yasa-yı oy birliği ile kabul ettiler. Yasa 2247 sayılı yasa olarak, 19 Nisan 1960 tarih ve 10484 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girdi.

Tahkikat Komisyonunun görev ve yetkileri oldukça kapsamlıydı. Komisyona her tür yayın yasağı ve gerekli gördüğünde soruşturma ile ilgili her türlü belgeye el koyabilme, her nevi siyasal faaliyeti durdurma yetkileri verildi. Ayrıca komisyon görevini yürütürken, komisyon üyelerine karşı çıkmak hapis cezası gerektirecekti.⁷⁰ Böylece demokrat partililer iktidarları süresince demokrasiden ve halk egemenliğinden tam olarak ne anladıklarının en açık delilini de sunmuş oldular. Anlaşılan oydu ki, iktidar partisi demokrasinin sacayaklarından biri olarak kabul edilmesi gereken muhalefet kavramını “hasım, hain veya güçlenmeye yüz tuttuğunda başı ezilmesi gereken bir ayrık otu” olarak değerlendiriyordu.

Tahkikat Komisyonunun kurulmasından kısa bir süre sonra Ankara ve İstanbul’da halkın da destek verdiği öğrenci olayları başladı. Ancak Demokrat Parti yönetimi, önlemekte zorlandığı bu olayların gerçek sorumlusu olarak Cumhuriyet Halk Partisi’ni gösteriyordu. Nitekim olayları kontrol altına almak için mecliste uzun tartışmalar sonucu Örfi İdare’nin kurulmasına karar verildi. Anayasaya göre savaş veya genel isyanlar karşısında çıkarılmasına izin verilen Örfi İdare yasası kapsamında oldukça sert önlemler alındı. Hatta bazı yerlerde göstericilerin üzerine ateş açılmasına kadar varan müdahaleler görüldü. Türkiye darbenin eşiğindeyken ana muhalefet partisi lideri İsmet İnönü, yabancı basın mensuplarının da katıldığı, bir basın toplantısında gazetecilerin sorularını yanıtladı. İnönü bir gazetecinin: “*Hükümet ne gibi şartları yerine getirdiği takdirde, demokratik rejimi muhafazaya karar verdiğine kanaat getirirsiniz*” sorusuna şu şekilde cevap verdi:

“Tahkikat Komisyonu ve Örfi İdare derhal kalkmalıdır. Normal basın rejimi kurulmalıdır. Adalet istiklali sağlanmalıdır. Muhalefet partisine mensup vatandaşların, iktidar partisine mensup olanların sahip oldukları haklara sahip olmalıdırlar ve

⁶⁸ Coşkun, a. g. e. Birinci Fasikül, s. 15

⁶⁹ Coşkun, a. g. e. İkinci Fasikül, s. 29

⁷⁰ Albayrak, a. g. e. s. 533 (Komisyonun ayrıntılı yetkileri için bkz. Ek- 1)

seçimin müsavi şartlar içinde yapılması lazım. Müsavi şartlar için size mesela bariz bir misal söyleyeyim: Türk radyosu Devler Radyosudur. Bu radyo her gün bana ve muhalefete türlü tecavüz ve iftirada bulunur. Cevabı yoktur, müdafaası yoktur, davası yoktur. Devlet radyosu iktidar partisinin değil, devletin olsun diyoruz. Bu isteklerimizi fazla mı buluyorlar? ⁷¹ Fakat Demokrat Partililer bu istekleri fazla bularak, bu uyarı biçimindeki açıklamayı dikkate almadılar.

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin neden zorunlu olduğunu, komisyonun yukarıda sıralanan neredeyse sınırsız yetkilerine bakılarak anlaşılabilir. Tahkikat Komisyonu ve Örfi İdare uygulaması, iktidar partisinin ülkede yönetimin kontrolünü kaybedişinin ve buna bağlı olarak son bir çırpınışın ifadesiydi. Sadece totaliter bir rejimde rastlanabilecek bu tür bir uygulama, DP'nin ipleri tekrar eline geçirmesine değil, tersine parti ve ileri gelenleri için bir çıkmaza dönüşecekti.

⁷¹ Coşkun, a. g. e. Beşinci Fasikül, s. 80

İKİNCİ BÖLÜM

ULUŞÇULUK

Bir kavram olarak “ulus” için çeşitli tanımlamalar yapılabilir. Örneğin Bülent Tanör ulusu: “*Aynı tarihsel kökten gelen, kültür ve gelenek ortaklığı gösteren, genellikle aynı topraklarda ve ekonomik alanda yaşayıp aynı dili konuşan insan topluluğu*”⁷² şeklinde tanımlıyor. Anıl Çeçen de “*bağımsız ve özgür bir vatan toprağı üzerinde, ekonomik bir iş ve gelecek birliği içinde yaşayan dil, kültür ve tarih birliği gerçekliklerine sahip bir toplumda ulusun tüm anlamlarına kavuşacağını*”⁷³ belirtiyor. Bu ve benzeri tanımlamalar başka yazarlarca da yapılmış ve genel olarak da üzerinde hem fikir olunmuştur. Kanımızca da bu tanım esas alınmalıdır. Ancak vurgulamayı gerekli gördüğümüz bir öge şudur: Bu tanımlamada ortak dil vurgusundan anlaşılması gereken; bir toplumu oluşturan tüm bireylerin kayıtsız şartsız aynı dili konuşma zorunluluğu değildir. Bir toplumda farklı diller de olabilir, insanlar bunu günlük hayatlarında kullanabilirler. Kast edilen; üniter devlet çerçevesinde tek resmi dilin kabulü, fakat günlük yaşamda yerel dillerin aynı çerçevede hoşgörüsüdür. Bu saptama, tarihsel süreçte çok sayıda uygarlığın hüküm sürdüğü Anadolu gibi coğrafyalarda kurulan devletler için özellikle dikkate alınmalıdır.

Ulusçuluk, geleneksel –ulus öncesi- yapıların kırılıp, yerine daha güncel gereksinmelere yanıt veren kurumların daha ileri üretim, yaşam ve yönetim biçimlerinin geçmesini hedef alarak doğmuştur. Bu anlamda ulusçuluk, ulus öncesi oluşumlardan, ulus oluşa yönelişin seferberliğini, birleştiriciliğini yaptığı ölçüde çağdaş, ileri ve ilerletici olmuştur.⁷⁴ Ayrıca ulusçuluk, kapitalist süreçten önce dağınık örgütlenme ve üretim biçimlerinden bir toplu sürece geçiş anlamına da gelebilir. Toplu bir süreçten kast ettiğimiz, toplumsal dinamiklerin bir ulusal karar merkezinde toplanmasıdır. Bu bağlamda ulusçuluğun amaçları şunlardır:

- a) Ulus oluşturmak
- b) Ulusal bir ekonomi yaratmak

⁷² Bülent Tanör, “**Kuruluş (Türkiye: 1920 Sonraları)**”, Yenigün Haber Ajansı yay. 1997, s. 67

⁷³ Anıl Çeçen, **Atatürk ve Cumhuriyet**, Türkiye İş Bankası yay. Ankara, 1981, s. 134

⁷⁴ Doğu Ergil, **İdeoloji; Milliyetçilik, Muhafazakârlık, Halkçılık**, Ankara, SBF yay. 1986, s. 81

c) Özerk bir ulusal kurumlaşma yaratmak –ki bunun içine yönetim ve yargı da girmektedir-

ç) Ulusal bir kültür yaratmak (bu da ortak bir değerler sistemi ve hatta amaç olarak algılanmalıdır)

Tarde, ⁷⁵ ulusçuluk düşüncesinin gazete ile başladığını ileri sürerek bunu şöyle açıklıyor: “...gazete aynı dili konuşan insanları *kamu* halinde toplayarak onlara ortak bir bilinç verir. Gazete bilinçsiz ve iradesiz olarak yaptığı bu etkiden başka, sırf tutulmasını sağlamak amacıyla okurlarına övünme ve insanlık duygularını aşılama, sonuç olarak ulusal gelenekleri, ulusal övünçleri hatırlatacak sözleri yazmak zorundadır” ⁷⁶

Ulusçuluğun ortaya çıkmasında “gazete” doğrudan tek etken olmasa da hiç şüphesiz pazar ekonomisinin gelişmesiyle başlayan bir sürecin sonucudur. Bundan önce ulusçuluk, ne parçalanmış bir siyasi yapı olan feodal dönemlerde ve ne de teokrasinin kendisini açıkça hissettirdiği doğu toplumlarında ortaya çıkabilirdi. On yedi ve on sekizinci yüzyıllarla birlikte Batı’da kilise egemenliğinin ciddi darbe alması ve de toplumsal bilinçlenmeler bu sürecin başlamasında belirleyici olmuştur. Bu aşamada ulusçuluğun çağrısı veya cezp edici tarafı ne olmuştur? Şöyle ki; bu yeni akım aile (hanedan), zümre, ya da sınıf adına değil, ulusun tümüne bağlılık biçiminde belirdi. Böylesine geniş ve kapsamlı bir varlığa soyutta olsa bağlanmak, üstelik eşit üyelik olanakları ile sunulunca, benimsenmesi kolay olmuştur. ⁷⁷ Bu sürecin meydana gelmesinde burjuvazinin ciddi katkıları olmuştur. Burjuvanın tüm ortaçağlar boyunca hemen her şeyi tanrısal bir iradeye bağlayan egemen güçlerin söylemlerine karşı dünyevi değerleri ve temsili politikayı savunmasının getirdiği faydayı yadsımamak gerekir. Tabii bu belirtilerin Batı’da dünyanın diğer bölgelerine oranla daha erken ortaya çıktığını belirtmek gerekiyor.

Ulusçuluk, Batı’da bir anlayış ve bir inanç olarak Fransız Devrimi’nden sonra başladı. Ancak bu dönemde de ulusçuluk, ulusal devletin, toplumun tüm bireyle-
rinde benimsenen bir anlayış olmaktan uzaktır. Daha çok toplumda etkenliği olan, ekonomik, toplumsal, siyasal haklardan geniş ölçüde yararlanan kesimlerin anlayışı olmuştur. Henüz kitle ulusçuluğu, ulusçuluğun kitleler tarafından benimsenmesi dö-

⁷⁵ *Fransız toplum bilimci, 1843- 1904*

⁷⁶ Ziya Gökalp, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muhasırlaşmak**, Bordo-siyah yay. İstanbul, 2004, s. 24

⁷⁷ Ergil, **a. g. e.** s. 82

nemine ulaşılmamıştır. Çünkü bu dönemde Batı'da kitleler hala siyasal katılımdan uzaktır. Ekonomik haklara toplumsal güvenceye kavuşmamışlardır. Kitle ulusçuluğu, on dokuzuncu yüzyılın içinde, sanayileşmenin doğurduğu kentleşme ortamında, siyasal bilinçlenme, haklarını arama, özgürlüklerini isteme bilincine varmakla belirginleşmiştir.⁷⁸

1- Türk Toplumunda Ulusçuluğun Gelişimi

On dokuzuncu yüzyıla kadar, Batı'da 1789 Fransız İhtilal'i ile başlayan ulusçuluk akımının, Türk toplumlarında başlangıçta pek ilgi uyandırmadığı anlaşılıyor. Gökalp bu durumu, Türklerin sezgisel bir sakınmayla, bir ülkü için, var olan bir toplumu tehlikeye düşürmekten çekinmiş olmalarıyla açıklıyor.⁷⁹ Ancak 1804 ile başlayan azınlık isyanları ve değişen dünya şartları, Türk aydınlarını en azından bu yönde bazı çalışmalar yapmaya sevk etmiş görünmektedir. Osmanlı Devleti'nde milliyetçiliğin on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, dilde sadeleşme ile başladığı söylenebilir. Bu doğrultuda Arapça ve Farsça kelimelerin atılması birçok Türk aydını tarafından savunuluyordu. Bu durum, daha sonraları cumhuriyet Türkiye'sinin de önemli eylemlerinden biri olacaktır. Ancak Gökalp dildeki sadeleşmenin gereksiz olduğunu vurguluyor ve bu durumu bir "tasfiyecilik" hatta "yapma dil" (Esperanto) olarak nitelendiriyordu.⁸⁰ Bu eleştiriler bir yana, Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışı düzenli olmasa da, dilde sadeleşmeyi beraberinde getirmiştir.

1860'lı yıllarda Fransa ve İngiltere'deki birçok Türk aydını Batılı fikirlerle hiç olmadığı kadar yakından ilgilenmeye başladı. "Jön Türk Hareketi" olarak adlandırılan bu sürecin mimarları, ölmekte olan bir imparatorluğu sonlandırıp yerine bir ulus devlet kurmayı değil, aksine onu güçlendirip, canlandırmak amacını taşıyorlardı. Bu yüzden Jön Türkler, tıpkı kendilerinden sonra İttihatçıların bir dönem savundukları gibi, imparatorluk içindeki azınlıkların işbirliğine sıcak bakıyorlardı.⁸¹

Yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı iktidarına Jön Türklerin desteği ile gelen İkinci Abdülhamit, 1876 yılında Birinci Meşrutiyeti ilan etmesine karşın, kısa süre içinde Genç Osmanlı Hareketi'ni durdurmaya çalıştı.⁸² 1878'de anayasayı rafa kaldı-

⁷⁸ Suna Kili, **Atatürk Devrimi (Bir Çağdaşlaşma Modeli)**, İş Bankası yay. Ankara, 2000, s. 233

⁷⁹ Gökalp, **Türkleşmek... a. g. e. s. 25**

⁸⁰ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, bordo-siyah yay, İstanbul, 2004, s. 33- 34

⁸¹ Ernest E. Ramsaur, **Jöntürkler, 1908 İhtilalinin Doğuşu**, Pınar yay. İstanbul, 2004, s. 19

⁸² Gökalp, **a. g. e. s. 31**

rı, meclisleri süresiz kapatarak bu konuda kararlı olduğunu gösterdi. Hemen ardından, kendisini iktidara taşıyan önemli aydınları gözden çıkarmaya yöneldi. Ancak Abdülhamit tüm engelleme çabalarına rağmen, 1889 yılında Tıbbiye-i Askeriye’de eğitim gören bir gurup öğrencinin Abdülhamit yönetimini devirmek ve meşruti yönetimi tekrar getirmek için kurdukları ihtilalci örgütün kurulmasını⁸³ engelleyemedi. *Zürcher, bu grubun İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İshak Sukuti, Çerkez Mehmet Reşit’ten oluştuğunu ve “İttihad-ı Osmanî” cemiyeti adı ile örgütlendikleri bilgisini vermektedir.*⁸⁴ Bu örgüt daha “İttihat ve Terakki Cemiyeti” olarak ünlenecekti. Cemiyet, 1908 ihtilaline kadar önemli ölçüde Avrupa’da örgütlendi. Örgüt, bazı yayın organları ile Osmanlı ülkesindeki süreci etkilemeye çalıştı. Bu yayın organlarından en önemlisi Paris’te yayımlanan “Meşveret” ti. Bu gazete 3 Aralık 1895 sayısında “Programımız” başlığı ile bir makale yayımladı. Makale, yüzyılın son çeyreğinde İttihatçıların ulusallığa nasıl baktıklarının öğrenilmesi açısından önem taşımaktadır. Makalede: “...biz, reformları sadece şu ya da bu eyalet için değil, İmparatorluğun bütünü için talep ediyoruz. Bizim isteğimiz tek bir ulusun felahı değildir... Medeniyet yolunda ilerlemek istiyoruz. Fakat sebat ve metanetle ifade edebiliriz ki; Osmanlı toplumunu oluşturan unsurların koşullarına saygı duymayan hiçbir yolu tasvip etmeyiz.”⁸⁵ Buradan da anlaşıldığı gibi, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı aydınları hala çok ulusçuluktan medet umar gibi gözükmemektedirler.

1908 ihtilali ile İttihatçılar, askeri baskıyla ikinci Abdülhamit’in kısmi anayasal düzeni geri getirmesini sağladılar. Hiç şüphesiz bu, Türk yakın tarihi ve özelde de İttihatçılar için bir dönüm noktasıydı. Rahatlıkla söylenebilir ki, Türk tarihinde yeni bir safha açılmış oluyordu. Bu arada ilginç olan bir ayrıntı da; ileri de Türk Milliyetçiliği, için tartışmasız bir şekilde, kilometre taşı olarak rol oynayacak Mustafa Kemal’in, Şubat 1908’de İttihatçı saflara katılmasıydı.⁸⁶ Ancak bu saflarda uzun süre kalmayacaktı. Çünkü en başından beri İttihatçı liderlerle ciddi teorik ayrılıklar içindeydi. Fakat yine de ittihatçı bazı düşünürlerin Mustafa Kemal’in ulusçuluk düşüncesi üzerinde etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu isimlerden en önemlisi Ziya Gökalp’tır. Gerçekten de Türk Milliyetçiliği denildiğinde akla gelen ilk isimlerden biri Ziya Gö-

⁸³ Ramsaur, a. g. e. s. 33

⁸⁴ Eric Jan Zürcher, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, İletişim yay. İstanbul, 2003, s. 30

⁸⁵ Ramsaur, a. g. e. s. 42- 43

⁸⁶ Zürcher, Milli Mücadelede... s. 73

kalp'tır. Ancak buna rağmen etnik kökeni ile ilgili anlamsız eleştirilere maruz kalmıştır. Etnik kökenini deşmek isteyenlere karşı Gökalp'ın cevabı açıktır: "*Cedlerim Türk olmayan bir bölgeden gelmiş olsa bile, kendimi Türk sayarım; çünkü bir adamın milliyetini tayin eden etnik kökeni değil, terbiye ve duygularıdır*". Gökalp'ın milli kimlik hakkındaki bu görüşü, Atatürk Türkiye'sinin millet-vatandaş anlayışına temel olmuştur.⁸⁷

1908 İhtilali'nden kısa süre sonra patlak veren Balkan Savaşları ve İmparatorluk için dramatik sonuçları, Türk ulusçuluğunun Osmanlılık veya İslamcılık gibi akımların yerini almaya değer görülmesini sağladı. Osmanlılıkla karşılaştırıldığında İslamcılık, bir süre daha İttihat ve Terakki'nin gündeminde kalmışa benzemektedir. Bu durum, Birinci Dünya Savaşı'nda Orta Doğu Cephelelerinde Arap isyancıların kendileri ile aynı inanç ekseninde olan Türk askerlerine karşı silah kullanmalarına kadar sürdü. Bu aşamadan sonra İttihatçılar, Turancılık hedeflerine daha fazla ağırlık vermeye başladılar. Bilindiği gibi bu amaç, 1918'den sonra Anadolu'yu terk eden Enver Paşa'nın yine bu uğurda Kafkasya'da ölümüne kadar canlılığını bir şekilde korudu. Ancak her şeye rağmen Türk milliyetçiliğinin Birinci Dünya Savaşı sonunda Mustafa Kemal öncülüğünde başlayan Ulusal Kurtuluş Savaşı ile olgunlaştığı ve yine onun öğretilerine göre şekillendiği açıktır.

2- Atatürk'ün Ulusçuluk Anlayışı

Türk ulusçuluğunun gelişiminde Mustafa Kemal Atatürk'ün bir "kilometre taşı" olduğunu yukarıda da belirttik ve bu hiçbir şekilde abartı sayılamaz. Balkan Savaşları devam ederken Mustafa Kemal'in imparatorluğun gidişatını, bir dönem kendisinin de üyesi olduğu İttihatçıların Osmanlıcı politikalarına karşı, Türkiye'den ibaret bir ulus devlet modelini öne sürerek savunuyor olması, her şeyden önce tarihi sürecin seyrini iyi tahlil etmesinde yatıyordu. Mustafa Kemal, Balkan Savaşları'ndan çok önce savunulması imkânsız İmparatorluk topraklarının terk edilmesi, ordunun siyasetten ayrılmasını gerektiğini vurgulamaktaydı.⁸⁸

Balkan Savaşları ve nitekim Birinci Dünya Savaşı, Mustafa Kemal'in tespitlerini doğru çıkarmış ve büyük savaş bittiğinde, Osmanlı Devleti Balkan ve Orta Doğu topraklarının neredeyse tamamını kaybetmiş ve Anadolu sınırlarına çekilmişti.

⁸⁷ İnalçık, a. g. e. s. 153

⁸⁸ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, C. I, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2004, s. 108,

Bilindiği gibi bu topraklar da Mondros Ateşkesi sonrasında büyük Avrupalı devletler tarafından sistemli bir şekilde işgal edilecekti. İşte bu noktada Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçmesi ve gerçekleştirmeyi düşündüğü direniş hareketini Türk halkına indirgeyerek başlatması ve başarılı olması, Mustafa Kemal'in Türk Ulusçuluğunun gelişiminde neden bir kilometre taşı olduğu sorusuna açıklık getirmektedir. Ayrıca buradaki başarı, uzun yıllar kendisini "Osmanlı" olarak nitelendiren bir milletin başında padişah olmadan da bir şeyler başarma yetisine sahip olduğunu gösteriyordu.

Savaş yıllarında ve savaş yıllarından sonra Mustafa Kemal'in Türk milliyetçiliğine nasıl baktığı konusuna gelince; her şeyden önce bu ilke, Atatürk tarafından, cumhuriyetçi devlet yapısını koruyacak olan toplumun "siyasi birlik şuuru"na kavuşmuş pekişik bir bütün olması olarak algılanmıştır.

23 Temmuz 1919 yılında Erzurum Kongresi'ni açarken yaptığı konuşmada bir genel durum değerlendirmesi yaparken; Mısırda, Hindistan'da, Afganistan'da, Suriye ve Irak'ta, Rusya'da, Kafkasya'nın kuzeyinde halkların, milli devletlerini işgal güçlerine karşı korumak için yaptıkları mücadeleleri örnek göstermektedir. Konuşmanın devamında, milli kuvvetlerin önemine değindikten sonra, Anadolu'da "milli iradeyi" esas alan bir hükümetin kurulmasının önemine değiniyordu.⁸⁹ Mustafa Kemal'in milli mücadele yıllarında kullandığı terminolojinin genellikle "milli" sıfatıyla başladığı anlaşılıyor. Türklerin ulus olma bilinçlerinin Batı toplumlarına göre geç bir dönemde ortaya çıkması, M. Kemal'i böyle bir kullanıma yöneltmiş olsa gerektir. Ş. Turan da bu konuya dikkat çekerek, bu dönemde kullanılan ifadelerin en önemlilerini sıralıyor: "*Milli Mücadele, Misak-ı Milli, Milli Sınırlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Milli Sır, Milli İrade, hatta Milli Nefret*"⁹⁰

Atatürk *millet* kavramına ilişkin olarak 1922'de şu değerlendirmeyi yapıyor: "*İtiraf edelim ki, biz üç buçuk sene evveline kadar cemaat halinde yaşıyorduk. Bizi istedikleri gibi idare ediyorlardı. Cihan bizi temsil edenlere göre tanıyordu. Üç buçuk senedir tamamen millet olarak yaşıyoruz... Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir. Türkiye halkı, irken veya dinen veya harsen birleşik ve yekdiğerine karşı hüürmet ve fedakârlık hisleri ile dolu ve mukadderat ve men-*

⁸⁹ M. Kemal Atatürk, *Söylev ve Demeçler*, C. I, TİTE yay. Ankara, 1997, s. 3- 4

⁹⁰ Şerafettin Turan, *Atatürk Konferansları VIII (1975- 1976)*, T.T.K, Ankara, 1983, s. 849- 850

faatleri ortak olan bir toplumsal heyettir”⁹¹ şeklinde bir değerlendirme yapıyor ve gelinen noktanın önemini açıklamaya çalışıyordu.

Atatürk, milliyetçiliğin tanımını da şöyle yapmaktadır: “*Türk milliyetçiliği, ilerleme ve gelişme yolunda ve milletler arası temas ve gelişmelerde, bütün çağdaş milletlere paralel ve onlarla dengeli bir şekilde birlikte, Türk toplumunun özel karakterlerini ve başlı başına bağımsız kimliğini saklı tutmaktır.*”⁹² Hem millet ve hem de Türk milliyetçiliği tanımlamalarında dikkati çeken en önemli öge, Atatürk’ün milliyetçiliği ırkçılık olarak veya diğer bir ifade ile Türk milletinin kayıtsız şartsız üstünlüğü olarak algılamadığıdır. Aksine, gelişme ve ilerleme sürecinde milletler arası bir temasın gerekliliği vurgulanmaktadır. Şevket Süreyya da bu konuda: “... *Yeni Türkiye’nin millet davası; hem milletin milletler arası eşitliği, hem de millet içinde eşitliğin sağlanmasıdır*”⁹³ derken, Atatürk ulusçuluğunun *barışçıl* yönüne vurgu yapıyor. Bir diğer önemli nokta da millet tanımlamasında dikkati çekmektedir. Atatürk “millet” kavramını tanımlarken genel bir tablo çizmekte ve sadece bir ögeye atıf yapmamaktadır. Bu noktada; “Türkiye cumhuriyetini kuranlara Türk denir”⁹⁴ diyerek ortak bir ülkü ve hedef belirlemiş, herhangi bir genetik duruma vurgu yapmamıştır. Bu durum, özellikle farklı kültür ve etnik çeşitliliği ile dikkati çeken Anadolu’da kalıcı bir barışın sağlanması açısından dikkate değerdir.

Atatürk Milliyetçiliğinin dikkati çeken bir özelliği de şahsi menfaat gibi bir duygudan tamamen uzak olmasıdır. 1919 ve 1921 yılları arasında Anadolu’yu gezen, Ankara’da Mustafa Kemal’le tanışan Fransız gazetecisi Berthe Georges- Gaulis, ülkesine dönüşünde 1921’de “Les Problemes d’aujourd’hui” (günümüzün meseleleri) serisinde yayımladığı kitabına şu adı vermiştir: *Le Nationalisme Turc* (Türk Milliyetçiliği). Bu kitabın sonunda şöyle bir paragraf buluyoruz: “*Türk milli hareketi galip gelecektir. Çünkü çok yüksek bir ideale dayanmaktadır. Çünkü bu hareketi idare edenler şahsi menfaatlerini gözetmemektedirler.*”⁹⁵

Kısa sayılabilecek bir sürede Türk Milliyetçiliğinin olgunlaşmasında, Atatürk’ün milliyetçilik anlayışındaki bu sağlam ve samimi duruşunun etkili olduğu şüphesizdir.

⁹¹ Yücel, **a. g. m.** s. 812

⁹² Yücel, **a. g. m.** s. 813

⁹³ Şevket Süreyya Aydemir, **İnkılap ve Kadro**, Bilgi yayınevi, Ankara, 1968, s. 180

⁹⁴ Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün el yazıları**, Ankara, 1969, s. 351

⁹⁵ Turan, Atatürk Konferansları, s. 851

Toparlamak gerekirse, Atatürk Ulusçuluğu, milli karaktere önem veren, milli kültürü esas alan, geleneklere bağlılığı ancak geleceğe etkileri bakımından değerlen- diren ve geleceğin inşasına engel olacak hurafelere saplanılmasını reddeden, her şe- yin üstünde istiklali ve milli hâkimiyeti gören, gerçekçi olan, kişisel çıkar duygusun- dan arınmış olan, diğer milletlere ve milliyetlere saygı duyulmasını öngören bir ya- pıdadır.⁹⁶

Atatürk sonrası Türk ulusçuluğu temelde dünyadaki önemli siyasal gelişmele- re paralel bir rota izlemiş gibi görünmektedir. İkinci Dünya Savaşı 1939 ile 1945 yılları arasında Türk ulusçuluğunu şekillendiren beklide en önemli öğe oldu. Bu dö- nemde Almanlarında Türkiye'deki bazı milliyetçi grupları desteklemesi dikkati çeki- yor. Ancak bu durum aşağı yukarı 1943 yılında Almanya'nın yenilgisinin belli olma- ya başlamasına kadar sürdü. Bu süreçten sonra Türk hükümeti öne çıkmış birçok aşırı milliyetçiyi tutuklayarak bu konudaki tavrını belli etmiş oldu. (Zeki Velidi Togan, Alpaslan Türkeş, Nihal Atsız gibi) Bu yaklaşımın en belirgin nedeni; savaş sonrasında Türk – Sovyet ilişkilerinin normalleştirilmesine yönelik istekti. Ancak aşırı milliyetçiliğin önderleri 1945 yılında aklanarak serbest bırakıldılar. Böyle bir karar alınmasında İkinci Dünya savaşından sonra Rusya'nın Türkiye üzerindeki emellerini tekrar gündeme getirmesi yatıyor gibi görünmektedir. Türkiye bu politi- kayı 1950'li yılların başına kadar sürdürmüştür.

⁹⁶ a. g. e. s. 866

3- Demokrat Parti'nin Ulusçuluk Anlayışı

Milli Şef döneminin son yıllarında ulusçuluk, yukarıda da açıklandığı gibi, Sovyet karşıtlığı için bir koz olarak düşünülmüş ve bazı aşırı ulusçu oluşumlara göz yumulmuştu. Demokrat Parti iktidarında Türk ulusçuluğu bu niteliğini neredeyse on yıllık bir süreçte korumuş görünmektedir. İktidar partisinin ABD yanlısı dış politikası onu ister istemez bir antikomünist yaklaşımı, yer yer aşırı bir şekilde, savunmaya itmiştir. Ancak 1950- 1960 döneminde Demokrat Parti'nin kendisine karşı bir milliyetçi cephenin kurulması ihtimalini de göz ardı etmediği ve bu konuda temkinli olduğu anlaşılıyor. Bu konuda bazı kırmızı çizgilerin varlığı dikkati çekmektedir. DP yönetimi çeşitli uygulamalarıyla saptadığı bu sınırların dışına çıkan aşırı Türkçü hareketlere izin vermeyeceğini açıkça göstermiş oldu. Buna en iyi örnek, Türk Milliyetçiler Derneği'nin din ve ırk temelleri üzerine kurulduğu gerekçesiyle 1953'te kapatılması ve bu derneğin kurucularından olan iki milletvekilinin partiden ihraç edilmeleridir.⁹⁷

DP iktidarı döneminde ulusçuluğun bir birinden farklı politik yönelişlere göre değişik yorumlandığına önemli bir örnek de 6 Eylül 1955 yılında İstanbul'da gerçekleşen olaylardır. Bilindiği gibi bu olaylarda birçok Rum kökenli vatandaşa ait iş yeri yağmalanmış ve ciddi boyutlarda maddi hasar meydana gelmişti. Bu olayların patlak vermesinin temelinde 1954 yılından itibaren Türkiye ve Yunanistan arasında başlayan Kıbrıs Sorunu'nun önemli bir yer tuttuğu açıktır. Ancak olayları ateşleyen gelişme, 6 Eylül 1955 günü İstanbul Ekspres Gazetesi'nde Atatürk'ün doğmuş olduğu Selanik'teki eve Yunanlılar tarafından bomba atıldığı ve evin harap olduğuna ilişkin bir haber yayımlanmasıydı.⁹⁸ Bu gelişmeden sonra olayların kontrolden çıktığı anlaşılıyor. Burada sıkça tartışılan nokta, Demokrat Parti yöneticilerinin olayların gelişiminde ihmallerinin olup olmadığıdır. Bu konuda bazı ilginç gelişmeler yok değildir. Örneğin başlangıçta olayları öğrenci hareketleri diye niteleyip güvenlik güçlerinden yumuşak davranılmasını isteyen Vali Kemal Hadımlı'nın yürüyüşçülerin omuzlarına

⁹⁷ Mehmet Ali Ağaoğulları, Geçiş sürecinde “Türkiye, Aşırı Milliyetçi Sağ” s. 208

⁹⁸ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi (Çağdaşlık Yolunda Türkiye)**, 4. kitap 2. bölüm, Bilgi yay. Ankara, 1999, s. 175. Yassıada duruşmalarında bombalama olayı hakkında şu tespit yapılmıştır: Türkiye'den bomba götürüp Atatürk'ün evine atanlar Başkonsolos M. Ali Balin, Konsolos yardımcısı M. Ali Tekin, Yunan uyruklu Türk öğrencisi Oktay Engin, Konsolosluk kavası Hasan Uçar, Ancak soruşturmalar delil yetersizliğinden bir sonuca bağlanamadı.

alınmış olmasıydı. Ayrıca eski DP milletvekili Ahmet Hamdi Başar, bu olayların hükümetçe düzenlendiğini savunarak şöyle demektedir: “ 6/7 Eylül hadiselerinin iktidar tarafından tertiplenmiş olduğu daha ilk günden belli olmuştu, sadece bu ayaklanma hadisesinin iç politikada şiddetli tedbirler almaya, Menderes iktidarını ve diktatörlüğünü takviyeye düşünülmesi şüphesizdi.”⁹⁹

Demokrat Partililer olaylar ile ilgili yüzlerce zanlıyı sorguladılar. Ancak olayların sorumluları hiçbir zaman bulunamadı. Yani bu konuda sonuçta kimse ciddi bir ceza almadı. İktidar Partisi olayları komünist bir tertip olarak niteleyip işin içinden çıkma yolunu seçti. Hatta İstanbul sıkıyönetim komutanı Aknoz, yayımladığı bildiri ile 6/7 Eylül olaylarını komünistlerin dışında başka kişi veya kuruluşların yaptığını öne süren, savunan yazıları yasaklamıştı.¹⁰⁰ Nereden bakılırsa bakılsın her yönüyle bir çeşit anarşizm olan ve ülkenin uluslar arası saygınlığını önemli ölçüde zedeleyen bu olayların iktidar partisi tarafından bu denli basit bir savunma mekanizmasıyla savuşturulması ilginçti. Buradan hareketle Demokrat Parti'nin, kamuoyunun dikkatini yurt dışındaki olaylara çevirmek için aşırı milliyetçi cephenin hareketlerini kontrol altına almayı ihmal etmiş olması tamamıyla temelsiz görünmemektedir.

a) DP'nin Gözünde Türk Dil Devrimi

Türk Kurtuluş Savaşı'ndan sonra başlayan yoğun devrim programında “Dil Devrimi”nin özel bir önemi olmuştur. Türk toplumu İslamiyet'le tanışmasına paralel olarak yüzyıllar boyu Arap ve Fars kültürünün etkisinde kalmış ve bu da doğal olarak Türk dilini önemli ölçüde öz yapısından uzaklaştırmıştı. Mustafa Kemal Atatürk bu konudaki hassasiyetini birçok konuşmasında belli etmiş ve devrim sürecinin ilk yıllarında gerek harf devrimi ve yine 1932'de Türk Dil Kurumu'nu kurarak Türkçenin sadeleştirilmesi sürecine ön ayak olmuştu. Hatta 1933 yılında çıkarılmasına yardımcı olduğu bir yasa ile kişisel servetinin hatırı sayılır bir bölümünü de bu kuruma bağışlamıştı.

Bu süreçte Atatürk sonrası Milli Şef döneminde de bu çalışmalar devam etmiş ve 10 Ocak 1945 yılında 4695 yasa ile Anayasa'nın dilinin sadeleştirilmesine karar verilmişti.¹⁰¹ 14 Mayıs seçimleri ile iktidarı devralan Demokrat Parti, bu uygulamayı Mart 1952 yılında 204 imza ile meclise sunduğu öneride Anayasa'da aşırı sayılan

⁹⁹ Turan, a. g. e. s. 176- 181

¹⁰⁰ Turan, a. g. e. s. 178

¹⁰¹ Turan, Çağdaşlık yolunda... a. g. e. s. 45

Türkçe sözcüklerin değiştirilmesi istemiyle durdurdu. DP grubunun yanı sıra bu öneride yer alan ilk imzaların Fuat Köprülü ile Halide Edip Adıvar'a ait olması dikkat çekiciydi. Çünkü Köprülü, 26 Eylül 1932'de toplanan Türk Dil Kurultayı'nda başlatılan dil çalışmalarını bir "Rönesans" olarak nitelemiş ve Atatürk'ün ulusuna hediye ettiği büyük inkılâplar zincirinin yeni bir halkası olan muazzam dil devrimini de ilmin sağlam esasları üzerine kurduğunu belirtmişti.¹⁰² Eskinin öz Türkçecileri, yeninin geriye dönüşçülerinden bir diğeri de Necmettin Sadak'tı. Sadak, 1945 yılındaki dil komisyonuna "hem sade, hem güzel" bir metin hazırladıklarını fakat Dil Kurumu'nun bunu beğenmeyip kabul etmediğini¹⁰³ belirterek geriye dönüşçülerin yanında saf tutuyordu. Aslına bakılırsa, öneri sahiplerinin Türk dilinin tekrar ağırlaştırılması ile ilgili ciddi bir dayanakları yoktu. Önemli bir çoğunluğunun halk arasında ikilik yarattığını, hatta anne- baba ve çocuklar arasında iletişim sorunlarına yol açtığı şeklinde yorumlar da bulunuyorlardı. Ancak ısrarla savunulan eski dilin, yani Osmanlıcanın, Türkçe ile çok ilgili olduğu savunulamazdı. Zira bu dil, neredeyse Farsça, Arapça ve Türkçe karışımından oluşmuş yeni bir şeydi. Osmanlı imparatorluğunun tarihsel koşulları sonucu oluşmuş bu dilin "milli" bir dil olmadığı ve dolayısıyla böyle bir tartışmanın ciddiyetsizliği apaçık ortadaydı. Durumun bu yönünü gözler önüne seren bir örnek Fransız Büyükelçisi'nin ülkesine gönderdiği rapordan daha kolay anlaşılıyor: Jacques de Saint Hardouin raporunda şu ifadelerle yer veriyordu: "...A. Menderes geri kalmış kırsal kesim üzerindeki etkisini pekiştirmek için bu geri dönüşlere yönelmektedir. Üstelik bu kadarla da kalmayıp yakında aynı doğrultuda yeni önlemler almak niyetindedir" Fransız büyükelçisinin yaptığı bu yoruma karşın, Türkçü ve Türk Ocakları Başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver, dilden Arapça ve Farsça sözcüklerin çıkarılması sonucunda Türkçenin Batı dillerinin istilasına uğradığını savunarak sözü "*Arabın medeniyeti benim medeniyetidir. Hamdolsun onun gibi telaffuz etmiyorum*"¹⁰⁴ diyerek ilginç bir zıtlık yaratıyordu.

Ulus gazetesinde "*Atatürk'ün Ruhu Büyük Millet Meclisinde*" başlıklı makalesinde Hasan Ali Yücel, iktidar partisinin dilde eskiye dönüş projesinin mimarı, dil komisyonunun raporundaki dört önemli noktaya vurgu yapıyordu. Bu noktalar şunlardır:

¹⁰² Turan, Çağdaşlık Yolunda... a. g. e. s. 46

¹⁰³ Akşam Gazetesi, 10. 01. 1952

¹⁰⁴ Turan, Çağdaşlık Yolunda... a. g. e. s. 49- 50

- 1- (1932 Dil Kurultayını kast ederek) Yeni dil çalışmalarını hiçbir metoda ve esasa dayanmadan ve salahiyyetli ilim adamlarının mütalaalarına başvurulmadan, keyfi bir suretle, salahiyyetsiz heyetlere yaptırmak.
- 2- Uydurma kelime ve ıstılahlar koymak.
- 3- Zorla millete kabul ettirmek.
- 4- Bu sebepler neticesi meydana çıkan Türkçeyi bırakıp bu hareketin başlamasından önceki (yani, 1932 Birinci Dil Kurultayından önce) Türkçeye dönmek.

Dil komisyonunun birinci maddede vurgu yaptığı *salahiyyetsiz ve bilim dışı uygulamada* aslında önemli isimler vardı. H. A. Yücel bu isimleri aynı makalede şöyle sıralıyor: “İbrahim Nemci, Besim Atalay, Ahmet Cevat, Filoloji Kolbaşısı Ali Canip, Hasan Reşid, Fazıl Ahmet, Muzaffer Göker, Celal Sahir, Refet Ülgen, İzzet Ulvi, Yusuf Ziya, Falih Rıfkı, Fuat Köprülü, Hasan Ali, İbrahim Müstak, İbrahim Grantay, Reşat Nuri Güntekin, Hasan Fehmi, Abdülkadir İnan. Ayrıca gramer hazırlığında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Lenguistik Profesörü Ragıp Özden ile çalışılmıştı.¹⁰⁵ Makalede sayılan bu isimler arasında yakından tanınan edebiyatçılar, Tarih profesörü ve Demokrat Parti kurucularından Fuat Köprülü ve diğer bilim insanları varken komisyonun “*salahiyyetsiz ve bilim dışı*” yakıştırmaları ilginç bir durum oluşturmaktadır. Ayrıca ikinci maddede vurgulanan “*uydurma kelimeler*” ve üçüncü maddedeki “*zorla kabul ettirmek*” ifadeleri, Atatürk’ün Dil Devrimi’nden amaçladığı şeyi ve genelde de devrimin amacının anlaşılmadığını gösteriyor. Son olarak, 1932 yılındaki Dil komisyonunu eleştirenlerin bilimsel olan bu konuyu belli bir siyasi partinin çatısı altında “parlamentoda” tartışmaları da “dilde geriye dönüşçülerin” bilimsel bir konunun ne olduğu, nerede ve kimler tarafından tartışılması gerektiği konusunda da bir karmaşa içinde olduklarını göstermektedir.

Demokrat Parti iktidarının Atatürk’ün önemle üzerinde durduğu Harf Devrimi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu gibi kültür konularını yeterince önemsemediği anlaşıyordu. Nitekim Y. Kadri Karaosmanoğlu “*Mustafa Kemal*” başlıklı Akis’teki yazısında; Harf devrimi yıl dönümlerinin olabildiğince sönük geçtiğini, Tarih ve Dil Kurumları’nın ne yaptığından kimsenin haberinin olmadığını ve bu kurumların ateşi sönmüş tütmez ocaklar olduğundan yakınıyordu.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Ulus Gazetesi Mart 1952

¹⁰⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Mustafa Kemal” **Akis**, C. 2, S. 26, Ankara, 1954. s. 4

b) “İnönü” Adı Ortaokul Kitaplarından Çıkarıldı

Ulus Gazetesi'nin 28. 09. 1950 tarihli sayısının manşeti böyle atılmıştı. Demokrat Parti Bolu milletvekili Zuhuri Danışman tarafından yazılan ortaokul üçüncü sınıf için yazılmış “Yeni Tarih Dersleri” kitabında İnönü dönemi işlenmemiş. Söz konusu kitap, 1 Haziran 1950 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulunun 1344 sayılı kararı ile basılmıştı. Gazete haberine göre; kitabın içeriği kısaca şöyledir: Yazar yeniçağ başından bütün Osmanlı tarihini elden geçirip, detaylı bilgi vermesine karşın cumhuriyet devrimleri bölümünü kısaca anlatmıştır. Daha da ilginç olan nokta, 1938 – 1950 yılları arasında ki dönemin tam anlamıyla kayıp olmasıdır. Yazar, Türk toplumu için önemli bir tarih olan “Atatürk’ün ölüm tarihi”ne de yer vermemiştir. Burada amacın, Atatürk’ün halefi İnönü’den bahsetmemek olduğu iddia edilmektedir.¹⁰⁷ Sosyal bir bilim olarak kabul edilen Tarih, hiç şüphesiz birçok yönü ile çeşitli bilim insanının, siyaset bilimcinin, komutanların, genel okuyucunun dikkatini çekmiştir. Burada tarih biliminin faydalarını sıralamak kuşkusuz söz konusu değildir. Ancak şurası açık ki, tarih eğitimi bir toplumun gelişimi açısından hayati önem taşımaktadır. Bizzat Atatürk’ün bu konuda sayısız konuşması ve somut uygulaması bilinmektedir. (TTK’yi kurması ve kişisel servetinin önemli bir kısmını bu kuruma bağışlaması¹⁰⁸) Gazete haberinden anlaşıldığına göre, iktidar partisi kişisel sorunlar veya anlaşmazlıklar yaşadığı kişi veya kişilere karşı duyduğu tepkiyi yansıtmak uğruna, gelişimlerinin en önemli döneminde, Türk gençliğine tarihsel bazı gerçekleri vermemekte sakınca görmemiştir. Kaldı ki, bu verilmeyen dönem dünya tarihini hemen her yönü ile etkilemiş İkinci Dünya Savaşı yıllarını da kapsamaktadır. Dikkati çeken bir diğer nokta da 14 Mayıs 1950 de seçimleri kazanan iktidar partisinin yukarıda adı geçen kitabı hatırı sayılır bir hızla 1 Haziranda baskıya vermesidir. Bu da iktidar partisinin Türk eğitim sistemini çağın gelişen şartlarına uydurmak yerine, bu önemli konuyu politik bazı hesaplara kurban etmeye hazır olduğunu konusunda fikir vermektedir.

¹⁰⁷ Ulus Gazetesi, 28. 09. 1950

¹⁰⁸ Bugün üniversitelerde 2547sayılı kanunun 3747 sayılı kanunla değişik 5. maddesinin 1. bendi gereği okutulan Türk İnkılâp Tarihi dersleri, 1933- 34 öğretim yılından itibaren verilmeye başlanmıştır. Dersin okutulması ile ilgili karar, cumhuriyetin onuncu yıl dönümünün kutlandığı 1933’te CHF hükümetinin bilimsel eğitimden uzak faaliyetler sergileyen ve inkılâpları desteklemeyen Darülfünun’u kapatması ile alınmıştır. Darülfünun’un kapatılması, bir reform kararı ile gerçekleştirildi ve yerine İstanbul Üniversitesi kuruldu.

Demokrat Parti döneminde Tarih Dersi kitaplarının ciddi bir içerikten yoksun olduğuna bir diğer örnek ise, Liseler için hazırlanan eğitim programları incelendiğinde anlaşılmaktadır. Örneğin, birinci, ikinci ve üçüncü sınıf lise tarih dersi programlarında Türkiye Cumhuriyeti Devrim Tarihi Dersleri'nin on beş günde bir saat okutulması ilginçtir. Ayrıca bu kitaplar incelendiğinde "Atatürk ilkeleri" diye bir başlığın yer almadığı ve bu konuya hiç değinilmediği hemen dikkati çekmektedir.¹⁰⁹ Devrim sürecinden geçmiş bir ülke için düşünüldüğünde, bu yaklaşım tarzının çok yerinde olmadığı anlaşılabilir. Çünkü çeşitli yerlerde belirtildiği gibi temel devrim adımlarının atılmasının üzerinden çok zaman geçmemesi "karşı devrim" olasılığını daima artıran bir noktadır. Kaldı ki, devrimin tüm aşamaları ile yeni yetişen kuşağa aktarılmasına titizlikle önem verilmesi gözden kaçırılmaması gereken bir olgudur. Bu türden bir eğitim anlayışının benzer bir süreçten geçmiş tüm ülkelerde uygulanmış olması ise bu konunun önemini artırmaktadır.

1950- 1960 yıllarında Türk Milli Eğitim Bakanlığı'nın Lise Programında okutulan derslerin içeriklerinin sistemsiz olduğu, dönemin süreli yayınlarından Akis Dergisi'nin bir haberinden de anlaşılmaktadır. Habere göre: "...Lise programları hem şişkin, hem de sistemsizdir. Dergi haberine göre; Doğu ile ilişkilerimizi kestik, kendi edebi geçmişimizle bağlarımızı kopardık. Batılılaştığımızı zannediyoruz. Lise programlarında bizi Batı Uygarlığı ile birleştiren yalnız matematik ve benzeri doğa bilimleridir. Milli ve medeni insanlık kültürü ile birinci dereceden alakalı olan manevi ilimler ve edebiyat programları hala dağınık bir haldedir. Bir ana fikir etrafında şekillenememiştir. Lise gençlerimizin edebi ihtiyaçlarını günün gelip geçici şiir, hikâye ve romanları ile tatmine çalışıyorlar. Sonra da "Türkçeleri zayıf" diye eleştiriyorlar"¹¹⁰

c) Ümmetçi Eğitim Anlayışı

"Din" sosyal bir olgu olarak insanlığın erken dönemlerinden bu yana tartışıla gelen önemli konuların başında gelir. Toplumlar genel olarak anlamakta güçlük çektikleri çoğu sorunu ilahi olarak kabul ettikleri bir güce inanmak suretiyle açıklama yoluna gitmişlerdir. Bilindiği gibi çoğu zaman da iktidar koltuklarını işgal eden kimi seçkinler, din olgusunu yaptıkları veya yapamadıkları bazı şeyleri meşru kılmak ve

¹⁰⁹ **Lise Tarih Müfredatı**, Maarif Basımevi, Ankara, 1956

¹¹⁰ Akis Dergisi, C. 3, S. 52, 1955

böylece konumlarını korumak için bir araç olarak kullanmışlardır. Türk siyasal tarihinde bu tür örnekleri göstermek neredeyse sıradan bir durum haline almıştır. 1947'den itibaren Cumhuriyet Halk Partisi'nin laiklik konusunda ılımlılaştırma politikasının bir sonucu olarak ilköğretimde din derslerinin seçmeli olarak okutulmasına karar verilmişti. Demokrat Parti iktidarı yıllarında din dersleri önce ilköğretimde zorunlu kılınmış daha sonra bu zorunluluk orta öğretim ve liselere kadar yaygınlaştırılmıştı.

Bir toplumun din eğitimine ihtiyacı var mıdır, varsa bu ihtiyaç nasıl karşılanmalıdır? Sorusu her şeyden önce -çok kısa bir şekilde- yanıtlanması gereken bir sorudur. Evet, bir toplumun din eğitimine ihtiyaç duyabilir. Ve anlaşılacak olan o ki bu gereklidir de. Fakat resmi ağızdan laik olduğu iddiasını taşıyan bir devlette 6- 11 yaş aralığında çocuklara din eğitiminin zorunlu kılınması ile dini eğitimin gerekliliği sorunu farklıdır. Şimdi burada asıl sorun şudur: İlköğretimde verilen din dersinin içeriği nasıl olmalıdır. Kanımızca ilköğretim sürecinde verilecek dini eğitimin içeriği, bütün temel dinlere eşit bir mesafenin korunduğu, hiçbir dini öğretimin dayatılmadığı bir anlayışla temel alınmalıdır. Yani bir dini bir diğer dinin üzerinde göstermeme anlayışı. Ancak DP iktidarının eğitim programında okutulan din kitapları, bırakın bu tür anlayışı sergilemeyi, verilen bazı bilgiler, okutulan diğer derslerin içerikleri ile çelişiyordu.

Örneğin, Din Kültürü ders kitabından yapılan şu alıntı ilginçtir: “...*ben Müslüman'ım, dedem, atam Müslüman'dır, soyum sopum Müslüman gelmişler, Müslüman yaşamışlar, Müslüman gitmişlerdir.*”¹¹¹ Bu anlayış, ilk bakışta görüleceği gibi, sekizinci yüzyılın sonlarında ancak İslam'ı kabule başlamış Türk toplumunun bilinen bin iki yüz yılını, yani Asya Hunlarının bilinen en eski tarihlerine kadarki dönemini, yok saymak sonucunu doğurur. Bu durum, ilköğretim seviyesinde bir çocuğun zihninde tamiri zor bir çelişki yaratmanın ötesinde bir uygulamadan başka bir şey değildir. Osmanlı Devleti'nin on altıncı asrın sonlarından itibaren takip ettiği skolâstik bir eğitim anlayışının sonucu: İslam öncesi Türk Tarihi hakkında 20. yüzyıla kadar hemen hiçbir şeyin bilinmemesiydi. Bunun nedeni, Türk tarihinin İslam'ın doğuşu ile başlatılmasıydı. Bu zihniyetin Atatürk döneminde aşılmaya çalışıldığını biliyoruz. Fakat bu konuda henüz bir aşama kaydedilmişken, 1950- 1960 iktidarının tekrar aynı hatayı yapması, şu ihtimali akla getiriyor: DP iktidarı, din derslerinin okutulması

¹¹¹ Akis, C. 6, S. 104, 1956

konusunda ya bilimsel bir ölçütten haberdar değildir, ya da -daha kuvvetle muhtemel ki- bu değişiklikleri yaparken sadece bazı kesimlere “değişim” mesajı verme kaygısı taşıyordu. Ancak mevcut soruna bu tarz bir yaklaşım, yarım yüzyıl sonra, günümüz Türkiye’inde hala tartışılıyorsa, bu, sorunun dönemin iktidarlarınca temelli bir şekilde ele alınmamasından kaynaklanmaktadır. Kısacası, dönemin iktidarı, dinin bir toplum için gerekliliği ile “dinciliği”, bir toplumun kültürel ve tarihsel geçmişine, geleceğine sahip çıkması anlamında milliyetçilik ile “ırkçılık” arasındaki ayrımı yapamamış gözükmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HALKÇILIK

1- Kısaca Halkçılığın Tarihsel Gelişimi

Fransız İhtilali'nin yaşanmasından sonra girilen on dokuzuncu yüzyıl, halkçı akımların da geliştiği bir yüzyıldır. Öncelikle Fransa'da halk egemenliğine dayalı bir siyasal düzenin kurulması burada üzerinde durulması gereken bir unsurdur. Bilindiği gibi devrimle birlikte Fransa'da sosyal sınıflaşma açıkça reddedilmiş, soya veya cinsiyete dayalı ayrıcalıklar yasaklanmıştır. Tabii bu tür değerlerin Fransa'da hemen yerleştiği savunulamaz. Ancak, en azından, bu yönde atılan büyük bir adım olarak nitelenmeyi hak ediyor.

Bunun dışında Sanayi Devrimi'nin yarattığı kapitalist ortam da halkçı hareketleri tetiklemiştir. Kurulan dev fabrikalarda insafsızca çalıştırılan işçiler zamanla şartlarını sorgulamaya ve sistemli bir şekilde örgütlenmeye başladılar. Bu girişim 1848'de önce Fransa'da sonra da Avrupa'nın genelinde kitlesel işçi hareketlerine neden oldu. Bu hareketlerde işçilerin mutlak başarısından bahsetmek mümkün değilse de sonuçta; Avrupa'da sosyalist akımların güçlenmesini sağladı. Bir diğer ifade ile 1848 ihtilalleri, Avrupa'nın demokratikleşme sürecini kuşkusuz olumlu etkiledi.

On dokuzuncu yüzyılda dünyadaki halkçılık hareketlerinden bahsederken, bir ayrıntı olarak Rusya örneğini vermekte fayda var. Rusya'da halkçılık on dokuzuncu yüzyıl sonlarında Rus Çarlığı'nda gelişen "Narodnik ¹¹² Hareketi" içinde ortaya çıktı. Narodnik Hareketi, 1861 yılında Rusya'da serfliğin kaldırılması ve buna paralel başlayan kapitalistleşme sürecinde, bir tarafta toprağın önemli bir kısmını elinde tutan zengin çiftçilerle, diğer taraftan yeteri kadar toprak elde edemeyen yoksul kesimler arasında ki ekonomik çatışmanın çevresinde ortaya çıktı. ¹¹³ Aydınların öncülüğünde başlayan bu hareket, elinde yeteri kadar toprak olmayan yoksul kesimden ilham alıyordu. Ancak ne var ki, Narodnikler Marksistlere kıyasla, emekçi sınıfın gücünü iyi analiz edemediler ve yirminci yüzyıla girildiğinde ellerinde başarıya dair çok fazla

¹¹² *Narod kelimesi, Rusçada "halk" anlamına gelmektedir.*

¹¹³ İlhan Tekeli ve Gencay Şaylan, "Türkiye'de halkçılık ideolojisinin evrimi" **Toplum ve Bilim**, S. 6-7, 1978, İstanbul, s. 54, 55

şey yoktu. Marksist akım, Narodnikler'in başarısızlığından yararlanarak, ileride Çarlık Rusya'sına karşı kazanacağı tarihi başarısına bu süreçten sonra adım adım yaklaşmaya başladı.

Avrupa genelinde başlayan bu halkçı uyanış Osmanlı devletini de etkilemekte gecikmedi. Hemen belirtmek gerekir ki İttihatçılar, Rusya'daki Narodnik Hareketi'nden haberdarlardı. Hatta bu hareketin içinde yer almış Türkler bile vardı. Örneğin Hüseyinzade Ali Türkiye'ye gelmeden önce "Narodnik" akımına katılmıştı.¹¹⁴ Osmanlı Devletinde ilk halkçı uyanışların "dil" alanında ortaya çıktığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Osmanlı aydınları, kullanılan dilin halk dili olmadığını ve sadeleştirilmesi gerektiğini ileri sürerek işe başladılar. Gerek on dokuzuncu yüzyıl ve gerekse yirminci yüzyılın hemen başında, Türk edebiyatındaki halka yönelişleri sadece "edebî" bir hareket olarak görmemek gerekiyor. Osmanlı aydınları dilde sadeleşme ile yönetici seçkinler ile halk arasındaki uçurumun kapatılmasını umuyorlardı. Tabii bu çabalar hiçbir zaman tam sonuca ulaşamadı. Ancak önemle vurgulamalıyız ki, Türk tarihinin bu evresi, ileride kurulacak modern Türkiye'yi olumlu yönde etkileyecekti.

2- Atatürk'ün Halkçılık Anlayışı

Halkçılık, halk amacında halka dayalı ve halkça yürütülen bir toplumsal düzen anlamındadır. Temelinde gerçek demokrasi anlamına gelir.¹¹⁵ Atatürk'ün Halkçılık ilkesi her şeyden önce "*Halkın halk tarafından halk için yönetilmesi*" anlamına gelen ileri batılı gerçek bir demokrasinin gerçekleşip yerleşmesi amacına yönelmiştir.¹¹⁶ Bu tanımlama paralelinde "halk" ulus içinde ayrı bir sınıf veya zümre olarak kabul edilmemiş veya egemen bir sınıfın sorumsuzca yönettiği bir kitle olarak görülmemiştir. Halkçılık konusunda bir diğer bakış açısı da şudur: Buna göre halkçılığın üç boyutu vardır:¹¹⁷

a) Halkın siyasal hayata ve yönetime katılmasına ilişkin siyasal boyutudur.

¹¹⁴ a. g. e. s. 57

¹¹⁵ M. Rauf İnan, "Gazi'nin (Atatürk'ün) Halkçılık ülküsü, Halkevleri ve Sonrası" **Atatürk Konferansları (1975- 1976)**, C. VIII, 1983, TTK, Ankara, s. 17

¹¹⁶ Yaşar Yücel, "Atatürk İlkeleri", **Bellekten**, C. 52, S. 204 (özel sayı), TTK yay. 1988, Ankara, s. 814

¹¹⁷ Tekeli ve Şaylan, a. g. e. s. 64, 65

Halkçılığın siyasal boyutu Cumhuriyetçilik ilkesi içinde değerlendirilen ulusal egemenlik fikri ile ifade edilmiştir. Bu anlamda halkçılık Türk yakın tarihinde iki aşamalı bir evrim geçirmiştir:

Birinci aşamada (kurtuluş savaşı ve cumhuriyetin ilk yılları) halkçılık, “hâkimiyet bila kay-ü şart milletindir ve halkın mukadderatına bizzat ve bilfiil sahip olması şeklinde formüle edilmiştir. İkinci aşamada halkçılık, halk için halka rağmen” formülü ile ifade edilmiş; halkın siyasal hayata katılması açısından Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin varlığı yeterli görülmüştür. Bu tarihlerde halkın da istek veya taleplerinin tam olarak meclise yansıtıldığını söylemek olanaksız görülmektedir.¹¹⁸ Bunun temel nedeni olarak, 1925 ve 1930 yıllarında çok partili hayata geçiş denemelerinde ki talihsizlikler gösterilebilir. Buradan anlaşılan şudur; Türk toplumu birçok yönü ile genel bir halk temsilini kaldıracak durumda değildir. Bu anlamda Halkçılığın siyasal manada Atatürk döneminde yerleşmediğini söylemek mümkün görünmüyor. Fakat bunun önemli ölçüde dönemin tarihsel şartları ve Türk toplumunun o yıllardaki sosyo- ekonomik ve kültürel dinamikleri ile ilgili olduğunu hatırlatmakta yarar vardır.

b) Halkın değer ve özlemleri ya da Türk halkına özgü niteliklerin toplumsal değişme süreci içinde nasıl korunacağına ilişkin olan kültürel boyutu

c) Toplumsal düzen ya da sosyal sistemin yapısal özellikleri ile ilgili olarak toplumsal sınıflar sorunu karşısındaki tutumuna ilişkin boyutu

Halkçılık konusunda Atatürk’e baktığımızda, “...bizim inancımıza göre, milletimizin hayatının ve yükselmesinin sağlanması kendisine sindirip benimseyeceği görüşlerdir. Fakat esas olarak incelenirse, bizim görüşlerimiz, ki halkçılıktır, kuvvetin ve kudretin, egemenliğin, yönetimin doğrudan doğruya halka verilmesidir, halkın elinde bulunmasıdır. Hiç kuşku yok ki, bu dünyanın en kuvvetli bir esası, bir ilkesidir”.¹¹⁹ Bu sözlerden anlaşılan o ki, Atatürk halkçılığı en başta halka egemenliği devretmektir. Yüzlerce yıllık geleneksel kişi egemenliğinin sonlandığının müjdelenmesidir. Bir diğer ifadeyle bu, egemenliğin kaynağını ilahi bir güçten alıp, halkın kendisine vermektir. Böylece hem halkçılık anlayışı hem de Türk Devrimi’nin genelinde takip edilecek yol haritası belirlenmiş oldu. Bu anlayış, Türk Devrimi’nin kilometre taşlarından biri sayılmalıdır.

¹¹⁸ Levent Köker, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, İletişim yay. İstanbul, 2005, s. 138

¹¹⁹ Yücel, a. g. e. s. 814

Burada Şu noktayı açıklıĝa kavuŐturmakta fayda var. Cumhuriyetin ilanı ve Atatürk'ün ölümüne kadar geçen dönemde Türkiye Cumhuriyetinde; başta Atatürk ve devrimci kadro olmak üzere ne kadar halkçı olmayı baŐarmıŐlar ve halka dönüş devrim yıllarında ne oranda başarılı olmuştur veya gerçek anlamda bir halk egemenliĝi saĝlanmış mıdır? Erken dönem Türkiye Cumhuriyeti'nde halkçılık, modern batı toplumlarında olduĝu gibi halka “tam bir dönüş veya teslimiyet” Şeklinde deĝildir. Bu dönemdeki halkçılık, kurulması hedeflenen demokratik bir devletin temellerinin hazırlanmasına yönelik çabalarla ilgilidir. 1923'ten sonra bir anda Batılı anlamda bir halkçı devletin kurulabilmesi, en azından teknik olarak da mümkün deĝildi. Çünkü yüzyılların biriktirdiĝi bir yıĝın sosyal- kültürel- ekonomik eksiklik vardı. Dolayısıyla, devrimin yarattıĝı Şartlar dışında bu konuyu deĝerlendirdiĝimiz zaman yanlış bir sonuca ulaşmak çok olasıdır. Batı demokrasilerinde “halkılıĝın” uzun yıllar içinde kademe kademe yerleŐtiĝi hatırlanırsa, konunun anlaşılması daha kolay olacaktır.

1923- 1938 yılları arasında Türk halkına yıllar boyunca hayal dahi edemediĝi en temel hakları verilmiştir. Şurası da açık ki, bu haklar verilirken, toplumun bu hakları kazanmak yönünde bir talebi yoktur. Çünkü toplum, böyle bir talebinin olabileceĝinin bilincinde deĝildir. Örneĝin 1926 yılında Türk Medeni Kanunu kabul edilerek, Türk kadınının kazandıĝı haklar devrimci kadro tarafından bir talep sonucu verilmemiŐtir. Zira devrimi yürütenler bu toplumsal eksikliĝin bilincindedir. Ancak toplum bir karşılıklı ödemededen edindiĝi bu hakları uzun süre algılayamamıŐtır. İŞte burada önemli bir nokta daha var. O da Şudur: Türk devriminde halkın elde ettiĝi hakların bilincine varması için de uzun süre uğraŐ verilmiştir. Bu, Türk Devrimi'nin dikkate deĝer önemli noktalarından biridir.

Halkçılık tartıŐmalarının siyasal gündemde en canlı kaldıĝı dönemin milli mücadele yıllarını olduĝunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Halkçılık ilkesinin bu yıllarda bu denli gündemde olmasının birden fazla nedeni vardır. Bunların başında, savaş yıllarının getirdiĝi “birlikte hareket etme anlayışı” içinde toplumu temsil eden birçok kesimin Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısı altında bir araya gelmeleridir. Diĝer yandan Anadolu Hareketi'ne en ciddi desteĝi sunan Sovyetler Birliĝi ile yakınlaşma içinde halkçılık veya halkçı bir tutum anlam taşıyordu. Ayrıca bu yönde bir sosyal-siyasal ortamın oluşmasında Mustafa Kemal'in direniş hareketini “halk”a indirgeme çabasının etkisinin olduĝu yadsınamaz.

Kurtuluş savaşı yıllarında bir halkçı atmosferin oluşmasında İttihatçı etkiler de vardır. Gerek Anadolu dışına çıkmak zorunda kalan ittihatçılar ve gerekse Anadolu’da onlarla işbirliği içinde olan eski ittihatçılar kurtuluş savaşı sırasında “Mesai, Halk Şurular Fırkası Programı, Halk Zümresi Siyasi Programı” olmak üzere üç program hazırlamışlardır.¹²⁰ Bu programlar hazırlanırken Sovyetler Birliği’nin desteğini kazanmaya özen gösterildiği açıktır. Bu programlardaki halkçılık anlayışı şöyle özetlenebilir:

a) Türkiye’de sınıfsal yapı Batıdaki gibi gelişmemiştir. Esas farklılaşma millet zararına büyüyen “memurin sınıfı” ile halk arasındadır. Bunlar halkı sürekli olarak yönetimden uzak tutmuşlardır.

b) Fakir halk tabakalarına istinat ederek irade-i hükümette münhasıran çalışan ve işleyen kolların idare ve ihtiyacını hâkim kılmak üzere bir şurular sistemi önerilmektedir. Bu şurular sisteminin en üst kademesinde, üyeleri halk tarafından seçilen “Şuray-ı Millet” vardır. Bunun dışında “Din Şurası” da önerilmekte, padişahlık ve halifelik korunmaktadır.

Kısaca içeriği verilen bu programlarda, öncelikle anti-bürokratik bir hava hemen sezilmektedir. Bunun dışında toplumun hemen her kesiminin bir parça da olsa kendisinden bir şeyler bulabileceği şekilde bilinçli bir düzenleme var. Örneğin bir “din şurası” fikrine yer verilerek ülkedeki gelenekçi kesimin tepkisi önlenmek istenmiştir. Diğer taraftan şurular sistemine yer verilerek Sovyetlerin desteğinin devam etmesi amaçlanmıştır.

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin “halkçılık” anlayışı aşağı yukarı yukarıda özetlenen görüşlere paraleldir. Mustafa Kemal’in meclise sunduğu görüş ana hatları ile şöyleydi : “ ...Türkiye halkı emperyalizmin tahakkümü ve zulmü altındadır. Büyük Millet Meclisinin tek ve kutsal emeli Türk halkını emperyalist ve kapitalist tahakkümden kurtararak kendi irade ve hâkimiyetinin sahibi kılmaktır. Haklın öteden beri içinde bulunduğu sefaletin nedenlerini kaldırarak, yerine refah ve saadet getirmek meclisin başlıca hedefidir. Toprak, eğitim, adalet, maliye, ekonomi ve evkaf işleri ile diğer bütün kurumlar halkın ihtiyaçlarına göre yenilenecektir. Bunun için gerekli politik ve sosyal prensipler, milletin ruhundan alınacaktır.”

¹²⁰ Tekeli ve Şaylan, a. g. m. s. 67- 68

Eylül 1922’de Kurtuluş Savaşı’nın bitmesi ile Mustafa Kemal’in halkçılık anlayışında genel bir değişimin olduğu görülüyor. Bu değişimin en temel nedeni, 1919’dan beri İtilaf Devletleri’ne karşı verdiği savaştan, genel çoğunluğun beklentisinin aksine, ordusunu başarıya ulaştırmasına koşut olarak bazı dinamiklerin de değişmiş olmasıdır. Yani artık açıkça memnun edilmesi gereken bazı kesimlerin 1923 yılına girerken ki önemi eskisi gibi değildir. Örneğin Sovyetlerin desteği barıştan sonra, eski hayati önemini yitirmiştir. Yine geniş halk kitlelerinin savaşın kazanılması için verecekleri destek ciddi önem taşırken, artık şartlar farklıdır. Buna dayanarak Mustafa Kemal halkçılığında bir dönüşümün olduğunu söyleyebiliriz.

Bu dönem halkçılığının kurtuluş savaşı halkçılığından ayrılan noktalarından biri, anti- bürokratik niteliğini yitirmiş olmasıdır. Artık bürokratik kesim, siyasi iktidar üzerinde önemli bir kontrol payı elde etmiş ve bu kontrole dayanarak toplumsal ayrıcalıklarını bir üst aşamaya taşımak amacına yönelmiştir. Bundan sonra siyasi iktidar için geniş çevrelerin desteğine duyduğu gereksinme iyice azalmış olduğundan anti bürokratik davranış ödünleri vermesine de gerek kalmamıştır.

Atatürk sonrası dönemden 1950’ye kadar geçen süredeki halkçı uygulamalara bakarken, bu konuda belirleyici en önemli olay, İkinci Dünya Savaşı’dır. 1939- 1945 yılları arasında savaş şartları, halkçılık ilkesinin bir süre askıya alınması sonucunu doğurmuştur. Yine de bu dönemde Köy Enstitülerinin açılması, Teknik Eğitimin temellerinin atılması ve bazı önemli klasik eserlerin Türkçeye kazandırılması, 1945 yılında meclise toprak kanununun getirilmesi dikkate alınması gereken uygulamalardır. Belki bu dönemdeki en dikkati çeken uygulama; 1945 yılında Milli Şef sıfatı ile İsmet İnönü’nün çok partili hayata geçiş kararını vermesidir. Bu, özellikle geniş halk kesimlerinin siyasi tercihlerini yapabilmeleri ve siyasal katılımın gerçek anlamıyla sağlanması açısından ciddi önem taşımaktadır.

3- Demokrat Parti'nin Halkçılık Anlayışı

Türk yakın tarihi ile ilgili araştırmaların genelinde gözlemlenen önemli bir nokta; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra değişen dünya koşulları içinde Türkiye'nin de ciddi bir değişim sürecine girdiği gerçeğidir. Bu süreçteki en köklü değişim, 1946 yılında Türkiye'nin çok partili siyasal yaşama adım atması olmuştur. Türkiye'de çok seslilik, birçok yazar tarafından incelenmiş ve bunun nedenleri gerek Türkiye ve gerekse 1945'ten sonra oluşan yeni dünya düzeninin şartları ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bizim burada üzerinde duracağımız nokta, bu değişimin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin halkçılık anlayışında ne tür farklılıklar yarattığıdır.

1945 yılından itibaren halkçılık ilkesi çerçevesinde önem kazanan bazı köklü değişimler gerçekleşmeye başlamıştır. Bunun ilk belirtilerini, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 20 Mayıs 1946 da yapılan olağanüstü kurultayında görmek mümkündür. Cumhurbaşkanı İ. İnönü kurultayın açılış konuşmasında:

“Partimizin programı, sınıf esası üzerine cemiyet kurulmasını men etmiştir. Bu maddenin kaldırılmasını tetkik edeceksiniz. Biz kendi programımızda sınıf mücadelesini istemeyen ve sınıf menfaatleri arasında ahenk arayan esasta kalacağız. Vatan daşlardan sınıf menfaatleri üzerinde cemiyet ve parti kurmak isteyenlere kanun yolu ile mani olmayacağız. Bizim kanun yolu ile menetmeye çalışacağımız cemiyet ve partiler, kökü dışarıda yani yabancı aleti olan cemiyet ve partiler ve onlardan mülhem olanlardır. Bunun gibi dini siyasete alet eden cemiyet ve partiler de kanun yolu ile de karşı koymakta devam etmektedir.”¹²¹

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Halk Partisi, sınıfsız bir toplum yapısını teoride kabul etmeye devam ediyor, fakat sınıf esasına dayalı başka parti veya partilerin kurulmasına da yeşil ışık yakıyor. Ancak Halk Partisi tüm bunları ima ederken kurulması muhtemel yeni partilerin aşırı sol veya laiklik karşıtı bir çizgide olmamaları uyarısını da yapıyor. Bu, hiç şüphesiz, Türk siyasal tarihi için bir dönüm noktasıdır. Bu köklü değişimin bir nedeni de Türkiye'nin tek parti döneminde titizlikle uygulamaya çalıştığı uluslar arası politikada “tarafsızlık” siyasetini uygulamaya devam etmesinin artık mümkün görünmemesidir. Bir diğer ifade ile Batı bloğunda yer alacağı açık olan Türkiye, bir takım alışkanlıklarını kırmak yolunu seçiyordu. Çünkü İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı'daki son belli başlı diktatörlükler yıkılmış ve

¹²¹ Tekeli ve Şaylan, a.g. m. s. 87

Batı toplumları demokratikleşme sürecinde bir üst aşamaya geçmişlerdir. Türkiye modernleşme çizgisinde Batı yanlısı bir ülke olarak bu sürecin dışında kalamazdı.

Bu ortam içinde, Demokrat Parti toprak reformundan ürken büyük toprak sahiplerine dayanarak kuruldu. Demokrat partiyi kuranlar, Cumhuriyetin küskün bürokratları, büyük toprak sahipleri ve ticaret burjuvazisinden oluşuyordu. Tam da bu noktada şu sorunun cevaplanması faydalı olacaktır: Demokrat Parti bir halk hareketi olarak mı doğmuştur? Kurucularının içinden geldikleri toplumsal sınıflar temel alınacaksa, Demokrat Parti bir halk hareketi sayılamaz. Ayrıca Demokrat Parti'yi kuranların, halkçı bir çıkış olarak kabul edilmesi gereken "topraksız köylüyü toprak sahibi yapma ve toprak üzerindeki tekelleşmeyi kaldırmaya yönelik bir yasa tasarına karşı çıkararak" işe başladıkları göz ardı edilmemesi gereken bir noktadır. Fakat yinede bu, tek başına bir ölçüt sayılmamalıdır. Eğer yönetici kadro ile halk arasında gerçek anlamda bir yakınlaşma ve tanışmanın gerçekleştirildiğini dikkate alırsak, bunun bir halk hareketi veya en azından bir "halka yönelme" olduğu söylenebilir. Diğer taraftan yeni parti, tek parti döneminin Batılılaşma yolunda yapılan devrimler konusunda kendisini baskı altında hissetmiş önemli bir kesimin siyasal bir umudu olarak da ortaya çıkıyordu. Bu kesimin önemli bir kısmının Atatürk Hareketi'ne karşı olduğu unutulmamalıdır.

Demokrat Parti'nin 1950- 1960 yılları arasında yapılan seçimlerde gösterdiği seçim başarılarına bakarak, büyük kitlelerin Demokratları desteklediğini kesin olarak söyleyebiliriz. Bu durum her ne kadar emekçi kesimin belli bir refah seviyesine ulaşmasının bir sonucu olarak doğmamışsa da, halk desteğinin gerçekliği konusunda yapılan yorumu haksız çıkarmaz. Burada üzerinde önemle durmamız gereken asıl soru şu olmalıdır: Demokrat Parti iktidarı süresince yeni bir halkçılık yorumu getirmişimdir, getirmişse bu yorumun önceki iktidar dönemlerinden farkları var mıdır?

Yüzeysel bir bakışla Demokratların halkçılık tanımlarının aslında teoride Cumhuriyetçilerden çok da farklı olmadığı kanısına varılabilir. Bu bağlamda demokrat parti programının halkçılıkla ilgili 6. maddesi şöyledir:

“ İçtimai iş bölümününün tabii neticesi olarak çiftçilik, işçilik tüccarlık, sanayicilik, avukatlık ve memurluk gibi, yurttaşların teşkil ettikleri iş ve çalışma zümrelerinin karşılıklı münasebet ve menfaatlerin umumi menfaat çerçevesi, içinde içtimai adalet ve insani tenasüt prensiplerine uygun olarak ahenkleştirilmesi lüzumuna ve

imkânına inanıyoruz.”¹²² Yine demokrat parti programının on altıncı maddesinde şu ifadeler yer almaktadır: “*Halkçılığı, hiçbir şahsa veya zümreye imtiyaz tanımamak olarak anlıyoruz. Hükümet ve idare, halkla beraber ve halk için olmalıdır.*”¹²³

Parti programında yer alan bu ifadeler tek parti döneminde takip edilen “halka rağmen halk için” politikasının halkta yaratmış olduğu genel sıkıntı ve tepkinin demokratlar tarafından kullanılmaya çalışıldığının göstergesidir. Bu anlayış paralelinde demokratların on yıllık iktidarında İttihat ve Terakki döneminden sonra, ilk defa ve çok daha yaygın olarak, halk tabakalarını ölçüt olarak siyaset yaptığını söylemek mümkün görünüyor. Gerçekte demokratların bu çabası sonuç vermişti. Öyle ki 14 Mayıs 1950 seçimleri gerçek anlamda demokratlara bir zafer kazandırmış, iktidara getirmiş ve aynı zamanda da iktidarı boyunca Türk halkının geniş anlamda siyasete ve siyasilere ilgisini artırmıştır. Örneğin, tüm seçim dönemlerinde halk sandık başına önceki yıllara oranla kıyaslanamayacak derecede istekle gitmiştir. Yine Demokrat Parti’nin köylere kadar siyasal olarak örgütlenmesi veya ilk defa siyasetçilerin halkın ayağına kadar gitmeleri, hiç şüphesiz, Türk Siyasal tarihinde hiç de alışık olunan bir durum değildi. Ancak tüm bunlara rağmen Demokratların halkçılık ilkesini sosyal ve siyasal yaşamda ya da yönetim alanında pratiğe uyarlayıp uyarlayamadığını ise ancak detaylara inerek anlamak mümkündür.

Demokratların özellikle hem 1950 öncesinde ve hem de iktidarlarının ilk yıllarında takındıkları “anti- bürokratik” tavır kendilerine önemli başarılar kazandırmışsa da aynı tavrın pratikte halkın sosyal yaşamına indirgenmediğini ve iktidarlarının ilerleyen yıllarında merkezci bir baskıyı ağırlaştırdıkları ve Toker’in ifadeleri ile Milli Şef dönemine özendiklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu konuda en ilginç örneklerden biri belediyeçilik ile ilgilidir. Muhalefet yıllarında daha demokratik ve halkçı bir yönetim için belediyelerin yetkilerinin artırılmasının önemine değinen demokratlar, iktidar yıllarında neredeyse bunun tersini yaparak parti programları ile de çelişkiye düşme durumu ile karşı karşıya kalmışlardır. Parti programın bu konu ile ilgili 20. maddesine bakılırsa; “*illerin özel ihtiyaçlarını görüp yerinde karşılamak ve halkın idareye iştirak ettirilmesi prensibini tahakkuk ettirmek amacıyla kurulmuş olan il genel kurulları ile özel idare ve belediyeleri tanzim ve tatbik hususlarında ve diğer bütün vazifelerinin ifasında gereken yetkiler teçhiz olunmalıdır. İllerde idare*

¹²² Tunaya, Türkiye’de Siyasi Partiler s. 662

¹²³ Tunaya, a. g. e. s. 664

*amirlerine ve memurlarına verilen yetkilerinde genişletilmesini yine işlerin yerinde görülmesi ve süratle yürütülmesi bakımından, lüzumlu görmekteyiz.*¹²⁴

Demokrat Parti iktidarının halkçılık anlayışında gerçekçi olmaktan çok popülist bir tavır içinde olduğu söylenebilir. Böyle bir eğilim içine girilmesinin temelinde oy kaygılarının yattığını söylemek yanlış olmaz. N. Nadi'ye göre, Menderes'in kasvetlilere verdiği önem fakir fukaranın, işçinin köylünün sosyal ve ekonomik durumunu gerçekten yüceltmek amacına değil, sadece oy toplamak hırsına dayanıyordu. Ülkenin kalkınması, halkın yaşam standartlarının yükseltilmesi pek umurunda değildi. Gecekonduculara göz yummakla, tarım taban fiyatlarını gelişigüzel saptamakla başarılı olacağına inanıyordu. Bana kalırsa “*şu seçimleri de kazanalım da üst yanını sonra düşünürüz*” zihniyeti ile hareket ediyordu.¹²⁵ Bu tür yaklaşımlar, bu yıllardan başlayarak neredeyse Türk Siyasal yaşamındaki tüm siyasi aktörlerin en sık başvuracakları klasik bir yöntem olacaktır. Bu sakat anlayış, yirmi birinci yüzyılın eşiğinde Türkiye Cumhuriyeti'nin çağın takipçisi olamamasının da önemli nedenlerinden biri olarak gösterilebilir.

Yine bu dönemde Türkiye'nin ciddi bir kapitalistleşme sürecine girmesi dikkate alınması gereken bir ögedir. Bu sürece koşut olarak, sınıf farkları artmış, çelişkiler derinleşmiştir. Kapitalistleşme kentlerde yarı işli ve yarı işsiz bir kesim yaratmıştır.¹²⁶ Demokratların iktidarlarının ilk beş yılında kontrolsüz bir liberasyon politikasına yönelmeleri, buna bağlı olarak sosyal ve ekonomik bir planlamayı düşünmemeleri, bu gibi olumsuz sonuçlarla karşılaşmalarının nedeni olmuştur. Bu durum, yukarıda belirtildiği gibi, kentlerde birçok farklı sorunları beraberinde getirmiştir.

Demokratları iktidara taşıyan en önemli söylemlerinden biri olan “anti- bürokratik anlayış”ın dönemin siyasal ortamına etkisi de ayrıca önemlidir. Öncelikle Demokrat Parti iktidarında sivil- asker bürokratların ciddi çıkar kayıplarına uğradığı açıktır. İktidar Partisi bu dönemde bürokraside kendi siyasal çizgisinde olanları kollama ve ödüllendirme yoluna giderek, aslında bir önceki iktidarın yaptığından farklı bir politika izlememiştir. Yine halkın uzun vadeli çıkarlarına ters düşme pahasına da olsa kilit makamlara politik atamalar yaparak konumunu sağlamlaştırma yoluna gitmiştir. Bu da Türk siyaset anlayışında halkın uzun süreli çıkarlarına karşın, kişi çı-

¹²⁴ Tunaya, a. g. e. s. 664

¹²⁵ Nadir Nadi, **Olur Şey Değil**, Çağdaş yay. 1980, İstanbul, s. 67- 68

¹²⁶ Tekeli ve Şaylan, a. g. m. s. 92

karlarının ön planda tutulması şeklinde bir geleneğe dönüşmüştür. Demokrat Partinin bu tutumu bilindiği üzere kendi sonlarının hazırlayan etkenlerin başında gelecektir.¹²⁷

1950- 1960 yılları arasındaki demokrasi deneyimi yine de –halkçılık ilkesi ile ilgili düşünüldüğünde- küçümsenmeyecek bir ilerleme kaydetmiştir. Kitlelerin siyasal hayata katılması, seçkinlerin bilinçsiz toplumun bu yöndeki eğilim ve isteklerini kendi siyasal eğilimlerine ve hırslarına feda etmelerine rağmen, yinede onlarla bir uzlaşma yolu aramaları gözden kaçırılmaması gereken olumlu gelişmeler arasında sayılmalıdır.

¹²⁷ Kuşkusuz, 27 Mayıs müdahalesinin sırf bir çıkar kaybının sonucu olduğu iddiasında değiliz. Çünkü 27 Mayıs müdahalesi; bu müdahalenin mimarlarının ekonomik bunalım, Atatürk ilke ve inkılaplarına karşı beliren tehdit ve buna paralel sosyal huzursuzluklara tepkilerinin bir sonucu olarak gerçekleşmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEVLETÇİLİK

Devlet, insanların bir arada yaşayabilmeleri için, antik çağlardan günümüze kadar uzanan tarihsel süreç içinde bulunan en akla yatkın kurumsal uygulamadır. Devlet bu rolünü oynayabilmek için yine tarihsel süreç içinde farklı egemenlik sitemleri ile donatılmış karşımıza çıkmıştır. Bu egemenlik sitemleri; cumhuriyet, monarşi, teokrasi ve oligarşi olarak sıralanabilir. Devlet, bu egemenlik biçimlerine göre birbirinden öyle veya böyle farklı rollere bürünmüştür.

1- Devletçilik (Etatizm)

Devletçilik terimi ve uygulamasına yukarıdaki “devlet” çözümlemesi bazında bakıldığında şüphesiz birçok tanımlama yapılabilir. Ancak en başta belirtmemiz gereken bir husus şudur; devletçilik sadece devletin ekonomik gidişata müdahalesi anlamına gelmemektedir. Bunun dışında siyasi, askeri, sosyo- kültürel alanlarda da görev alan bir denge mekanizmasıdır. Buna göre; devlet yetkilerinin artması, genişlemesi, kamu hizmet ve faaliyetlerinin yayılması anlamına gelmektedir. Bir diğer ifade ile devletin daha önceleri ilgilenmediği birçok alanda etkin duruma geçmesi ve kamu hizmetlerinin yayılması olarak anlamlandırılabilir. M. Turhan’a göre devletçilik; modern bir millet olma, milli bir kültüre kavuşabilme ve demokratik bir düzen içinde gelişerek ekonomik geleceğini kazanabilme imkânlarını hazırlamak üzere devletin yüklenebileceği görevlerin bütününden ibarettir.”¹²⁸

Devletçilik, bir politika olarak düşünüldüğünde, uygulamada bir “müdahalecilik” gerektirmesi kaçınılmazdır. Devletçilik ve müdahalecilik arasındaki ilişkiyi Korkut Boratav şöyle açıklıyor. “Devletçilik eğer liberalizm karşıtı olarak tanımlanırsa, bu durumda devletçilik, bir iktisat siyaseti kavramı olan müdahalecilik ile eşanlamlı görünmektedir. Ancak biraz daha yakından bakıldığında, devletçilik teriminin kapsamı içerisinde müdahaleciliğin özel bir biçiminin, belli ekonomik faaliyet konularında (devletleştirmeler veya yeni tesislerin devletçe kurulması yollarıyla ger-

¹²⁸ Mümtaz Turhan, **Atatürk İlkeleri ve Kalkınma**, İstanbul, 1965, s. 53

çekleşen) devlet işletmeciliği halinde ortaya çıkan bir biçiminin girdiği görülür. Farklı bir ifade ile devletçilik, genel olarak devlet işletmeciliğini de zorunlu bir unsur olarak içeren müdahaleci bir iktisat politikasıdır.¹²⁹ Ancak burada “*müdahalecilik*” kavramının çeşitli devletçilik uygulamalarında bir birinden önemli ölçüde ayrıldığını vurgulamak gerekir. Örneğin kavramın batı çıkışlı olduğu dikkate alınır, sanayi devrimi ile gittikçe karmaşıklaşan Avrupa toplumlarında devletin müdahale sınırları eskiye oranla gittikçe artmıştır. Şimdi bu müdahalecilik anlayışını katı sosyalist veya komünist müdahalecilikle aynı tutmamak gerekir. Örneğin batı tarzı müdahaleci devletçilikte bireysel girişimin tamamen sert kurullarla önlenmeye çalışılması söz konusu değildir. Burada devlet toplumsal fayda için bir tür hakem konumundadır. Asıl konumuz olan *Atatürk devletçiliği* ise her ikisinden de oldukça farklı, kendine has, bir uygulamadır. Bu uygulama yirminci yüzyılda, özellikle az gelişmiş ülkeler için, dikkate alınması gereken alternatif sosyo- politik ve ekonomik bir uygulamadır. Hatta denilebilir ki bu yönüyle Marksizm’e bir tür alternatiftir.

2- Korporatizm

Korporatizm, özel mülkiyet ve girişimin önceliği ilkesine dayanan kapitalist üretim tarzının egemen olduğu bir toplumu varsayan bir düşünce sistemi ve bir dizi kuruma işaret eder. Korporatizm tanımı gereği anti- sosyalist ve anti marksisttir. Aynı zamanda, felsefesi, siyaset ve iktisat anlayışı bakımından anti- liberaldir.¹³⁰ Bu tanım paralelinde düşünüldüğünde birçok yazar veya kuramcı korporatizmi kapitalizm ve sosyalizmden sonra “üçüncü bir yol” olarak ele almıştır. Bu tür bir yaklaşımın ne kadar doğru olduğu üzerinde tartışılmaya değer bir konu olsa da biz burada bu yönde bir denemeye girişmeyeceğiz. Yine de böyle bir nitelemenin en azından kapitalist bazı bunalımlar sonucu ortaya çıktığı anlaşılıyor. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ile liberal- kapitalist uygulamaların çöküşü dünyada birçok devletin mevcut ekonomi politikalarını sorgulamaları sonucunu doğurmuştur. Nitekim Türkiye de bunların arasındadır.

Korporatizmin iki alt kolunun varlığından söz edilebilir. Birincisi: dayanışmacı veya solidarist korporatizm, ikincisi: faşist korporatizm. Solidarizm, siyasal ve

¹²⁹ Korkut Boratav, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Türkiye’de Devletçilik, C. II, İletişim yay. s. 412

¹³⁰ Taha Parla, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm**, İletişim yay. İstanbul, 1989, s. 53

kültürel liberalizmin bazı ilkelerini belli idealleri hala içinde barındırmakla birlikte, bütünsel bir ekonomik, toplumsal ve siyasal örgütlenme modeli olarak liberalizmi reddeder.¹³¹ Erken dönem Türkiye Cumhuriyeti'nde uygulanan ekonomik model eğer verilen korporatist alt dallardan birine sokulacaksa, bu olsa olsa solidarist bir korporasyondur. Çünkü en azından Atatürk dönemindeki birçok uygulama faşist bir modelden çok solidaristtir. Örneğin dönemin İtalya'sında devletin ekonomik kaynaklarının hayati bir kısmını silah sanayine ayırmayı zorunlu kılması ve bu konuda toplumsal talebi dikkate almaması gibi bir uygulama Atatürk döneminde görülmez. Tersine aşağıda da ayrıntıları ile göreceğimiz gibi ilk ciddi yatırımlar, toplumun temel tüketim maddeleri ile ilgilidir. Bu noktadaki uygulamalarda özellikle sert bir sınıf çatışmasını önlemek amaç olarak belirlenmiştir.

3- Devletçilik ve Planlı Ekonomi

Devletçilik bir “plan” dâhilinde olduğu sürece amaca ulaşabilir. Burada “plan”dan kastettiğimiz, var olan kaynakların akılcı bir politika paralelinde en verimli şekilde kullanılmasıdır. Bu hızlı bir kalkınmanın en iyi yoludur. Devletçilik, özel sektörle, resmi sektörü, özel teşebbüsle birlikte devleti “girişimci” olarak gördüğünden ve devletin, ekonomisinin bütününe etkileyecek kararların alındığı bir düzeni de ifade ettiğinden, zorunlu olarak “planı” gerekli kılar.¹³² Planlamada dikkati çeken bir diğer nokta da devlet işletmeleri ile özel işletmeler arasında bir tür denge sağlama görevi görmesidir.

4- Atatürk'ün Devletçilik Anlayışı

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin uluslararası alandaki siyasi varlığının tüm dünyaca tanınması, bilindiği gibi, 24 Temmuz 1923 yılında İsviçre'nin Lausanne (lozan) şehrinde Lozan Antlaşması'nın kabul edilmesi ile gerçekleşmiştir. Yeni Türk devleti böylece kurulduktan sonra rejimin belirlenmesi ile ilgili ve bunu pekiştiren pek çok devrim hareketi gerçekleştirmiştir. Yukarıda çeşitli yerlerde bu yönde bilgilerin verilmesi nedeniyle bu bölümde Türk devriminin nasıl bir ekonomik ortamda yapılmaya çalışıldığını ve karşılaşılan ekonomik ortamda ne tür yeni adımlar atıldığına bakmakta fayda var.

¹³¹ a. g. e. s. 53

¹³² Eroğlu, a. g. m. s. 836

a) Ekonomik Devletçilik

1923'lü yıllarda Türkiye'nin genel durumu incelendiğinde ekonomik tablonun hiç de iç açıcı olmadığı kolaylıkla fark ediliyor. Şöyle ki; en temel tüketim maddeleri bile dışarıdan ithal edilmek suretiyle elde edilmektedir. Ülke geri kalmış ve ciddi bir sermayeden yoksundur. Alt yapı ve üst yapı tesisleri yetersiz olmakla birlikte, var olanlar da savaş yıllarında ciddi hasar görmüş ve kullanılmaz durumdadır. Sanayinin varlığından bahsetmek bile imkânsızdır. Belli başlı ticari faaliyetler (cumhuriyetin ilk yıllarında) hala yabancıların elindedir. Bankacılık, dış ticaret, demiryolları, deniz ticareti vb. gibi. Ülkenin en önemli gelir kaynağı olması gereken tarım, açık bir ifadeyle, ortaçağ yöntemleri ile yapılmaya çalışılıyor ve doğal olarak elde edilen verim ihtiyacı dahi karşılamaya yetmiyordu. Cumhuriyetin ilan edildiği yıllarda Türkiye'de kişi başına düşen gelirin yaklaşık olarak elli dolar olduğu¹³³ hatırlatılırsa durumun ciddiyeti daha iyi anlaşılacaktır. Bu ortamda çağın siyasi, sosyal şartları göz önünde bulundurulmak koşuluyla, Mustafa Kemal ve kadrosunun ekonomik politikası daha iyi anlaşılabilir.

M. Kemal'in yöntemi, şartların çok da çekici olmadığı bir dönemde halkının ve ülkesinin ihtiyaçlarına kalıcı çözümler üretmeye dayalı bir sistem ve politika takip etmeye yönelik olmuştur. Örneğin birçok yazarın da üzerinde hem fikir olduğu gerçek, 1930'lu yıllara kadar genç Türkiye Cumhuriyeti'nde "karma bir ekonomik sistem" in takip edilmeye çalışıldığıdır. H. Eroğlu karma ekonomiyi "*özel teşebbüs serbestliği ile devlet işletmeciliğinin birlikte, bir arada bulunması*" olarak tanımlamaktadır.¹³⁴ Yine bu sistem içinde dönemin devrimci kadrosu çağdaşı birçok ülkenin aksine özel girişimi ortadan kaldırmaya çalışmamış hatta devlet teşebbüsü ile kişisel teşebbüs arasında bir bağ kurmaya çalışmıştır. Bu anlamda 1927 yılında çıkarılan "Sanayii Teşvik Kanunu" anlamlıdır. Ancak bilindiği gibi özellikle ilk yıllarda bu konuda pek bir başarı sağlanamamıştır. Bunun en başta gelen nedenleri; özellikle Türk kökenli sermaye sahiplerinin az olması ve eğer böyle bir şey varsa da yeterli teknik olanakların olmaması (yetişmiş eleman, makine vb) sayılabilir.

Bu iki nedene 1929 yılında Amerika Birleşik Devletleri kaynaklı patlak veren Dünya ekonomik bunalımı da eklenince, şartlar Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni bu yönde açık bir politik değişikliğe yöneltmiştir. Dünya ekonomik bunalımı Türkiye ile

¹³³ Hamza Eroğlu, "Atatürk ve Devletçilik" **Bellekten**, C. LII, TTK yay. Ankara, s. 838

¹³⁴ Eroğlu, **a. g. m.**, s. 834

birlikte az gelişmiş ülkeleri özellikle tarımsal alanda zarara uğrattı. İç piyasa da tüketilen veya ihraç edilen tarım ürünlerinin fiyatları hızla düştü. 1920’li yıllarda dışarı en önemli ihraç maddesi tarımsal ürünler olan Türkiye Cumhuriyeti de bu durumdan önemli ölçüde olumsuz etkilendi.

Devletçi bir ekonomik politikaya geçmek şeklindeki temel yurt gerçeğini, Mustafa Kemal’in çok daha önce fark ettiği ve bu yönde bir politika izleyeceği bazı meclis konuşmalarından anlaşılabilir. Örneğin, 1 Mart 1922’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin üçüncü toplanma yılının açılışında Mustafa Kemal yaptığı konuşmada “devletleştirmeye” dair şu ifadeleri kullanıyor: “... Ekonomik politikamızın önemli amaçlarından biri de, genel çıkarlarımızı (menafi-i umumiye) doğrudan doğruya ilgilendirecek müessesat ve teşebbüsat-ı iktisadiyeyi kudreti maliye ve fennimizin müsaadesi nispetinde devletleştirmektir... Bununla birlikte (maahaza), sırf intifa-ı iktisadi maksadıyla gerek madenlerimizde ve gerek sair hususuatı iktisadiyemizde, umuru nafiamızda kullanılmak istenen sermayenin sahiplerine hükümetimizce her türlü kolaylığın (sühuletin) ibraz edileceği şüphesizdir. Bu sermayelerin kanunlarımıza tabi olması da tabiidir.”¹³⁵

Cumhuriyetin ilanından önce Mustafa Kemal’in, bu konuşması esas alındığında, Türkiye’nin ekonomik gerçeğini çok önceden tespit ettiğini söyleyebiliriz. Burada devletin genel çıkarları ilgilendiren teşebbüsleri devletleştirmeyi düşünmesi, ancak her türlü ekonomik hareketi devlet tekeline almaktan bahsetmemesi uygulanacak sistemin sosyalizm-liberalizm arasında bir şey olduğunu göstermektedir. Buna Atatürk Devletçiliği demek uygun olur. Ayrıca önemli yatırımlarla ilgilenmek isteyen özel girişimlerin “kanunların elverdiği ölçüde” yardımların ve kolaylıkların sağlanacağına da vurgulanması dikkat çekicidir.

1930’lu yıllarda daha açık bir şekilde ekonomik gidişata bakışın berraklaşmasının en anlamlı nedeni, Eroğlu’nun da belirttiği gibi, dönemin ekonomik gerçeğinin bunu zorunlu kılmasıdır. Yani, Devletçilik, bir politik uygulama veya yöntem olarak Türkiye’nin gerçekleri üzerine inşa edilmiştir.¹³⁶ Bu bir anlamda devletin halkının zaruri ihtiyaçlarını karşılamak için kolları sıvmasıdır. Çünkü buna halkın açık bir şekilde ihtiyacı vardır. Bu, bir diğer ifade ile “sosyal devlet” olma iddiasının bir gereği idi. Yirminci yüzyılın başında Türkiye’de uygulanan devletçi anlayışa bu yön-

¹³⁵ Atatürk, **Söylev ve Demeçler**, C. I, s. 241

¹³⁶ Eroğlu, **a. g. m.** s. 833

den bakmak gerekir. Aynı konu için, K. Boratav şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “... Yirminci yüzyıl koşullarında az gelişmiş bir ülke için kapitalist bir gelişmeyi, kalkınmacı ve sanayileşmeci bir yöneliş içinde gerçekleştirimin en yaygın yönteminin –zorunlu bir önkoşul görülmesi gereken koruma politikaları ile birlikte- devletçilik olduğunu söylemek yanlış olmaz.¹³⁷ Nitekim devlet bu kararı aldıktan sonra önemli ölçüde yatırımı kısa sayılabilecek bir zamanda gerçekleştirir.

Bir diğer önemli noktada şu ki, 1930’lu yıllarda Türkiye’de uygulanan devletçiliği, yeni bir tür sosyalist model olarak tanımlamak mümkündür. Bu konuda Fransız iktisatçı, H. Laufenburger, şu önemli saptamayı yapıyor: “Türkiye’de uygulanan devletçilik, on dokuzuncu yüzyıldan beri sosyalist bir fikir olarak öne sürülen fikirlerle bire bir örtüşen bir uygulama değildir. Türkiye’nin ihtiyaçlarından doğmuş, kendine özgü bir sistemdir. Bu sistem olsa olsa yeni bir şeydir. Laufenburger’in ifadesiyle sosyalizm ve kapitalizm arasında bir şeydir.¹³⁸ Yani bu dönemde uygulanan sistem iktisadi anlamda tarafsız, salt anlamıyla liberal bir politika sayılamazdı.

1930’lu yıllarla uygulamaya geçirilen “devletçilik” politikasının en dikkate değer sonuçlarından biri de millileştirme politikasıdır. Aşağıda daha önce yabancıların tekelinde olan bazı kuruluşların millileştirilmesine örnek verilmiştir.¹³⁹

- 1931 Mudanya- Bursa Demiryolu Türk A.Ş
- 1933 İstanbul Türk Anonim Su Şirketi
- 1933 İzmir Rıhtım Şirketi
- 1934 İstanbul Rıhtım, Dok ve Antrepo Türk A.Ş
- 1934 İzmir-Afyon ve Manisa- Bandırma hattı
- 1935 Aydın Demiryolu Şirketi
- 1936 İstanbul Telefon Türk A.Ş
- 1937 Ereğli Şirketi (Ereğli Limanı, Zonguldak- Çatalağzı Demiryolu hattı, maden işletmeleri ve bunlarla ilgili her tür hak ve tesisler)
- 1937 İzmir Telefon Türk A.Ş
- 1938 İstanbul Elektrik Türk A.Ş
- Üsküdar ve Kadıköy Elektrik Türk A.Ş

¹³⁷ Boratav, a. g. e. s. 412

¹³⁸ H. Laufenburger, **İktisadi Sahada Devletin Müdahalesi**, İstanbul, 1941, s. 238- 239

¹³⁹ Boratav, a. g. e. s. 415

- 1939 İstanbul Tramvay Şirketi
- 1939 İstanbul Türk Anonim Tünel Şirketi
- 1939 Ankara Elektrik, Ankara Havagazı ve Adana Elektrik Türk A.Ş

Sadece bu örnekler bile göz önüne alındığında yeni kurulmuş bir devletin uyguladığı ekonomi politikası ile önemli ilerlemeler kaydettiği ortadadır. Temel amaç 1923 Temmuz ayında ekonomik bağımsızlığını kazanan Türkiye'nin bunu somut olarak günlük hayata da uyarlamasıdır. Kısacası öngörülen şeydu: “Türk milletinin ekonomik bağımsızlığını sağlayarak, milleti yabancı fabrika mallarına müşteri olmaktan kurtarıp, yurdun hammaddelerini değerinden az bir fiyatla satıp, onları çok daha pahalı bir fiyatla tekrar geri almaktan kurtarmaktır.”¹⁴⁰ Bu konuda başarıya ulaşmak için uygulanması gereken sistem ise “Kemalist Devletçilikti”.

b) Sosyal Devletçilik

Türk Devrimi'nde devletçilik anlayışı, yine içinde bulunulan şartlara koşut olarak sosyal ve kültürel alanları da kapsamaktadır. Yani bu konuda kamuoyu dönemin şartlarında başına buyruk değildir. Çünkü devrimci kadro, halkın bu yöndeki genel eğilimini iyi analiz etmiştir ve bu yönde bir politikayı uygulamayı uygun görmüştür. 1923- 1938 yılları arasında Türkiye'de halkın genel sosyo- kültürel durumu göz önüne alındığında devletin ekonomi dışında neden müdahaleci bir tutum takındığı belki daha iyi anlaşılacaktır. Bahsettiğimiz toplum, yüzyıllardır mutlak monarşi ile yönetilen, bunu öyle veya böyle içine sindirmiş, kabullenmiş, muhafazakâr /gelenekçi Türk toplumdur. Bu toplumun kendiliğinden birtakım çağdaş değişimlere ayak uydurmasını beklemek (yani onları bir anlamda serbest bırakmak) en hafif deyimle fazlaca iyimser olmayı gerektirir. Bu yüzden devrimci kadro kılık- kıyafetten takvime, ölçü birimlerinden soyadı kanununa, hukuktan eğitime kadar hemen her alanda köklü devrimlerin gerekliliğine inanmış ve bu değişiklikleri halka rağmen halk için yapmıştır. Önemle değinmemiz gereken bir ayrıntı şudur: Toplum, hiç kuşkusuz, bu değişiklikleri o an için ya anlamıyordu ya da en azından eksik anlıyordu. Ancak bizim burada açıklamaya çalıştığımız da budur. Halk bu devrimsel adımların ilk faydalarını gördükten sonra bunları kabullenmeye başlamıştır. Bir örnek vermek gerekirse; yüzyıllardır hakları ortaçağdan kalma birtakım teolojik dayatmalarla “gasp

¹⁴⁰ Afet İnan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin I. Sanayi Planı (1933)**, TTK, Yay. Ankara, 1972, s, 25

edilmiş” Türk kadınının devrimle elde ettiği haklarını, geriye dönüp baktığında yeni durumu saygıyla selamlamadığını söyleyebilir miyiz? Şüphesiz hayır. İşte bu yüzden ki Atatürk devletin halkına karşı görevlerini sıralarken, *maarif işleri, sıhhiye işleri, içtimai muavenet işlerini* de yerine getirmesi gerektiğini vurgular.¹⁴¹ Atatürk, TBMM’nin beşinci devre ikinci toplantı yılını açış nutkunda, devletin ekonomi dışında da uygulamaya koyduğu veya koymayı planladığı çalışmalardan bahsederken: “...İlk tahsilin yayılması için sade ve pratik tedbirler almak zorundayız. İlk tahsilde hedefimiz, bunun umumi olmasını biran evvel tahakkuk ettirmektir. Bu neticeye varmak ancak fasılasız tedbir almakla ve onu metodik tatbikle mümkün olabilir... Yüksek tahsil için Ankara Üniversitesini tesis etmek yolunda, Tıp Fakültesine de başlayarak, yeni ve en külfetli hamlenin atılmasını dilerim... Güzel sanatlara da ilginizi yeniden canlandırmak isterim... Ankara’da bir konservatuar ve bir Temsil Akademisi kurulmakta olmasını zikretmek, benim için bir hazdır”¹⁴² Atatürk’ün bir konuşmasından alıntıladığımız bu paragrafta dikkatimizi hemen çeken husus; devletin eğitimin sadece bir yönü ile değil, ilköğretimden yüksek öğretime ve sanata kadar her yönü ile ilgilenmeyi hedef edinmiş olduğudur. Bu da ancak toplumu çok iyi tanımakla mümkündür. Rahatlıkla ileri sürebiliriz ki M. Kemal Atatürk, Türk toplumunu her yönü ile iyi analiz etmişti ve bu yüzden de halkın uzun vadede neye ihtiyacının olduğunu tespit edebiliyordu.

5- Atatürk Sonrası Devletçi Uygulamalar

Atatürk sonrasında, 1950’ye kadar olan dönemi, değişen dünya düzeninde değerlendirmek daha anlamlıdır. Öncelikle her ne kadar Türkiye fiilen dışında kalmayı başarmışsa da bu yıllar, dünyayı uzun bir evrede etkileyen, İkinci Dünya Savaşı yıllarıdır.

1940 – 1950 arası yıllar devletçiliğin bir iktisat politikası olarak tasfiye edildiği yıllardır. Bu, geniş devlet sektörünün veya devlet işletmeciliğinin sonlandırılması şeklinde anlaşılmalıdır. Sadece tarihi ve ekonomik görevlerini tamamladığı düşünülen iktisat politikasının, onun eski yürütücüleri tarafından bir tür reddi idi. Bu reddedişin yenedünya düzeninde Türkiye için ne getireceği ise o yıllarda henüz çok açık değildir.

¹⁴¹ Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları**, TTK. Yay. Ankara, 1969, s. 45

¹⁴² Kazım Öztürk, **Atatürk’ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuşmaları**, C. II, Kültür Bakanlığı yay. Ankara, 1990, s. 1107, 1108

Türkiye’de cumhuriyetin kuruluşu ile takip edilen ekonomik politikalar yukarıda da birçok noktada belirtildiği gibi, genel anlamda bir başarının hikâyesidir. Yukarıdaki açıklamalar dikkate alındığında da bu politikanın genel anlamda başarıya ulaştığı söylenebilir. Örneğin bu devletçi yıllar, bir önceki döneme göre (1923-1929), milli gelirden ve sermaye göstergelerindeki artış açısından daha başarılıdır. Bu, doğal olarak yaşam koşullarına yansımıştır. Yine Türkiye’de devletçi yıllarda kurulan “devlet işletmeleri” çağdaş yurttaş yetiştiren eğitim kurumları gibi işlev gördüler. Örneğin bu kuruluşlarda işçilere okuma yazma öğretilir, bazılarında sağlık ve sosyal hizmet tesisleri bu kuruluşların maliyetlerinin artması pahasına, kimi yerlerde zamanına göre cömertçe geliştirilmiştir.¹⁴³ Bu durum, yukarıda bahsedilen devletçilik-sosyal devlet anlayışına uygun gibi görünmektedir.

Ancak gerçek şu ki, tüm bunlara dayanarak tamamen pembe bir tablo çizmek nesnel bir sonuç için yeterli olmayacaktır. Şöyle ki, uygulanan politikalar sonucunda toprak ve sermaye kökenli varlıklı sınıfların bu süreç içinde adım adım siyasi sisteme egemen olmaya başladıkları açıktır. Bu tür bir olumsuz sonucun Atatürk döneminde fark edilmediği düşünülmemelidir. Çünkü Kurtuluş Savaşı yıllarında Anadolu ileri gelenleri (eşraf) nasıl akılcı bir şekilde kullanılmışsa, Devrim yıllarında da geniş halk kitlelerine yeni rejimin ilkelerini benimsetmek için söz konusu kesime aynı derecede ihtiyaç duyulmuştur. Bu uygulamalar, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra girilen çok sesli siyasi ortamda da devam etmiş ve en sonunda 1950’de iktidarın el değiştirmesi ile daha da belirginleşmiştir. Fakat 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti, toplumda öne çıkmış bazı kesimleri, uyguladığı pek de ilerici olmayan politikalarına halk desteği sağlamak ve dar görüşlü bir anlayışla, bir sonraki seçimi garantiye almak için “araç” olarak koruyup kollama politikasına yönelmiştir. Sonuçta bu konuda ne salt bir sınıfsal değerlendirme ne de salt bir ulusalcı değerlendirme tek başına yeterli değildir.

6- Demokrat Parti’nin Devletçilik Anlayışı

Devletçilik, bir ekonomi politikası veya sosyal devlet anlayışı anlamında, Türkiye’nin çok partili döneme girmesinden sonra yerini önemli ölçüde liberal bir ortama bırakmaya başlamıştır. Bu noktaya gelmesinde Demokrat Parti’nin önemli

¹⁴³ Ahmet İnsel, “Devletçiliğin Anatomisi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. II, iletişim yay. s. 422

bir payının olduğu açıktır. Bu dönemde devletin ekonomideki rolünün önemli ölçüde değiştiğini görüyoruz. Devlet, Türkiye Cumhuriyetinden önce, çok uzun yıllar Osmanlı ekonomik sisteminde en temel aktör olarak dikkati çekiyor. Osmanlı ekonomik sisteminde herhangi bir malın gerek üretim sürecinde ve gerekse malın satış sürecinde doğrudan veya dolaylı olarak devlet etkisi açık bir şekilde hissedilmekteydi. Osmanlı Devleti'nde uygulanan bu devletçi iktisadi politika, her şeyden önce o dönemin en önemli üretim aracı durumundaki “toprağın” devlet tekelinde olması ile açıklanabilir. Bu durumda devletçi ekonomik anlayış bir anlamda kaçınılmaz olabilmektedir. Osmanlı sonrası modern Türkiye’de 1950’li yıllara kadar benzer bir şekilde uygulamaya konulan devletçi iktisadi sistemin, önemli ölçüde ülkenin içinde bulunduğu ekonomik şartlarla ilgili olduğu yukarıda birçok yönü ile ele alındı. Bu durumda Türk tarihinin önemli bir sürecinde “devletçiliğin” aşına olunan bir uygulama olduğu sonucu çıkarılabilir. Ancak DP ile birlikte bu yapının ciddi bir değişim geçirdiği anlaşılıyor.

Her şeyden önce, DP devletçiliği, iktisadi hayatı yöneten “korumacı devlet” biçiminden iktisadi faaliyetlerin kurumsallaşmasında rol oynadığı halde bu kurumsallaşmanın bağımsız olmasına özen gösteren “vasıta devleti” olarak dikkati çekmektedir.¹⁴⁴ Ancak 1950- 1960 yılları arasında devlete yüklenen bu rol, bilerek veya bilmeden karşılıklı bir çıkar sağlama anlamında “patronaj” ilişkileri de beraberinde getirmiştir. Anlaşılan o ki, DP bu politika ile hem partiye geniş bir halk tabanı sağlamak, hem de uygulanan parti politikasında birtakım güç odaklarının desteğini sağlamayı ummuş olmalıdır. Bu durum aynı zamanda söz konusu güç odaklarının devlet üzerindeki etkilerini artırmaya başlamıştır. DP’nin isteyerek veya istemeyerek içine düştüğü bu durum, iktidarının neredeyse hiçbir döneminde yıldızlarının barışmadığı bürokratik-elit tabaka yerine, gayri resmi bir ilişkiler ağı yaratmıştır. Bu ilişkilerin DP sonrası Türk siyasal hayatını da temelden etkilediğini ve bir tür olmazsa olmaz haline geldiğini söylemek yanlış olmasa gerektir. DP kendi eli ile yarattığı bu sürece daha sonraları gerektiği kadar hükmedememiştir. Örneğin DP, devletçiliği gerçek anlamda sağlam bir ekonomik temel atmak için kullanmamış ve kendisinden önce uygulanan iktisadi devletçiliği her fırsatta aşağılama yoluna giderek kendi iktidarlarının öncekinden çok farklı olacağını belirtmekle övüne durmuştur. Ancak bu-

¹⁴⁴ İlkay Sunay, “Demokrat Parti ve Popülizm”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, iletişim yay. C. 8, Ankara, s. 2082

nun yerine getirilen “serbestliği” kısa süre içinde kontrol edememiş ve üzerinden çok geçmeden durum, içinden çıkılmaz bir hal almıştır.

Demokrat Parti döneminde devlet üzerindeki etkileri gittikçe artan “gayri resmi güç odakları” tek parti döneminden beri uygulana gelen bürokratik kontrol mekanizmalarının terk edilmesi anlamına geliyordu. Bunun yerine toplumla devlet arasındaki bağlantıyı sağlayan yeni bir bağın güçlenmesine çalışmıştı. Bu bağ, parti politikalarını kendi çıkarları ölçüsünde desteklemekten geri durmayan, partiye bağlı yeni bir patronaj ilişkiydi. Bu ilişkiler, doğası gereği bu sürecin dışında kalan kitlelerin gerçek anlamda zararına bir rotaya girmeye başladı. Örneğin belli yatırımların nerelere yapılacağı, belli rant alanlarının yaratılması, enflasyonist ekonomik uygulamalar gibi... Bu, uzun vadede Türkiye’de politik bir çürümenin de temelini atmaya başladı. Öyle ki bugün Türkiye’de siyasal sahada boy gösteren partilerin bu tür ilişkileri kurmaya özen göstermeden ciddi bir ilerleme kaydedemedikleri anlaşılmaktadır. Hatta kamuoyunda genel bilinçlenmeye rağmen, halk bu durumu özümsemiş gibi görünmektedir. Yine bu tür patronaj ilişkilerin birçok sağ veya sol partiler tarafından birer oy toplama aracı olarak esas alınması geleneğinin de DP döneminden bu yana süre gelen bir uygulama olduğu şüphesizdir. Demokrat Parti- Ekonomi- Devlet ilişkisi partinin programındaki söylemleri ve uygulamaları karşılaştırılarak daha iyi anlaşılabilir.

Birinci Menderes Hükümetinin (29 Mayıs 1950) parti programında devletçilik politikası ile ilgili 17. Madde şöyledir:

“Devletçiliği iktisadi anlamda uzun zamandan beri devam eden boşluğu bir an evvel doldurmak, iş hacmini genişleterek yurttaşların geçim ve refah seviyesini yükseltmek için, devletin, gerek doğrudan iktisadi faaliyetlere girişmesi, gerekse nizamlama, teşvik ve yardım yolları ile hususi teşebbüs ve sermayenin umumi menfaate en uygun şekilde ve süratle gelişmesinde vazife alması manasında anlıyoruz.

Özel teşebbüs ve sermaye faaliyet ve tasarruflarının devlet tarafından nizamlanması, özel teşebbüs menfaatleri ile genel menfaatin te’lifi ve korunması zuretinden ileri gelmektedir. Bizim devletçiliğimiz, iktisadi şartlarımızın ve ihtiyaçlarımızın çizdiği yoldur.”

Aynı programın *Sanayi İşleri* başlığı altında 45. madde, devletin doğrudan doğruya girişeceği iktisadi teşebbüslerin türünü belirler ve şöyle devam eder:

“a) Özel teşebbüs ve sermayenin yetip erişemeyeceği yahut yeter ve yakın kar görmediği için girişemeyeceği, fakat bütün ekonomik faaliyetlere müessir olacak ve memleket müdafaasını sağlayacak mahiyetteki teşebbüslere girişmek; özellikle ana sanayi ve büyük enerji santrallerini kurmak; bugün olduğu gibi demir yolu, liman, su işleri yapmak; büyük taşıt vasıtaları inşa etmek ve işletmek

b) Milletın gelecek nesillere de şamil, daimi menfaatler bakımından devlet elinde bulunması daha faydalı olan büyük maden ve orman işletmeleri kurmak

c) Devlet girişeceği iktisadi işlerde, kazanç maksadından ziyade, benzeri özel işletmeleri sarsmamak kaydı ile milli ekonominin gelişmesi ve halk ihtiyaçlarının karşılanması gayretleri ile hareket eder.

d) Devlet işletmeleri ile benzeri özel işletmeler hiçbir suretle birbirlerinden farklı muamele ve şartlar altında bulundurulmamalıdır.

Aynı başlık altında 46. Madde şöyledir:

“Devlet, iktisadi faaliyetleri düzenleme yolunu alacağı tedbirlerde, iktisadi hürriyeti ortadan kaldıran fiili inhisarları, milli emek ve sermayenin israfını, umumi menfaate ve içtimai adalete aykırı istismarları önlemek gibi maksatlarla hareket eder.”¹⁴⁵

Demokrat Parti'nin “devletçilik” konusunda ilgili program maddelerine baktığında, bu yeni dönemin bir önceki dönemlerden farklı olacağı anlaşılıyordu. Yani bu dönemde daha liberal ve devleti ekonomik -ihtiyaç duyulmaması durumunda- alanın dışında tutmaya kararlı olduğu anlaşılıyordu. Programda dikkati çeken bir nokta, partinin ekonomik alanlarda herhangi bir suretle planlamadan bahsetmemesidir. Bu maddeler incelendiğinde devletin iktisadi politika içindeki yerinin halkın çıkarlarını korumak, anlamsız tekelciliği ortadan kaldırmak ve ulusal kaynakların en verimli şekilde kullanılmasına yardım etmek olduğu vurgulanmaktadır. Ancak on yıllık Demokrat Parti döneminde bu garantilerin hemen hiçbirine uyulmadığı dönemin gelişmeleri incelendiğinde açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

¹⁴⁵ Tunaya, a. g. e. s. 664

a) Yabancı Sermaye ve Petrol Sorunu

Demokrat Partinin yürütmeye çalıştığı liberal ekonomik politikanın bir gereği olarak yabancı sermayenin ülkeye yatırım yapmasını sağlamak, temel amaçlardan biri olarak düşünülüyordu. Ne var ki, iktidarının ilk dört yılını geride bırakmasına rağmen bu yönde ciddi bir gelişmenin gerçekleşmediği ortadaydı. Oysa iktidar partisi, 1 Mart 1950 yılında Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik adında bir yasa çıkarmış, bundan istediği sonucu alamayınca da yabancı sermayenin ülkeye girişini kolaylaştırmak için “*serbest bölgeler*” kurulmasını öngören bir yasal düzenleme yolunu tutmuştu. Fakat bu da yeterli sermaye ve yatırım girişini sağlamayınca yeni bir değişikliğe gidildi. 1951 tarihli bu tasarı şunu öngörüyordu: “...o zamana kadar yabancı sermayeye kapalı tutulan bütün alanların serbest bırakılması ve yabancı yatırımcıların Türk vatandaşlarına tanınan bütün kolaylıklardan eşit olarak yararlanması öngörülmüyordu. Dışarıya çıkartılabilecek kar oranındaki % 10 sınırlandırılması da kaldırılacaktı.”¹⁴⁶ Ayrıca belli koşullara uyularak anapara da geriye götürülebilecekti. Tasarı, özellikle dışarıya çıkartılacak % 10 kar payı eleştirilere neden oldu. Köylü Partisi’nden Cezmi Türk, bunun metinden çıkartılmasını, DP’li Ahmet Hamdi Başar da oranın % 7’ye indirilmesini istemişti.¹⁴⁷

Hükümetin bu yasa tasarısını 28 Ocak 1954 yılında meclisten geçirmesi hiç de zor olmadı. Muhalefetin 35 olumsuz oyuna karşın DP çoğunluğunun 248 oyu ile kabul edilerek 6224 numara ile yasalaşmıştı. İlginç bir nokta ise, iktidarın yaklaşık 180 milletvekilinin oylamaya katılmaması idi. Ancak yasa, hem kamuoyunda hem de basında çok sert eleştirileri de beraberinde getirdi. Nihat Erim, *Ulus* gazetesinde “kendi devletini, kendi petrollerini işletmekten fiilen alıkoyup yabancı devletlere bu yolu açık tutan başka bir medeni memleket daha var mıdır?” sorusunu sorarak eleştiriyordu.¹⁴⁸ Ancak iktidar partisi bu konuda eleştiri kaldırarak duruma gözükmüyordu. Bizzat başbakan bu tür eleştirilere kendine özgü bir üslupla cevap vermekte gecikmedi. Başbakan şöyle diyordu: “...*Ortada bir petrol rezaleti değil, bu mesele etrafında çıkartılan neşriyat rezaleti vardır*” (Başbakan bu sözleri Hüseyin Cahit Yalçın’ın tasarıya ilişkin “Petrol Rezaleti” başlıklı yazısına tepki olarak söylemişti)

¹⁴⁶ Tunaya, a. g. e. s. 333

¹⁴⁷ Şerafettin Turan, *Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (1950- 1960)*, Bilgi yay. Ankara, 1999, s. 153

¹⁴⁸ Yeni Ulus, Şubat, 1954

Partinin bu tutumu, programları ile bir tutarlılık içinde değildi. Çünkü bu politika milli kaynakları koruma anlayışı veya bu kaynakları iyi değerlendirmek hipoteziyle açıklanamazdı. Tersine; ülke kaynaklarının, sonuçları düşünülmeden, kayıtsızca yabancı yatırımcılara açılması, başına buyruk bir siyasi anlayışın ürünü gibi duruyordu. Ülke petrollerinin şartsız bir şekilde yabancı yatırımcıların tasarrufuna bırakılması, bu konuda muhalefet partileri ve ülke aydınlarının dikkate alınmaması, Atatürk'ün bağımsızlığın temeli olarak kabul ettiği, “milli ekonomi ve ekonomik bağımsızlık” ilkesine düpedüz aykırıydı. Çünkü Atatürkçülük ideolojisinde; “hiçbir yabancı sermayenin memleket içinde kazanılmış karlarını tamamen dışarıya kanalizasyon eden imtiyazlar şeklindeki emperyalist tekelciliğe meydan verilmez. Yabancı sermaye yatırımlarından faydalanma ve milli sermaye ile yabancı sermayenin işbirliği, ulus çıkarlarını koruyucu şekildedir.”¹⁴⁹ Ancak DP'nin ekonomi politikasında bu tür bir kaygıya yer verilmemişti. Bu konuda tek başına hareket etmeyi tercih eden iktidar partisi, Metin Toker'in bildirdiğine göre, tasarımı inceleyen komisyona muhalefetten üye alma gereği duymamıştı.¹⁵⁰

İktidar Partisi tasarımı savunurken petrol arama ve çıkarma işinin kolay olmadığı savını öne sürüyor hatta yasa görüşmelerinde sık sık söz alan başbakan Mendere, bir konuşması sırasında: “bu tesisleri vücuda getiren memleketlerin, Amerika hariç hiçbiri bu işi tek başına başaramamıştır” diyerek adeta yasanın uluslar arası anlamdaki geçerliliğini savunuyor gibiydi !

DP iktidarında ABD büyükelçiliğine atanan ve aslında bir jeolog olan *Mc Ghee*, 1950'li yılların başlarında Türkiye'deki durumu şöyle belirtiyordu: “...ilk arama furyasında yüz milyon doları aşkın yatırım yapıldı. Ne yazık ki sonuçlar beklendiği gibi parlak olmadı. *Mobil*, Adana yakınlarında oldukça büyük bir rezerv buldu. Ama kar bırakan kaynağı ancak *Shell* buldu. Türkiye'nin petrol ihtiyacının yalnızca % 30'u karşılanabildi. Petrol darlığı ortadan kalkmadı ama azaldı.”¹⁵¹

Özellikle eleştirilen bir diğer nokta da Türkiye petrollerinden devlete bırakılan payın yalnızca % 12,5 olduğuydu. Bu durum muhalefet tarafından sömürgeci devletlerin işlettikleri petrol gelirlerinden yerel hükümetlere bıraktıkları % 10 oranındaki sadakaya benzetilmişti. Bu konuda iktidar partisinin sıklıkla başvurduğu sa-

¹⁴⁹ Aydemir, **İnkılâp ve Kadro**, s. 187

¹⁵⁰ Toker, **DP'nin Altın Yılları**, s.266

¹⁵¹ Turan, **Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye**, s. 155

vunma stratejisi ise, Türkiye'nin bu tür bir projede yabancı sermayeye duyduğu ihtiyacın kaçınılmaz olduğuydu. Ancak hem ülke savunması hem de milli ekonomi açısından ciddi öneme sahip bir konuda devletin neredeyse bu işletmeciliğin dışında tutulması kaygı uyandıran öğelerin başında geliyordu.

7 Mart 1954 tarihinde son değişiklikleri ile yasa yürürlüğe girdi. İlk aşamada biri yeni kurulan *Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı* olmak üzere dört yabancı şirketle anlaşmaya varılmıştı. Yapılan sözleşmelere göre bu firmalara tekel niteliğinde olarak altı yıl süreyle petrol arama ve üretim elde etme hakkı verilmişti.¹⁵²

Önemli bir nokta da şuydu ki, yasa sadece petrolle ilgili değildi. Aynı zamanda tarımı da kapsıyordu. Yani yabancı yatırımcılara tarımsal alanda da tam bir serbestlik veriyordu. Petrol işletmecisi olmayan Türk toplumunun yüzde sekseninden fazlası kesinlikle köylüydü ve bırakın yabancı yatırımcı ile rekabet etmeyi kendi başına faaliyetleri bile hala çağ dışıydı. Kısacası, hükümetin bu yöndeki ekonomi politikası yanlıştı ve amacı gerçek bir ekonomik kalkınma isteğinden çok politik gibiydi.

İktidar Partisi, tasarladığı yeni iktisadi uygulamada hemen sonuca gitme düşüncesindeydi. Bu konuda tuhaf bir acelecilik hissediliyordu. Öyleki bu yönde atılan adımlara, doğru veya yanlış yapılan hiçbir eleştiriyi karşılayacak durumda değildi. Ahmet İnel'in ifadesiyle: "...*alınan iktisadi karar ve uygulamalarda siyasal kaygılar ön plana çıkmıştı. Örneğin fabrikaların yeri tesbit edilirken denizden uzak olup olmadıklarına veya bu bağlamda üretim sürecinde uygun bir konumda olmaları artık önemli değildir. Önemli olan, seçmeni bir şekilde memnun etmektir. Bu doğrultuda dönemin siyasal sloganı "her köye bir fabrika" dır.*¹⁵³ Bu örnek, her şeyden önce, ekonomi gibi hayati bir alanda bir tür ciddiyetsizliğin ifadesiydi. Bu ve benzeri başka uygulamalar Türk siyasetinde kendine has bir gerçeği de aslında çok belli ediyor. Bu gerçek şudur: Halkın oyları ile demokrasi, özgürlük, refah, kalkınma gibi vaatleri kullanarak iktidara gelen siyasi partilerin, kendilerine ayrılan siyasi çalışma dönemlerinin önemli bir kısmını, sorumlu oldukları insanların geleceğini ve dolayısıyla ait oldukları ulusun geleceğini tehlikeye atma pahasına tuhaf bir kavgacı, uzlaşmaz, belli bir plan ve programdan uzak, "*ben her şeyin en iyisini bilirim*" havası ile geçirmeleridir.

¹⁵² a. g. e. s. 156

¹⁵³ İnel, a. g. m. s. 425

b) Barker Raporu, Lifting'in Kovulması

İktidar Partisi, ülkenin en önemli ve stratejik kaynaklarının yabancı yatırımcıların kontrolüne bırakmakta tereddüt göstermezken, ülke yararına olması muhtemel fırsatları ise, aynı pervasızlıkla geri çevirmekte bir sakınca görmemiştir. Bu tür uygulamalara ilginç bir örnek; 1950 sonrasındaki gelişmelerin yönünü ve niteliğini belirlemede etkili olan Barker Raporu'dur.

Rapor, Türkiye'nin 1 Şubat 1947'de üye olduğu IBRD (International Bank for Reconstruction and Development / Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası) veya kısa adı ile Dünya Bankası tarafından hazırlanmıştır.

Raporu hazırlayan heyetin başkanı J. M. Barker'ın raporun sunuşunda belirttiği üzere, rapor, heyetin 1950 yılında Türkiye'de yapmış oldukları mahalli etütlere dayanmaktadır.¹⁵⁴ Dünya Bankası heyeti, 1950 seçimlerinden önce CHP hükümeti tarafından davet edilmiştir. Seçimlerden sonra iktidara gelen Menderes Hükümeti (DP), daveti yenilemiştir.¹⁵⁵ Heyet, heyet başkanı Barker'ın adıyla anılan Barker Raporu veya Dünya Bankası Raporu olarak bilinen raporu hazırlamak üzere Türkiye'ye gelmiştir.

Raporda heyetin amacının daha çok Türkiye'nin ekonomik gelişmesi için genel bir ana plan çizerek buna hizmet edecek işlere dair tekliflerde bulunmak olduğu ifade edilmiştir. Rapor, araştırmanın anlatıldığı giriş, Türkiye'nin ekonomik meselelerinin ortaya konulduğu birinci kısım ve heyetin teklif ettiği programı açıklayan ikinci kısım olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Raporun geneline bakıldığında ilk hamlede büyük endüstrinin değil, ihracat maddelerinin işletilmesi, çoğaltılması ve yarı mamul bir hale konulması suretiyle ülkeye döviz getirecek maddelerin ve bilhassa hayvancılık davasının üzerinde duruluyordu. A. E. Yalman¹⁵⁶ anılarında Adnan

¹⁵⁴ **Türkiye Ekonomisi Kalkınma Programı İçin Tahlil Ve Tavsiyeler. Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasının Türkiye Hükümet ile Biliştirak Finanse Ettiği Heyetin Raporu**, Akın Matbaası, Ankara, 1951, s.13.

¹⁵⁵ Yalçın Küçük, "Türkiye'de Planlama Kavramının Gelişimi Üzerine", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 1981 Özel Sayısı, V. 8, Ankara, s. 85.

¹⁵⁶ **Ahmet Emin Yalman**: 1888'de Selanik'te doğdu. Yalman 1910'da İstanbul Hukuk Mektebi'ni bitirdikten sonra ABD'de Columbia Üniversitesi'nde felsefe okudu ve gazetecilik eğitimi aldı. 1914'te yurda dönerek Darülfünun'da (İstanbul Üniversitesi) Ziya Gökalp'ın yanında iki yıl sosyoloji asistanlığı yaptı. 1916-1920 yılları arasında Mekteb-i Mülkiye'de (Siyasal Bilgiler Fakültesi) istatistik dersleri verdi. Gazeteciliğe 1907'de Sabah'ta başlayan Yalman, 1917'de Mehmet Asım'la (Us) birlikte Vakıf gazetesini çıkardı. 1920'de İstanbul'un işgali sırasında İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü. DP'nin ilk yıllarında partiye övgüyü sürdürdü. Son yıllarda ise partiyi eleştirmeye başladı ve 1959'da bu yüzden 15 ay mahkûmiyet aldı. Bu arada gazeteye olan ilginin

Menderes'in bunu yadırgadığını ve rapor hakkında şu ifadeleri kullandığını yazmaktadır: "...Bizi geri bir memleket halinde tutmak, kendilerine rakip bir endüstri diyarı haline gelmemizi geciktirmek istiyorlar" Yalman'a göre, Başbakan raporu hasıraltı ederek Barker ve arkadaşlarına yüz vermemiştir.¹⁵⁷

Giriş bölümünde, raporun tek amacının, Türkiye halkının arzu ettiği ekonomik kalkınmayı ilerletmekten ibaret olduğu ifade edilmektedir. Raporun Türkiye ekonomisi üzerine yerinde yapılmış, kısa fakat derinliğine bir inceleme olduğu, daha önce hazırlanan birçok raporun aksine, icraata dayanak oluşturabilecek sağlam ve koordine edilmiş bir program olduğu ileri sürülmektedir.¹⁵⁸ Rapora göre, Türkiye'de özel teşebbüste, "bariz bir ticaret kompleksi" mevcuttur. Önemli fabrikaların birçoğunun servetini ticaretle kazanmış olan ve bir sanayiciden ziyade bir tüccar tavrı gösteren ailelere ait olduğunu ileri sürmektedir. Bu itibarla, yatırımlardan yüksek bir gelir elde etmesi ve sermayenin süratle amorti edilmesi beklentisi hakim olduğu için sanayi yatırımları cazibesini kaybederek sanayi dallarına yapılan yatırımlar spekülatif karakter taşımaktadır.¹⁵⁹ Barker raporu hem iktidar partisi hem de Türkiye ekonomisi üzerinde önemli saptamalar ve öngörüler içermesine rağmen hükümetin bu konuya gereken ilgiyi göstermemesi, ülkenin ekonomik geleceğini temelden etkileyecek kararların alınmasında hükümetin akılcı (rasyonel) davranmaktan çok politik davrandığı kanısını uyandırmaktadır.

Yine A.E. Yalman'ın bildirdiğine göre; Demokrat Partinin son günlerinde Hindistan'da toplanan uluslararası bir konferansta Türk delegelerinden bir ikisi Barker'e şu sözleri söylemiştir: "... Eğer A. Menderes sizin raporunuzdaki isabeti kavrayabilseydi, Türkiye'yi iktisadi bakımdan geliştirmek ve hatalı yollardan sakınmak imkânını bulsaydı, bugün başarılı bir devlet adamı sıfatıyla iş başında buluna-

azalması üzerine 1961'de Vatan yerine Hür Vatan'ı çıkardı. Bir yıl kadar yayın hayatını sürdüren Hür Vatan'dan sonra Yalman'ın gazetecilik yaşamı diğer gazetelerde ara sıra yazdığı yazılarla sınırlı kaldı. Gazeteci ve yazar Ahmet Emin Yalman 19 Aralık 1972'de İstanbul'da öldü.

¹⁵⁷ Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922- 1971)**, C. II, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş yay. İstanbul, 1997, s. 1539

¹⁵⁸ Türkiye Ekonomisi Kalkınma Programı İçin Tahlil Ve Tavsiyeler. Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasının Türkiye Hükümet ile Biliştirak Finanse Ettiği Heyetin Raporu, s. 13- 14.

¹⁵⁹ Türkiye Ekonomisi Kalkınma Programı İçin Tahlil Ve Tavsiyeler. Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasının Türkiye Hükümet ile Biliştirak Finanse Ettiği Heyetin Raporu, s. 181

caktı ve başına bu acı felaket gelmeyecekti.¹⁶⁰ Yalman'a göre İktidar partisinin bir diğer hatası, Dünya Bankası tarafından danışman ve yardımcı olarak hükümetin ayağına kadar gönderilen Hollandalı maliyeci "Lifting" in yine hükümet tarafından kapı dışarı edilmesi olmuştur. Hollanda'nın çökmüş maliyesini düze çıkaran Lifting, müşavir sıfatıyla Türkiye'ye gelince, kendisine Başbakanlıkta bir oda ayrılacağını, uzmanlığından ve tecrübelerinden yararlanılacağını sanmıştı. Bunun yerine Menderes, Hollandalıya Merkez Bankası'nda bir oda verilmesini emretti ve Lifting'in tecrübelerinden yararlanma yoluna gitmedi.¹⁶¹

c) Demokrat Parti'nin Ekonomi Politikasının Sonuçları

Demokratların iktidara gelişleri ile 1954 yılına kadar ülke genelinde bir ekonomik canlılığın yaşandığı şüphesizdir. Özellikle tarımsal alanda gözle görülür değişimler yaşandı. Bunlardan en fazla dile getirileni ise, karasabandan traktöre geçiştir. İktidar partisi bu yeni tarım araçlarını yalnızca dışarıdan getirtmekle yetinmeyip üretimine de başlayarak bu konuda önemli bir adım atmıştı. 1950- 1954 yılları arasında hem hava koşullarının üretim lehine gitmesi ve hem de suni gübre kullanımının başlatılması üretim miktarında hatırı sayılır bir artış sağlamıştı. Bu artış, her ne kadar ülkede belirli toprak sahiplerinin gücüne güç katmışsa da küçük üreticilerde o güne kadar karşılaşmadıkları kar oranları ile geleceğe umutla bakacaklarına inanmışlardı.

Olumlu gelişmeler yalnız tarım sahasında değil, aynı zamanda hayvancılık alanında da söz konusudur. Toplam 54,5 milyon büyükbaş hayvan sayısı on yılın sonunda 76 milyon civarına ulaşmıştı. Yine tarıma dayalı endüstri alanında da ciddi gelişmeler kaydedildi. Çimento ve şeker üretimi önemli ölçüde artırıldı.

Ancak tüm bu olumlu gelişmeler sağlam bir ekonomik altyapıdan çok populist bir ekonomik anlayışa dayandığından kısa sürede hayal kırıklıklarına neden oldu. Fiyatlarda ciddi artışlar görülmeye başlandı. Kimi tüketim mallarında inanılmaz yokluklar baş göstermeye başladı. Öyle ki çoğu yerde karşılaşılan manzaralar ikinci dünya savaşı yıllarını aratacak boyuttaydı. İktidar partisi, kötü ekonomik gidişat karşısında planlı bir önlem paketi hazırlamak yerine, çeşitli yerlerden gelen eleştirilere karşı, uygulanan ekonomik politikanın faydalarını sıralamakla yetiniyordu. 1955 yılının son aylarında hayat pahalılığı, vurgunculuk (ihtikâr), karaborsa önemli ölçüde

¹⁶⁰ Yalman, a. g. e. s.1539

¹⁶¹ a. g. e. s. 1539- 1540

sorun olmaya başlamıştır. Hükümet dördüncü dönemine başlarken programında bu gerçeği kabul ediyor ancak bu konuda ilginç bir çözüm yolu geliştireyordu. Hükümet : “...sebepsiz ve haksız fiyat yükselişlerini behemehâl (mutlaka) önlemek ihtikâr ve karaborsayı şiddetle tenkil etmek için gereken bütün tedbirleri alacağız. Hatta icab ederse bu maksatla hususi mahkemeler ihdas etmek kararında olduğumuzu açıkça ifade ederiz. Yine bu cümleden olmak üzere, umumi hayatımızda her türlü suiistimallerle şiddetle mücadele etmek başlıca vazifemiz olacaktır¹⁶²...” Hükümetin ciddi bir ekonomik probleme bu tarzda yaklaşması dikkate değerdir. Öncelikle mevcut fiyat artışlarının “sebepsiz” olarak nitelemek ve sanki bu noktaya tesadüfen ve ani bir şekilde girildiği sanını vermeye çalışmak ilginçtir. Yine “vurgunculuk” ve “karaborsa”yı gidişatın bir nedeni olarak göstermesi ve bu noktada çözüm olarak da birtakım mahkemelerin kurulmasının gösterilmesi iktidarın ekonomik hayata ve sorunlarına ne oranda hâkim olduğunu göstermektedir. Oysa “vurgunculuk” ve “karaborsa” bir sebep olmaktan çok açıkça bir sonuçtu. Bu sonuç, yer yer açıklamaya çalıştığımız gibi plansız ve aceleci bir iktisadi serbestliğin gündelik hayata yansımasıydı.

Başbakan Menderes, 1958 yılı bütçe görüşmelerinde halkın 1948’deki gibi eklemek için değil, başka şeyler almak için kuyruklarda beklemesini “bahtiyarlık” olarak nitelendiriyordu. Aynı yıl kömüre, Sümerbank ürünlerine, demire, kâğıda ve ulaştırma araçlarına %100’ü bulan zamlar yapılmıştı. Bu sırada dış kredi olanakları da eskiye oranla önemli ölçüde daralmaktaydı.¹⁶³ Hükümet bu sorunlara kalıcı çözüm bulmaya yanaşmak yerine eleştirilere karşı savunma mekanizmaları geliştirme çabasıındaydı. Öyle ki, başbakan sık sık kendi iktidarını 1940’lı yılların CHP’si ile karşılaştırıyor, birtakım sayısal veriler veriyor, bunlar arasında kıyaslamalar yapıyordu. Oysa bunu yaparken iki dönemin tarihi, ekonomik ve demografik şartlarını göz önüne almayı ya unutuyor ya da görmezden geliyordu.

Ancak bu, ülkenin içine düştüğü ekonomik darboğazdan çıkması için yeterli değildi şüphesiz. Örneğin Birleşmiş Milletler örgütünün yayımladığı istatistiklere göre 1958 yazında Türkiye hayat pahalılığı yönünden dünyada Brezilyadan sonra ikinci sırada yer almıştı. Bu durum karşısında hükümet, yeni önlemler almak adına 4 Ağustos Kararları diye anılan girişimi başlattı. Bu kararlar, Batı’dan ve Uluslar arası

¹⁶² Akis, C. 5, S. 58, Ankara, 1955, s. 13

¹⁶³ Turan, *Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye*, s. 158

kurumlardan kredi alabilmek için onların ön koşul olarak saptadıkları uygulamaları kabul etmek olarak nitelendirilebilir.¹⁶⁴ Bu koşulların başlıcaları şunlardır:

a) Türk parasının değerini azaltmak, yani devalüasyon yapmak (Bu uygulama ile 1 ABD doları 2.80 liradan 9 liraya çıkarılmıştı)

b) Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütü'nün (IMF) onaylayacağı bir istikrar programı yapıp ona bağlı kalacağına söz vermek ve alınacak krediler karşılığında mali ve ekonomik gidişin denetlenmesini kabul etmek

İktidar partisi önlem için aldığı bu kararlarla, bilerek veya bilmeyerek hem Lozan Antlaşması'nda ve hem de sonraki dönemlerde çeşitli zorluklarla kazanılmış olan ekonomik bağımsızlık ve milli ekonomi politikasını da terk etmiş oluyordu. Ayrıca ekonomide dış dünyaya bağımlı olacaklarını adeta karara bağlıyordu. Böyle bir noktaya gelmesinde Türk parti sistemindeki aşırı kutuplaşma ve kişilere bağlı siyaset yapma anlayışı, aşırı popülizmin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü 1954 yılında ilk sinyallerini veren ekonomik sıkıntılara karşı gerek iktidar partisi ve gerekse muhalefet partilerinin “particilik” politikasının dışına çıkarak ortak bir çözüm bulmak için yeterli siyasi olgunluğa erişmemiş oldukları anlaşılıyor.

Bir diğer önemli sorun da dış ticaretle ilgiliydi. Dış ticaret açıkları DP döneminin başından sonuna kadar sürekli artarak devam etti. Dış açıklar, bir süre dış krediler ve bağışlarla kapatılmaya çalışıldı. Ancak 1954'te ithal edilen bazı malların kredi bedeli transfer edilememiştir. Böylece Türkiye iktisadi literatürüne “*Gecikmiş Borçlar*” kavramı yerleşmiştir. 1951–1960 yılları arasında Türkiye bu kanaldan dışarıya 584 milyon dolar borçlanmıştır. Bu borçların ödenememesi üzerine OECD tarafından kurulan Şirketler Birliği¹⁶⁵ çalışmaları sonucu 1958'de konsolide edilerek taksidde bağlanmıştır.¹⁶⁶

Neticede on yıllık bir süreçte uygulanan liberal kapitalist ekonomi modeli başarılı değildi. Bunun temel nedeni Demokrat Parti'nin bu uygulamayı kendi siyasi çıkarları uğrunda gerekli yapısal düzenlemelere gitmeden, tepeden inmece bir anlayışla yapmaya çalışmasıydı. Bu nedenle uzun vadede genel ekonomik sıkıntılara neden oldu.

¹⁶⁴ a. g. e. s. 158- 159

¹⁶⁵ *Konsorsiyum*

¹⁶⁶ Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi kitapevi yay. Bursa, 2006, s. 121

DP döneminde uygulanan ekonomik politika bir dönem halka geçici bir refah ortamı sağlamışsa da sonuç olarak ülkede büyük toprak sahiplerinin ve ticaret burjuvazisinin ağırlığını artırmıştır. Cem Eroğul'a göre DP bu iki güç odağının temsilciliğini yapmıştır.¹⁶⁷ DP döneminde tarımsal alanda yaşanan kapitalistleşme uzun bir tarihi geçmişe sahip olan "ağa-ırgat" ilişkisini ortadan kaldırmamış sadece bu kişilerin kılık değiştirmesi sonucunu doğurmuştur. Bu durum ise, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Bölgesi'nde, önemli bir toplumsal sorun olarak günümüzde de varlığını hissettiren, feodal sorumsuzluğun ekmeğine yağ sürmüştür. Türkiye'de popülist siyasetin mimarı olarak kabul edilmesi gereken DP, bu yapıyı bir oy kaynağı olarak görmüş ve bir sonraki seçimin sonuçlarını garantiye alma gayretine girmiştir.

Eroğul'a göre DP, yatırımların baş finansman kaynağı olarak emisyon ve kredi politikası ile para hacmini alabildiğine artırmayı, sürekli bir gelişme politikasının temeli sayıyordu. Fakat zamanla yeni kapasite yaratma imkânları tükenmeye başlayınca ülke ciddi bir enflasyon girdabına girmeye mahkûm oldu.¹⁶⁸ Bunun üzücü sonucu da Türk parasının o tarihe kadar görülmemiş derecede değer kaybetmesi ve bunu takiben korkunç bir işsizlik oldu.

¹⁶⁷ Cem Eroğul, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, İmge Kitapevi, Ankara, 1990, s. 169

¹⁶⁸ a. g. e. s. 163

BEŞİNCİ BÖLÜM

LAİKLİK

Laiklik en bilinen anlamıyla “din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması şeklinde tanımlana gelmiştir. Şüphesiz ki temelde bu yanlış bir tanımlama değildir. Laik kelimesinin aslı olan Fransızca “*laic, laique*” sözlük anlamı bakımından “din işleri ile ilgilenmeyen kişi, dinsel olmayan şey, düşünce, kurum” demektir. ¹⁶⁹ Kimi Türk düşünürleri kavrama Osmanlıca bir karşılık bulma çabasına girmişlerdir. Örneğin Ziya Gökalp, laik sözcüğü yerine “*ladini*” (din dışı kalan) sözcüğünü kullanırken; müşir Ahmet Paşa, “*laruhbani*” (ruhbanlar dışında kalan) sözcüğünü kullanmaya çalışmışlardır. ¹⁷⁰ Ancak bu sözcükler yaygın bir kullanım alanı bulamamışlardır.

Daha geniş anlamıyla Laiklik, hürriyetlerin en kutsalı olan düşünce hürriyetine, devletin tarafsız bir davranış içinde olarak saygı göstermesidir. Bu, aynı zamanda devletin tarafsız (objektif) bir kurum olmasının da önde gelen şartı olarak kabul edilmelidir. ¹⁷¹

Batıda laikliğin gelişiminden önce dünyanın hemen her yerinde yüzyıllar boyu neredeyse tüm siyasi oluşumlar, egemenliklerinin yasallığını ilahi bir güce (dine) dayandırma gereği hissetmişlerdir. Bu yöntemle, halkların yönetilmesi daha kolay olmuş ve sarsılmaz bir sadakatle itaat etmeleri sağlanmıştır. Tarihsel süreç içinde bu durum ortaçağların sonuna kadar devam etmiştir. Teokratik egemenlik, Batıda on dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda gerçekleşen Rönesans hareketleri ile ilk ciddi darbesini almıştır. Rönesans sonrasında, önce Almanya’da ve daha sonra da neredeyse tüm Avrupa’ya yayılan reform hareketleri, Batıda Katolik Kilise’sinin otoritesine en son darbeyi vuruyordu. Eğitimde başlayan laik değişim, Ahmet Mumcu’nun da belirttiği gibi, Fransız İhtilali ile devletlerin politik yapısına kadar yansdı ¹⁷².

Batıda tüm bu süreçler yaşanırken Doğuda, birçok açıdan, dünyanın en önemli siyasi oluşumlarından biri olan Osmanlı Devleti’nin bu süreçleri yaşamadığı veya

¹⁶⁹ Ahmet Mumcu, **Türk devletinin temelleri ve gelişimi**, inkılâp yay. İstanbul, 1996, s. 125

¹⁷⁰ Toktamış Ateş, **Laiklik**, Ümit yay. Ankara, 1994, s. 21

¹⁷¹ Yaşar Yücel, “Atatürk İlkeleri”, **Bellekten**, C. 52, S. 204 (özel sayı), 1998, s. 820

¹⁷² Mumcu, **a. g. e.** s. 126

yaşayamadığı bilinen bir gerçektir. Osmanlı, bilindiği üzere, teokratik bir devlet yapısına sahipti ve hukukun en önemli bölümünü şeriat yasaları oluşturuyordu. Kaldı ki, daha da önemlisi Yavuz Sultan Selim'den sonra Osmanlı padişahları tüm İslam âleminin ruhani lideri sayılmaya başladılar. Beklide en fazla üzerinde durulması gereken nokta; bu ruhani liderlerin bin yıllık bir geleneğin sonucu olarak hem dini hem de siyasi iradeyi temsil ediyor olmasıydı. Bu, İslamlık ve Hıristiyanlık gelenekleri arasındaki en temel ayrımlardan biri sayılmalıdır. Çünkü Hıristiyan gelenekte papalar siyasal gidişata müdahale etmek arzusunda olmuşlar ancak hiçbir zaman devletin yöneticileri olmamışlardır. Kısaca vurgulamak gerekirse, İslamiyet ile Hıristiyanlık karşılaştırıldığında bu iki dinin temelde bu bağlamda farklılaştığı söyleyebiliriz. Örneğin İsa kendisine gönderildiğini söylediği ilahi mesajını yayarken Roma İmparatorluğu'nun merkezi yapısı içinde "...Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya ve Sezar'ın hakkını da Sezar'a verin"¹⁷³ derken, İslam Peygamberi Muhammed 622 yılında Medine'de kendi devletini kuruyor ve devletin başına da kendisi geçiyordu. Bu durum, iki kültür arasında önemli bir fark sayılmalıdır ve hemen her yönü ile günümüz toplumlarını da temelde bu yönü ile etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi laiklik siyasal biçimini Fransız devrimi ile almıştır. Bu anlamda laikliğin geniş bir tanımlaması yapılırsa; devletin en mutlak biçimde din işlerinden elini çekmesidir. Bu durumda devlet vatandaşın din işleri ile olumlu bir biçimde bile uğraşmamalıdır. Dinsel kurumlara yardım etme, destek olma yoktur. Ancak şurası gerçek ki, laikliği bu durumda sürdürülebilmek çok kolay değildir. Mumcu'ya göre bu anlamda laiklik, en ileri Japonya'da uygulanmaktadır.¹⁷⁴

1- Atatürk'ün Laiklik Anlayışı

Türk Devrimi'nin 1919'da başladığını kabul edersek, 1922 yılının Kasım ayında Saltanatın kaldırılmasına kadar ne Mustafa Kemal'in ne de onunla birlikte işgale karşı direnişi sürdüren lider kadrosunun laik bir devlet düzeni ile ilgili açık söylemleri yoktur. Böyle bir durumun temel nedeni, kuşkusuz, söz konusu yıllarda savaşın halka indirgenmiş olması ve bu durumda genel olarak muhafazakâr / geleneksel bir yapıya sahip olan Anadolu halkının desteğinden yoksun kalma endişesidir. Bilindiği gibi, Anadolu'daki emperyal Batı işgaline karşı başarı kazanıldıktan sonra

¹⁷³ Ahmet Taner Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, Anadolu Üniv. Yay. Eskişehir, 2004, s. 205

¹⁷⁴ Mumcu, **a. g. e.** s. 127

ilk iş olarak, dinin devlet yönetiminden ayrılmasına geçilmiştir. Bu konuda Türk devrim kadrosunun sistemli bir şekilde hareket ettiği görülüyor. Bu aşamaları şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

- a) Kasım 1922’de saltanatın kaldırılması
- b) Ekim 1923’te Cumhuriyetin ilan edilmesi (ki bununla egemenlik, ilahi bir temelden halka veriliyordu)
- c) Mart 1924’te Halifeliğin Kaldırılması. Aynı gün;
 - Şeriyeye ve Evkaf Vekâletinin Kaldırılması
 - Tevhidi Tedrisat Yasasının çıkarılması
 - Erkan-ı Harbiye Umum Vekâletinin Kaldırılması
 - Tüm Osmanlı hanedanının yurt dışına çıkarılması
- d) 1925 yılında Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması
- e) 1928 Anayasa Değişikliği (bu yasa değişikliği ile “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin dini İslam’dır” maddesi anayasadan çıkarılmıştır.)
- f) 5 Şubat 1937’de anayasanın birinci maddesine “Türk Cumhuriyeti Devleti’nin Laik” olduğu yolunda cümle eklenmesi

Türkiye’de uygulanan laikliğin Türk toplum yapısının şartlarına paralel olması gerektiği üzerinde durulması gereken bir noktadır. Bu duruma verilebilecek en popüler örnek; Türkiye devletinin Diyanet İşleri Başkanlığı adında bir resmi kuruma sahip olması ve bu kuruma bütçeden her yıl belirli bir payın verilmesi, imam, müezzin vb. dini görevlilerin devlet eliyle atanmasıdır. Böyle bir uygulama gerçekten gerekli midir? Gerekliyse bunun nedeni veya nedenleri nelerdir? Kanımızca, yirmi birinci yüzyılın ilk yıllarında Türkiye şartları temel alınırca, bu kurumun gerekli olduğu cevabı verilmelidir. Bunun böyle olmasının nedeni, Türk toplumunda Atatürk döneminde getirilen laik düzenin Atatürk’ten sonra da sürekli bir tehdit altında olmasıdır. Bu tehdit, Türkiye’de *din*’i cemaat veya benzeri kurumlara bırakmanın, devrimin temel ilkeleri için sakıncalı olacağı endişesini doğurmuştur. Bu endişe birçok açıdan yersiz değildir ve Türk yakın tarihine ana hatları ile bakıldığında bu konuda siyasal makamların bir paranoya içinde olmadıkları rahatlıkla anlaşılabilir. Bu konuda; 1925 tarihli Şeyh Sait İsyanı, 1930 yılında Menemen Olayı, 1950–1960 yılları arasındaki irili ufaklı birçok uygulama örnek olarak gösterilebilir. Nitekim Atatürk halifeliği kaldırdıktan sonra uzun yıllar laik ilkeleri topluma anlatmaya çalışmış ve

yinede içlerinde çok yakın silah arkadaşlarının da bulunduğu çevreler tarafından şiddetle eleştirilmekten kurtulamamıştır. Bu bağlamda Atatürk'ün Laik bir devlet düzeninden tam olarak ne anladığı ve kendisinden sonraki kuşaklara bu konuda ne tür bir “yol haritası” sunduğuna bakmakta fayda var. Böylece Atatürk sonrası dönemde laiklik ilkesini sağlıklı analiz etme imkânı doğacaktır.

Atatürk devrim adımlarını atarken Laiklik ilkesine ayrı bir önem vermiştir. Bu, 1920’li yılların geleneksel ve muhafazakâr Türk toplum yapısı ile ilgili olmasından başka, yüzlerce yıl önce Türk toplumu tarafından benimsenen İslam dininin temel bazı özellikleri ile de ilgilidir. Şöyle ki, İslam daha en temelde merkezi siyasal otoriteye karşı koyma gücünde olan bir bakış açısına sahiptir. İslam, temelde “dini” olanla “dünyevi” olan arasında ayırım yapmaz. Hatta bu ayrımı “küfür” sayar. Bu, özellik Peygamber devri boyunca böyle olmuştur. Böyle olduğu için de Peygamber’in halefleri tarafından da –daha radikal bir şekilde – böyle yorumlana gelmiştir. Şimdi buradan şu noktaya gelmek gerekiyor. Yüzlerce yıl böyle bir geleneğe sahip olan bir inanç sistemini, “ *artık din ve devlet işleri ayrıdır*” demek suretiyle işin içinden çıkmak çok mümkün değildir. Yani atılan temel devrim adımlarından sonra bile Atatürk’ün bu konuda gelecek nesillere uyarılarda bulunma nedeni kanımızca budur. Yani uzun bir süre bir İslam Devleti’nin hayalini kuracak ve uygun bir zaman ve ortam bulduğunda bu konuda bir karşı devrimi göze alacak bir kesim hep var olacak. Tabi bunu sonsuza dek sürecek bir tehlike şeklinde anlamamak lazım. Ancak en azından devrim ilkelerinin toplumun önemli bir kısmı tarafından benimsenmesine kadar da çok iyimser olmamak gerek. Şimdi Atatürk’ün Laiklikten ne anladığına bakmakta fayda var.

Atatürk’e göre Laiklik, yalnız din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması demek değildir. Bütün yurttaşların vicdan, ibadet ve din hürriyetlerine eşit muamele etmektir. Atatürk din ve Laiklik konusunda şöyle diyor:

“...Bunca asırlarda olduğu gibi, bugün dahi akvamın cehlinden ve taassubundan istifade ederek bin bir türlü siyasi ve şahsi maksat ve menfaat temini için, dini alet ve vasıta olarak kullanmak teşebbüsünde bulunanların, dahil ve hariçte mevcudiyeti, bizi bu zeminde söz söylemekten, maatteessüf, henüz müstağni buldurmuyor. Beşeriyette din hakkında ihtisas ve vukuf, her türlü hurafelerden tecerrüd ederek, hakiki ulum ve fünun nurlarıyla musaffa mükemmel oluncaya kadar, din oyu-

nu aktörlerine her yerde tesadüf olunacaktır. (1923) Yine bir başka konuşmasında Atatürk;

“Türkiye Cumhuriyetinin resmi dini yoktur. Devlet idaresinde bütün kanunlar, nizamlar, ilmin muasır medeniyete temin ettiği esas ve şekillere, dünya ihtiyaçlarına göre yapılır ve tatbik edilir. Din telakkisi vicdani olduğundan cumhuriyet, din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı milletimizin muasır terakkisinde başlıca muvaffakiyet görür. Türk devleti laikdir. Her çeşit dini intihapta serbesttir. (1930)

Yukarıdaki alıntıdan birçok sonuç çıkarmak mümkündür. Ancak özellikle üzerinde durulması gereken nokta, Atatürk’ün tarihi süreç içinde özellikle “din istismarına” yaptığı vurgudur. Bu vurgunun nedenlerinde biri, yaşadığı dönemde kendi toplumunda yaptığı gözlemler olsa gerektir. Alıntının devamında, bu tür tehlikelerin tarihin gelecek dönemlerinde de söz konusu olacağını belirtmesi, ayrıca çarpıcı bir uyarı niteliğindedir. Bu konudaki gözlemlerinin dikkate alınması gerektiği yönünde gelecek nesillere önemli bir veri sunuyor. Ne kadar ilginçtir ki, Türk yakın tarihi neredeyse Atatürk’ün bu kehanetini haklı çıkarmak için çaba sarf etmiş gibidir. Ki tarihin o dönemlerinden biri, bu çalışmanın esas konusunu teşkil etmektedir. Yine dinin ve dini söylemlerin şahsi menfaatler için kullanılmış olduğu, kişisel çıkarlar için araç olarak kullanıldığı ve kullanılacağını belirtmesi de Atatürk’ün kendisinden sonra gelen kuşaklara bir tür uyarısı olarak algılanmalıdır.

Aynı alıntıdan şuraya da dikkat çekmek gerekiyor. Atatürk çağdaşlaşmayı da laikliğin hakkıyla uygulanmasına bağlamaktadır. Bilindiği gibi, laiklik; bilimsellik ve akılcılık gibi üst ilkelerle bütünleşir. Osmanlı toplumunun on altıncı yüzyılın sonundan itibaren akılcılık ve bilimsellikten ziyade, sürekli bir tekrara ve skolasizme kaydığı hatırlanırsa bu noktanın önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Dikkati çeken bir nokta da şudur ki, yirmi birinci yüzyılda bile, Türkiye’de hatırı sayılır bir çevre, Atatürk’ün dine bakışına şüpheyile yaklaşmaktadır. Bu gruplardan bazıları işi, Mustafa Kemal Atatürk’ün Laikliği “*aslında dini ve uygulamalarını tamamen ortadan kaldırmak için bir araç olarak kullandığı*”na kadar vardırırmaktadır. Bu çevrelerin, söylemlerine inandırıcı dayanaklar sunamamalarının yanı sıra, Atatürk birçok konuşmasında bu yöndeki tezleri adeta çürütmek istercesine konuşmuştur. Örneğin,

“...Bizim dinimiz en makul ve en tabii bir dindir. Ve ancak bundan dolayıdır ki, son din olmuştur. Bir dinin tabii olması için akla, fenne, ilme ve mantığa dayanması lazımdır. Bizim dinimiz bunlara tamamen uygundur. Müslümanların toplumsal hayatında hiç kimsenin özel bir sınıf halinde mevcudiyetini muhafazaya hakkı yoktur. Hepimiz eşitiz ve dinimizin hükümlerini eşit olarak öğrenmeye mecburuz. Her fert dinini, din duygusunu imanını öğrenmek için bir yere muhtaçtır...”¹⁷⁵

Bu alıntıdan da anlaşılacağı gibi, Atatürk din karşıtı biri gibi görünmemektedir. Kaldı ki, İslamiyet’i diğer dinlerle kıyas yoluna giderek, aslında ilginç bir şekilde, onu diğerleri içinde dahi iyi bir konuma oturtarak taraf olmuştur. Buna dayanarak bir din düşmanlığından çok bir din savunuculuğunun dahi yapıldığını söylemek hiçte abartı sayılmaz. Başka konuşmaları da Atatürk dinle ilgili olarak;

“...Din lüzumlu bir müessesedir. Dinsiz milletlerin devamına imkân yoktur. Yalnız şurası önemli ki, din, Allah ile kul arasındaki bağlılıktır. Softa sınıfının din simsarlığına müsaade edilmemelidir. Dinden maddi çıkar temin edenler, iğrenç kimselerdir. ... Bizim dinimiz, milletimize değersiz, miskin ve aşağı olmayı tavsiye etmez. Aksine Allah da Peygamber de, insanların ve milletlerin değer ve şerefini muhafaza etmelerini emrediyor.

“...Büyük dinimiz, çalışmayanın insanlıkla alakası olmadığını bildiriyor. Bazı kimseler zamanın yeniliklerine uymayı kâfir olmak sanıyorlar. Asıl küfür onların bu zannıdır. Bu yanlış yorumu yapanların amacı, İslamların kâfirlere esir olmasını istemek değil de nedir? Her sarıklıyı hoca sanmayın, hoca olmak sarıkla değil, beyinledir.”¹⁷⁶

Şimdi burada Atatürk’ün çeşitli yer ve koşullarda söylediği birtakım sözlerini alarak Atatürk aslında şuydu ve buydu gibi bir değerlendirmeye de gitmemek gerekiyor. Önemli olan Atatürk’ün, örneğin ne kadar İslam olduğu veya bunu ne kadar yaşadığı da değildir. Önemli olan, kurallarına uysa da uymasa da temelde “din” hakkında düşündükleridir. Ve yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı gibi Atatürk din olgusunu gerekli görüyor. Türk devriminin geneli de incelendiğinde bunun böyle olduğu görülür. Ancak din üzerinden birtakım kazançlar (rantlar) sağlamaya çalışmanın zararını iyi algılamak gerekiyor. Bunu önlemenin en kestirme ve kalıcı yolu da laik bir toplum düzeni yaratmaktır. Burada yanıtlanması gereken soru şudur: “Atatürk sonra-

¹⁷⁵ Yücel, a. g. m. s. 822

¹⁷⁶ a. g. m. s. 822

sı dönemde bu esasa dikkat edildi mi?” Bu sorunun kapsamlı cevabı aşağıda zaten ele alınacaktır. Ama kısaca Milli Şef dönemine göz attığımızda, bazı uygulamaların din sömürsünün kapılarını araladığını anlıyoruz.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra dünyanın genel olarak yeniden şekillendiği çeşitli yerlerde belirttik. Bu değişim, Türkiye’yi çok partili hayata geçmek konusunda tetiklemiş gibi görünmektedir. Bu süreçte Cumhuriyet Halk Partisi belki yükselen Demokrat Parti muhalefetine karşısında bir tür savunma mekanizması geliştirmek için laiklik ilkesi ile ilgili bazı yeni düzenlemelere gitmiştir.

1947’de yapılan Halk Partisinin Yedinci Kurultayı’nda partinin dar laiklik anlayışı eleştirilmiş, bu eleştiriler din politikasında değişikliklere yol açmıştı. Bu değişikliklerin çoğu eğitim alanındaydı. Din görevlilerini yetiştirecek İmam- Hatip kursları açılmış, Ankara Üniversitesi’nde bir İlahiyat Fakültesi kurulmuş, İlköğretim müfredatında seçmeli din derslerine yer verilmiştir. Ayrıca hükümet hac için Mekte’ye gideceklerin döviz almalarına izin vermiş, 1925 yılında yasayla kapatılan Türbelerin yeniden açılmasına karar vermişti.¹⁷⁷ Tek Parti iktidarının 1947’de alalecele bu tür düzenlemelere gitmesinin gerçek nedeni neydi? Acaba gerçekten bu düzenlemeler gerekli görüldüğü için mi, yoksa yukarıda da vurgulandığı gibi, Demokrat Parti’nin yükselişine karşı bazı çevrelerin takdirini mi kazanmaya çalışmaktı?

¹⁷⁷ Binnaz Toprak, Geçiş Sürecinde Türkiye, “Dinci Sağ”, Belge yay. İstanbul, 1992, s. 248

2- Demokrat Parti'nin Laiklik Anlayışı

Birçok yerli ve yabancı yazarın Türk Devrimi'nin temeli olarak kabul ettiği Laiklik, Demokrat Parti tarafından temelde hiçbir şekilde yadsınmadı ve kaldı ki, Kemalizm'in altı okundan laiklik, Demokratların parti programlarında da yerini almıştır. Demokrat Parti programının on dördüncü maddesinde laiklik şöyle tanımlıyordu:

“Partimiz, laikliği devletin siyasette, dinde hiçbir ilgisinin bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde etkili (müessir) olmaması manasında anlar ve laikliğin din aleyhtarlığı şeklindeki yanlış yorumunu (tefsirini) reddeder; din hürriyetini diğer hürriyetler gibi insanlığın mukaddes haklarından tanır.

Gerek dini tedrisat meselesi ve gerekse din adamlarını yetiştirecek müesseseler kurulması hususunda uzmanlar (mütehassıslar) tarafından esaslı bir program hazırlanması zaruridir. Üniversite içinde yer alacak İlahiyat Fakültesi ve ilmi mahiyette benzeri (mümasil) müesseseler, Milli Eğitim Bakanlığının bu kabil müesseseleri muhtar olmalıdırlar.

*Dinin siyaset aleti olarak kullanılmasına, yurttaşlar arasında sevgi ve dayanışmayı bozacak şekilde propaganda vasıtası yapılmasına, serbest tefekküre karşı taassup duygularını harekete geçirmesine müsamaha olunmamalıdır.*¹⁷⁸

Parti programının bu maddesinden de anlaşılacağı üzere, laiklik, en başta siyasal bir kurumlaşma olan devleti din kurumundan ayırmaktadır. Ayrıca dinin kanunların hazırlanması sürecinde etkili olmaması gerektiği açık bir şekilde vurgulanmaktadır. Programda, laikliğin “din aleyhtarlığı” olmadığı ve bunun yanlış yorumlarına geldiği noktasında yapılan vurgu önemlidir. Bu vurgu, laikliğin bu temel anlamının, henüz önemli bir toplum kesimi tarafından yanlış anlaşıldığı izlenimi vermektedir. Maddenin devamında tüm dini eğilimlerin temelde özgür olduğu belirtiliyor, ancak devamında dini öğretimin (ki burada İslam dini kastedilmektedir) devlet tarafından dikkate alınacağına atıf yapılarak, bu işi üstlenecek kadroların üniversite düzeyinde kurumlar tarafından profesyonel bir şekilde yapılacağı belirtiliyor. Teorik olarak yanlış veya “anti- laik” gibi görülen bu uygulama son tahlilde gereklidir. Çünkü Atatürk'ün de çoğu yerde belirttiği gibi ilkeler, Türk devletinin toplumsal ve kül-

¹⁷⁸ Tunaya, a. g. e. s. 663- 664

türel dinamiklerinde göre şekillenebilirlerdir. Yani, bir diğer ifade ile Atatürk ilkeleri dış yapıları bakımından özgün olmasalar da içyapıları bakımından kendine has bir durumdadırlar. Farklı bir açıdan bakmak gerekirse, Türkiye’de uygulanan laiklik, uzun süre din üzerinde devlet kontrolüne muhtaçtır. Çünkü geleneksel ve muhafaza-kâr bir yapısı olan halkın, devletin dini denetimi kaldırıldığında, radikal veya kökten dinci, dolayısıyla devrim ilkelerinin geleceğini açıktan tehdit eden cemaatler tarafından tehdit edilmesi işten bile değildir. Örneğin cumhuriyetin ilk yıllarında rejime karşı yapılan önemli başkaldırıların dini bir nitelikte olduklarına dikkat edilmelidir. Bu nedenle uzun bir dönem için devletin din üzerinde bir kontrol veya frenleme ya da dengeleme işlevini sürdüreceği olası görünmektedir.

Programın son paragrafında ise, dinin siyasal hiçbir amaç için, kişisel hiçbir emel için kullanılmasının söz konusu olamayacağına açık bir vurgu yapılmaktadır. Böyle bir durumun toplumda ayrılıkçı hareketleri, bazı gerici oluşumları yaratacağı endişesine yer verilmiştir. Bu konuda demokratların ne kadar samimi oldukları bu incelemenin sonunda ancak anlaşılabilir bir durumdur. Ancak şurası gerçek ki, Türk siyasal tarihinin Demokrat Parti sayfasının kapanmasından iki binli yıllara kadar Türkiye’de birçok siyasi parti (ki buna ilginç bir şekilde bazı sol partilerde dâhildir) laikliğin bu kaçınılmaz ögesini ihlal etmekte sakınca görmemişlerdir.

a) Ezanın Tekrar Arapça Okutulması

Hutbelerin, namaz surelerinin Türkçe okunması gerektiğini öne süren ilk Türk aydını Ali Suavi¹⁷⁹ olmuştur. Atatürk de hutbenin Türkçe okunmasına ve belirli bir içerik taşınması gerektiğine “Dini Düzeltme Bildirisi”nden yıllarca önce karar vermiş ve bunu uygulamıştı. Daha 1 Mart 1922’de TBMM toplantısını açarken şöyle konuşmuştu: “*Minberden halkın anlayacağı bir dille ruha ve beyine seslenmekle Müslüman kişinin bedeni canlanır, beyni arılaşır, imanı kuvvetlenir*”¹⁸⁰

¹⁷⁹ **Ali Suavi** (1838 -1878) : Türk düşünürü ve yazarıdır. Medrese eğitimini tamamladıktan sonra 1866'da Muhbir gazetesinde yazılar yazmaya başladı. Devrin yönetimini eleştirdiği için Kastamonu 'ya sürüldü. 1869'da oradan Avrupa'ya kaçtı. Londra 'da Muhabir, Paris'te Ulum gazetelerini yayınladı. 1876 'da yurda dönünce Basiret 'te Mithat Paşa'yı sert bir dille eleştirdi. İşsiz kaldığı bir sırada V. Murat'ı tekrar tahta çıkarmak için beş yüz kadar Rumeli göçmeniyle Çırağan Sarayı'nı bastı. Olay yerine yetişen Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa tarafından öldürüldü. Ali Suavi, İngiliz parlamentarizmine benzeyen bir meşrutiyet arzusunu daimi olarak dile getiriyordu.

¹⁸⁰ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi (3. kitap, II. Bölüm) Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)**, Bilgi yay. İstanbul, 1996, s. 51- 52

Atatürk yüzyıllardır Türklerin inandıkları dinin kutsal metinlerini tam olarak anlamadıklarına vurgu yapıyor ve bu durumu şöyle eleştiriyordu: “*Türkler dinlerinin ne olduğunu bilmiyorlar. Bunun için Kur’an Türkçe olmalıdır. Türk Kur’an’ın arkasından koşuyor, fakat onun ne dediğini anlamıyor. Benim maksadım arkasından koştuğu kitapta ne olduğunu Türk anlasın.*”¹⁸¹

Ezanın Türkçe okutulmasına gelince; ibadete çağrı dışında hiçbir özelliği bulunmayan ezan 1933 yılında uzman bir kurul tarafından Türkçeye çevrildi. Ezan şöyle Türkçeleştirildi:

“*Tanrı uludur, Tanrı uludur!*

“*Şüphesiz bilirim, bildiririm Tanrıdan başka yoktur tapacak,*

“*Şüphesiz bilirim, bildiririm Tanrı’nın elçisidir Muhammed.*

“*Haydin namaza, haydin felaha!*”¹⁸²

Teorik bir anlam dışında bir özelliği bulunmayan ezanın Türkçeleştirilmesi Atatürk’ün ölümünden sonra, özellikle demokrasiye geçişle birlikte Demokrat Parti tarafından siyasi bir propaganda aracı olarak kullanıldı. Nitekim Toker’in bildirdiğine göre; muhalefet yıllarında “Arapça Ezan” Demokrat Parti’nin en fazla halka duyurduğu konuların başında geliyordu.¹⁸³

İktidara geldikten sonra Demokrat Parti hükümet programının parti meclis grubunda görüşülmesi sırasında, Arapça ezan yasağının kaldırılması konusu, bazı milletvekilleri tarafından gündeme getirilmiş ve daha sonraki günlerde hükümet, bu konuda bir bildirme kabul etmişti. 5 Haziran 1950 tarihinde DP yanlısı basın tarafından yeniden gündeme getirilmişti. Başbakan Menderes de Zafere verdiği demeçte; “*Atatürk’ün devrimlere başlarken gerici düşüncelerle mücadele etmek gereği duymuştu. Artık bugün o günlerin koşulları geçerli değildir. Ve ayrıca dikkat edilirse vatandaşlar cami içinde dualarını Arapça okumaktadırlar*” Menderes, mevcut durumun laiklik prensibine de aykırı olduğunu belirttikten sonra, “*Tekrar edelim ki, irticaa, gericiğe karşı mücadeleyi ancak prensiplere sıkı sıkıya bağlı kalmakla mümkün görüyoruz. Bu izahın milletimize “mal olmuş inkılâplarımızın” tamamıyla korunacağı manasını taşıdığını da ayrıca tafsile lüzum görmemekteyim*”¹⁸⁴

¹⁸¹ Turan, a. g. e. s. 53

¹⁸² Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa Yılları, DP’nin Altın yılları (1950- 1954)**, Bilgi yay., İstanbul, 1991, s. 46, /Turan a. g. e. s. 53

¹⁸³ Toker, a. g. e. s. 47

¹⁸⁴ Zafer 7 Haziran 1950

DP liderinin 1950’li yılları “gerici tehdit”in artık bittiği yıllar olarak nitelmesi ile ilgili olarak iki sonuca varmak mümkündür: Birincisi, Türkiye başbakanının ya tarih bilgisi olayı analiz etmek için bir hayli yetersizdir. Çünkü tarih, yirmi yıl içinde herhangi bir devrimin toplumlar tarafından içselleştirildiği ile ilgili bir kayda ulaşmamıştır. Örneğin Fransız devriminin yerleşmesi için neredeyse bir yüzyılın geçmesi gerekmiştir. İkincisi; ya da başbakan laiklik ilkesini ciddiye almıyor, hatta bu ilkenin kendi iktidarından önceki dönemlerde fazlasıyla abartıldığı görüşündedir. Nitekim konuşmasının sonunda Atatürk Devrimleri’ni halka mal olanlar ve olmayanlar şeklinde bir ayrıma tabi tutması bu savımızı güçlendiriyor. DP lideri ve Türkiye Başbakanı’nın asıl amacı dönemin uygulamalarına bakılarak daha rahat anlaşılacaktır. Sonuçta Arapça ezan konusu, Başbakan Menderes’in 9 Haziran’da gizli oy ile DP meclis grubunda Parti Genel Başkanlığı’na seçilmesinden sonra 13 Haziran’da yapılan grup toplantısında yeniden gündeme getirildi. Başbakan, bu toplantıda Arapça ezan okunmasını yasaklayan yasanın “bugün için faydasız” ve “laikliğe de aykırı (münafi)” bulunduğunu açıkladıktan sonra, bu konunun grupta çözümlenmesini istedi¹⁸⁵

Arapça ezan konusu 16 Haziran 1950 tarihinde TBMM’ye sunuldu. Tasarı hakkında görüş bildiren CHP sözcüsü Cemal Reşit Eyüboğlu, prensip olarak ibadet çağrısının Türkçe yapılması taraftarı olduklarını ancak Halk Partisi olarak Türkçe ve Arapça ezan sorunu konusunda politik bir tartışmaya girmek istemediklerini ve bu tasarının partilerin müşterek malı olarak görülmesini önerdiklerini bildirdi.

Sonuç olarak hükümetin sunduğu tasarı, yapılan oylama sonucunda; oylamaya katılan DP ve CHP milletvekillerinin “oy birliği” ile kabul edilmiş oldu. Oylamaya CHP genel başkanı İsmet İnönü’nün yanı sıra, aynı partiden Cemal Reşit Eyüboğlu, Cevdet Kerim İncedayı, Yusuf Ziya Ortaç, Hasan Reşit Tankut katılmadılar. Ancak geri kalan Halk partililer olumlu oy kullandılar.¹⁸⁶ Böylelikle Türk Ceza Yasasının 526. maddesi 5665 sayılı yasa ile değiştirilmiş oldu. Bu değişiklikle Arapça ezan ve kamet okuma yasağı kaldırıldı.¹⁸⁷ Fakat bu yasa bilinenin aksine Türkçe ezan okunmasını yasaklamıyordu. Ama bu konuda bir serbestlik getiriyordu. Ancak yasanın kabul ediliş tarihinden günümüze kadar Türkçe ezan okunmamıştır. Bu durumun

¹⁸⁵ Demokrat Parti Meclis Grubu Müzakere Zabıtları, IX, C. 2, 13 Haziran 1950

¹⁸⁶ Albayrak, a. g. e. 196, 197

¹⁸⁷ TBMM Kanunin Mecmuası, C. 33, (1 Kasım 1951)

bu kadar içselleştirilmesi birtakım çevrelerin ve din adamlarının baskısı sonucu olmuştur.

Demokrat Parti'nin iktidarının şafağında neden böyle bir kanun çıkarma gereği hissettiği veya bunu yaparken neyi amaçladığı bugüne kadar tartışıla gelmiştir. Ancak şurası açık ki; bu yasanın politik bir yanı vardı. Amaç DP'ye destek veren bazı dini çevrelerin takdirini kazanmaktı. Bir diğer neden de Demokrat Parti'nin Atatürk döneminde çıkarılmış olan bu yasanın anti- demokratik olarak kabul ediyor olmasıydı. Gerçek şu ki, demokratlar, Atatürk'ün bu uygulamasının temelde neyi hedeflediğini pek de araştırmışa benzemiyorlardı. Bu konuda tamamen politik davranışları birçok yazar tarafından kabul edilmektedir. Demokratların devletin ezana müdahale etmesini laikliğin “devletin insanların din ve vicdan özgürlüğüne karışması” ilkesinden hareketle savunmaları, ilk bakışta anlamlı gibi görünse de, yukarıda da çeşitli yerlerde belirttiğimiz gibi, Atatürk ilkelerinin Türk toplumunun dinamiklerine göre anlam kazanan ilkeler olduğu, dolayısıyla bu ilkelerin uygulandığı başka yerlerdeki örneklerinden bazı yönleriyle ayrılabilmesi gerçeğine uymamaktadır. Laiklik ve diğer ilkelerin kabul edilmesindeki amaç, Türk toplumunun hemen her yönü ile çağdaşlaşması ve bu konuda akılcı hareket edebilme yeteneğini kazanmasıdır. Kaldı ki, ezanın Arapça okutulması konusunda kararlı hareket eden Demokratlar, teknik anlamda laik devlet prensiplere aykırı olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılması konusunda aynı hassasiyeti göstermemişleridir. Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı Sünni İslamları temsil etmektedir. İlk bakışta bu durumun laik bir ülkede ilginç bir durum oluşturduğu açıktır. Çünkü devlete vergi veren her Türk vatandaşı Sünni İslam'a mensup değildir. Bu tür bir çelişkinin nedeni, devletin din üzerindeki kontrol görevidir. Bu görev birçok açıdan zorunludur. Örneğin din üzerindeki devlet kontrolü kalktığında, bundan doğacak boşluğun köktenci cemaat veya tarikatlarca doldurulacağı ve bunun da istenmeyen sonuçlar yaratacağı çok açıktır. Ancak DP yönetiminin bu konuya eğilim göstermemesinin bu tür bir kaygı ile olduğu oldukça şüphelidir.

b) Gerici Örgütlenmeler ve Atatürk

Türkiye'de gerici örgütlenmeler sadece yirminci yüzyıla özgü bir gelişme değildir. Bu tür örgütlenmelerin tarihini on dokuzuncu yüzyıla kadar götürmek mümkündür. Osmanlı Devleti'nde son dönem yenileşme hareketleri bazı gruplar tarafından önemli bir tepki ile karşılanmış ve bu tür gruplar veya örgütlenmeler batı kay-

naklı yenileşme hareketlerini İslam'a karşı ciddi bir tehdit olarak algılamışlar ve yer yer önemli sayılacak eylemlere kalkışmışlardır. Bunlardan en fazla bilineni "31 Mart Olayı" dır. Bilindiği gibi bu olay, meşruti düzene karşı yapılan "gerici" bir harekettir.

Milli mücadelenin başarıya ulaşması ve devrim adımlarına paralel olarak Türkiye'de irticai oluşumların da hız kazandığı söylenebilir. Ancak cumhuriyet döneminin görece otoriter yapısında bu tür faaliyetleri yürüten kesimlerin kendilerini göstermeme ve bir anlamda "yeraltında" kalma eğilimi içinde oldukları söylenebilir. Atatürk sonrası Milli Şef döneminin otoriter havasının silinmeye başladığı 1940'lı yılların sonunda -CHP dâhil- Türkiye'de İslami tarikat veya cemiyetlere siyasi kaygılara paralel olarak yeşil ışık yakıldığı gözlenmektedir. Örneğin 1947 yılında toplanan CHP kurultayında din ve laiklik ile ilgili parti tutumu gözden geçirilerek bu konuda daha hoşgörülü bir politika izlenmesi kararlaştırılmıştır. Kurultayda saptanan yeni politikanın özü, "dini toplumun manevi gıdası" olarak tanımlamaktır. Bu kararı takiben, ilkokullara din dersi konması, Hac görevini yapacak olanlara döviz tahsis edilmesi ve yüksek düzeyde din adamı yetiştirmek için ilahiyat fakültesi açılması kararı yeni CHP politikasının içeriğini belirtiyordu.¹⁸⁸ Bu yirmi yıllık katı laiklik politikasından önemli bir taviz veya dönüş olarak kabul edilmelidir. Bu bağlamda 1950 Mayıs seçimlerine kadar Demokrat Parti ile CHP arasında laiklik konusunda çok derin bir ayrımın olmadığı söylenebilir. Ancak iki parti arasında şu fark gözden kaçırılmamalıdır: Demokrat Parti, bünyesinde yerel özellikleri ağır basan ve tutucu bir kitleye dayanırken, CHP daha çok bürokrat seçkinlere dayanmaktaydı. Bu bağlamda düşünüldüğünde DP'nin laiklikle ilgili yorumlamalarının, ilerleyen dönemlerde bu tutucu ve yerel bağları kuvvetli kitlelerin isteği doğrultusunda şekilleneceğini belirtmek gerekir. Oysa CHP yapısı gereği böyle bir kitle tabanına sahip değildi.

Türkiye'de 1940'lı yılların sonunda İslami köktencilğe dönüşün sadece siyasi partilerin birtakım politik hesaplamalarının sonucu olduğunu söylemek anlamsız ve eksik olacaktır. Her şeyden önce bunun sosyo- ekonomik boyutlarının olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Dikkat edilirse II. Dünya Savaşı'nın sonunda dünyada ve Türkiye'de ciddi ekonomik sıkıntılar ve buna bağlı olarak sosyal sorunlar baş göstermiştir. Bu dönemde kendisini iyice hissettiren sınıfsal eşitsizliklerin, adaletsizliğin, yoksulluğun artması ve halkın genel çoğunluğunun beklentisinin gerçekleşme-

¹⁸⁸ Gencay Şaylan, **Türkiye'de İslamcı Siyaset**, Verso yay. Ankara, 1992, s. 93- 94

mesi, kitlelerin yüzyıllardır aşına oldukları bir ideolojiye (İslami köktenciğe) dönüşünü körüklemiştir. Bu sorunların aşılması noktasında kendilerine bir muhatap bulamayan kitlelerin, çözüm için daha soyut ve basit olan dinsel sığınmayı tercih etmeleri tesadüf değildir.

Bu konuda ilginç bir örnek Türkiye’de hatırı sayılır bir şair olarak kabul gören Necip Fazıl Kısakürek tarafından 1940’lı yıllarda aralıklarla çıkarılan “*Büyük Doğu*” dergisidir. Ancak bu derginin çok fazla etkinlik sağlayamadığı ve daha çok köktenci bazı çevreler üzerinde bir etkisinin olduğunu belirtmek gerekir. Necip Fazıl ve dergisi *Büyük Doğu*’nun 1950- 60 arasında Demokrat Parti iktidarları tarafından muhalefetteki CHP’ye karşı kullanılması, bunun için söz konusu dergiye devlet desteği sağlanması ilginç bir konudur.¹⁸⁹ Bu yaklaşım bir siyasi partinin rakipleri aleyhine de olsa ülkedeki siyasal düzeni açık bir şekilde tehdit eden bir ulusal yayını desteklemekte sakınca görmemesidir. Daha da ilginç, bu yaklaşımın Türkiye’de daha sonraki yıllarda da bir tür gelenek olarak birçok sağ ve sol parti tarafından pervasızca kullanılmasıdır. İki binli yıllarda da Türkiye’deki siyasi partiler oy kaygısı ile bu tür girişimlerde bulunmaktadırlar. Günümüzde bile Türk basınında, ortalama bir dikkatle bakılacak olursa, siyasi partilerle ilgili bu tür kaygıların hemen her gün gazetelerde öyle veya böyle haber yapıldığı görülebilir.

1950 Mayıs ayında yapılan seçimlerde Türkiye’de iktidar barışçı ve ılımlı bir yolla ilk kez el değiştireyordu. Bu değişiklik sonunda görevi devir alan Türkiye’nin yeni başbakanı Adnan Menderes, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunduğu ilk hükümet programında laiklik konusunda ilginç bir değerlendirme yapıyordu. Mendere-se göre Atatürk devrimleri, halkın gösterdiği tepkiye göre tutanlar veya tutmayanlar olarak iki gruba ayrılabilir. ¹⁹⁰ Böylece yeni iktidar halk tarafından tutmadığını düşündüğü devrimler üzerinde fazla da ısrarcı olmayacağını işaretini veriyordu. Demokrat Parti yöneticilerinin ilginç yorumlarına bir örnek de 20 Haziran 1949 da Ankara’da Devlet Sergi Salonu’nda toplanan ikinci büyük kongrede parti başkanı Celal Bayar’ın Genel İdare Kurulu adına verdiği cevabi söylevde laiklik hakkında yaptığı yorumdur. Bu yorumda Bayar şöyle diyordu:

“...Programımızda din hürriyeti de diğer hürriyetler gibi mukaddestir. Programımız dine hürmet esasını en iyi şekilde tespit etmiştir. Eğer biz iktidarda olsaydık,

¹⁸⁹ Şaylan, a. g. e. s. 92- 93

¹⁹⁰ a. g. e. s. 94- 95

bu programın tatbiki keyfiyeti de mütehasısların hazırlayacağı bir programla elde edilebilirdi. Türk Milleti Müslüman'dır, Müslüman kalacaktır. Allah'ına Müslüman olarak gidecektir. (coşkun alkışlar) Dini tedrisat meselesi ise tamamı ile teknik bir meseledir. Genel idare kurulu şöyle böyle yapacağım deseydi acele etmiş olurdu. Biz, programımızın tatbiki imkânını elde ettiğimiz gün en salâhiyetli ve en muteber kimseler tarafından tatbik şekli de programa bağlanacaktır...”¹⁹¹

Demokrat Parti başkanın kongrede genel idare kurulu adına yaptığı bu yorumda, istisna dahi göstermeden, bütün Türk milletini Müslüman olarak nitelemesi ve ilerde de Müslüman olarak kalacağını belirtmesi ve bu milletin ölürken de Allah'ına Müslüman olarak gideceğini önceden kestirmesi, hemen her yönüyle talihsiz bir açıklamaydı. Öncelikle laikliği neredeyse bütünüyle bir milletin aynı dine mensup olması gerekiyormuş gibi göstermektedir ki; bu laikliğin hiçbir tanımlamasına uymamaktadır. Atatürk'ün laiklik anlayışıyla da kesinlikle bağdaşmamaktadır. Tüm bunların ötesinde parti başkanı sıfatı ile ve genel kurul adına (coşkulu alkışlar altında) bu konuşmayı yapan Bayar'ın siyasal tecrübelerine dayanarak; böyle bir değerlendirmenin geleneksel ve muhafazakâr bir toplumda gerici (mürteci) odakları devrim ilkelerine karşı hareketlerinde cesaretlendireceğini dikkate alması gerekirdi. Türk yakın tarihinde Celal Bayar'ında tanık olduğu benzer olaylar olmuşken, bu eylem, ciddiyetten uzak, keyfi bir tutum gibi gözükmektedir. Nitekim Demokratların iktidara gelmesi ile birtakım gerici çevrelerin çağdışı hareketlerinde gözle görülür bir ivmenin baş göstermesi bir tesadüf değildir.

c) Atatürk Büstlerine Saldırılar

İktidar partisinin Atatürk ve hareketine karşı ilk tavırlarından biri olarak kabul edilebilecek hareket, 14 Mayıs seçimlerinden yaklaşık bir ay sonra yapılan Büyük Millet Meclisi toplantısında meydana gelen bir gelişmeydi. Meclis toplantısında söz alan bir hatip “*Celal Bayar üçüncü değil, birinci cumhurbaşkanıdır... Cumhuriyet inkılâbı bir şekilden ibarettir ve 14 Mayıs seçimleri o güne kadar yapılan inkılâplarla ölçülemeyecek ehemmiyette büyük bir inkılâbın ilk merhalesidir*”¹⁹² İki gün sonra Demokrat milletvekili Sinan Tekelioğlu da yaptığı meclis konuşmasında

¹⁹¹ Tunaya, a. g. e. s. 681

¹⁹² Ulus Gazetesi, 5 Haziran 1950

“...birinci meclis bu meclistir, birinci cumhurbaşkanı da bu cumhurbaşkanıdır”¹⁹³ diyordu. Bu demeçler, hem Türk kamuoyunun hem de muhalefet partisinin haklı bir endişe içine girmesine neden oluyordu.

Demokrat Parti adına konuşan bu kişinin sözleri, bir anlamda politikadan anlamayan acemi bir parlamenterin heyecanlı (bir o kadarda talihsiz) cümleleri olarak nitelendirilip üzerinde durulmayabilir. Ancak bir diğer taraftan modern Türkiye'nin kurucusu olarak dünya çapında ün yapan Atatürk ve eserine karşı “acemi”de olsa bir parti mensubunun Atatürk'ün kurucusu olduğu mecliste O'nu pervasızca reddetmesi, söz konusu partinin devrime karşı duyarlılığı konusunda düşündürücüdür. Daha ilginç olan ise, üçüncü değil, birinci cumhurbaşkanı diye nitelendirilen kişinin (C. Bayar) Atatürk'ün yakın silah arkadaşı olmasıdır. Buna rağmen konuşmacıya müdahale edilmemesi, parti ileri gelenlerinin de aynı görüşte oldukları kanısını uyandırıyor.

Atatürk'e yönelik ilk fiili saldırı Kırşehir'de başlamış ve kentteki Atatürk heykeli parçalanmıştı. Saldırganlar yakalanarak hapis cezasına mahkûm edildi. Çok geçmeden Ankara Orduevi karşısındaki Atatürk anıtı da Ticani tarikatından olan bir kişinin saldırısına uğradı. Bu saldırıda tarikat lideri olan Kemal Pilavoğlu tutuklandı.

Ülkenin değişik yerlerinde 4 Mayıs 1950'den başlayarak bir yıl içinde bu tür saldırıların sayısı dokuzu buldu. Bu tür olayların artması sonucu Ankara'da “Atatürk Devrimlerinde Bağlılık” mitingi düzenlendi. Devrim karşıtı bu tür eylemleri izleyen Fransız Büyükelçisi J. T. Saint Hardouin, hükümetine gönderdiği raporda:

*“Demokrat yöneticiler genelde laik sayılsalar da, gelenekçi olan seçmenlere verdikleri ödünler dışında, camilerin bakım ve din görevlileri için oldukça geniş kredi olanakları yaratmışlar ve söz konusu gelişmelere katkıda bulunmuşlardır. Bu ödünler fanatiklerin aşırı hareketlerine yol açmıştır”*¹⁹⁴ diye yazmıştı.

Türkiye'de bulunan yabancı bir diplomatın kendi hükümetine gelişen olaylar üzerine gönderdiği bu rapor ve yaptığı yorumlar, iktidar partisinin genel politikasını adeta özetler nitelikteydi. Ancak iktidar sarhoşu olan Demokratların, bu yöndeki yorumları dikkate almadıkları, daha sonraki gelişmelerden açık bir şekilde anlaşılıyor. Bu konuda bir dönem Demokrat Parti çatısı altında vekillik yapmış olan Cumhuriyet gazetesinin önemli bir yazarı N. Nadi 28 Haziran 1951 tarihli yazısının başlığını “*Artık Yeter!*” biçiminde seçmiş ve partilerin dini politikaya karıştırma alışkanlığını terk

¹⁹³ Ulus, 7 Haziran 1950

¹⁹⁴ Turan, **İnönü ve Yaşamı**, a. g. e. s. 325

etmelerinin şart olduğunu ve bu yapılmadığı sürece de çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmanın mümkün olamayacağını belirtmişti.¹⁹⁵

Mayıs 1951 tarihli Ulus gazetesinin büyük puntolarla verdiği bir haberin başlığı şöyleydi: “*Dikkate dair bir vesika ele geçirildi.*” Bu haberin içeriğine baktığımızda, körü körüne takip edilen aşırı bir liberalliğin sonucu olarak nitelendirilen haberde Konya’nın Bozkır ilçesinde Tahir Yıldırım adında bir hocanın evinde yapılan aramalarda elde edilen belgelerden öğrenildiğine göre, bu kişi, açık bir şekilde laik devlet düzeni yerine İslami esaslara göre yeniden düzenlenmiş bir devletin kurulması gerektiğini savunuyordu. Arap harfleri ile yazılmış olan bu belgede, “*haklı gördüğümüz tarafa rey vererek bir İslam hükümeti kurmak üzerimize farzdır.*” Belgenin devamında ise, iktidar partisinin Ezanı Arapçaya çevirmesinden övgüyle söz edilmekteydi. Belge, şapka devriminden medeni kanuna ve yine Atatürk döneminde kurulan yeni Türk eğitim sistemine karşı ağır eleştirilerle devam ediyordu. Bu olaya bir istisna ötesinde önem kazandıran nokta, adı geçen kişinin öne sürdüğü iddialarını bir şekilde DP’ye ve yönetimine bağlamasıydı. Bu da, yukarıda belirttiğimiz gibi, iktidar partisinin pervasız tavizlerinin bir sonucu olarak anlaşılmalıdır.

Bu arada, A. Menderes’ten dindar başbakan diye söz eden Demokrat Partili bir hatibin; “asıl Atatürk’e bağlılık gösterenlerin tel’inin lazım geldiği” yönündeki sözleri Konya’da “gericiliğe” karşı bir miting düzenlenmesine neden oldu. Ulus gazetesinin haberine göre; bu mitinge binlerce kişi katılmıştı. Miting, İstiklal marşı ile başlamış ve “*Konyalılar mürteci değildir, Konyalılar inkılâpları inkâr etmezler! Sözleri ile devam etmişti.*”¹⁹⁶ Gazete, haberin devamında şu noktayı özellikle vurguluyordu: Konya Olayları, Demokratların Konya seçimleri öncesinde kent sakinlerine verilen vaatlerin bir sonucudur.

İktidar partisinin gerici çevrelere verdiği sınırsız tavizlerin sonuçları veya yansımalarına dair bir örnek de Hüseyin Cahit Yalçın imzalı bir haberde anlaşılmaktadır. Bu habere göre; mahkeme tarafından kapatılan İslam Demokrat Partisi’nin yayın organı Büyük Cihad gazetesinde H. Fehmi Ustaoglu başbakana yazdığı açık mektupta: “*...siz bir nutkunuzda; bu millet Müslüman’dır. Müslüman kalacak ve Müslümanlığın bütün icapları yerine getirilecektir demiştiniz. İşte sizin ağızınızdan sudur eden bu kıymetli cümle Türk Milletini sürur ve bütün İslam dünyasının çeyrek*

¹⁹⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 28 Haziran 1951

¹⁹⁶ Ulus, 18 Mart 1951

asırdan beri Türkiye için beslediği acı kanaatleri ziruzeber (yerle bir etmek) etmeğe vesile teşkil etmiş bulundu. Müslüman Türk milletine mevut tarihi bu vaadinizin tahkukunu sizden rica ediyoruz. Sayın başbakanımız, sizden rica ediyoruz ki vicdan hürriyeti mukaddestir. Buna hürmet ve eşit haklar tanınmasını sağlayan müeyyideler, TBMM’de sağlam ve Müslüman Türk milletini üç buçuk mason ve dönmelerin tezyif ve tahkir zulmünden kurtar. Bu dilek bizim hakkı müktesebimizdir. Bunu istemek irtica mıdır? ¹⁹⁷ Başbakanın DP iktidarının ilk yılında, parti programındaki laiklik ilkesi ile ilgili açıklamalarında “irticai tahrike asla müsaade etmemekle beraber din ve vicdan hürriyetlerinin icaplarına riayet edeceğiz. Hakiki laikliğin manasını biz böyle anlamaktayız” ¹⁹⁸ şeklindeki açıklamasının, gerçekte farklı sonuçlar yarattığı belli oluyordu.

ç) Ahlak Terbiyesi Kongresi

1951 yılının Mart ayında Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi’nde toplanan bu kongrede yapılan çalışmalar, dönemin “aydınları” hakkında ilgi çekici bilgiler vermektedir. Bu kongrede başlangıçta masum dilekler ileri sürülmüşse de görüşmelerin ilerleyen bölümlerinde öne sürülen fikirler, dönemin “okumuşlarının” ahlaktan ne anladıkları hakkında fikir vericidir.

Kongrede uzun tartışmalara neden olan konulardan biri, din eğitiminin yalnız ilköğretimi değil, orta öğretimi de kapsamı ve devlet okullarında zorunlu olarak verilmesi idi. Nitekim ateşli tartışmalar sonrasında bu madde kabul edildi. Maddeyi ileri sürenler buna gerekçe olarak, özellikle kırsal kesimde din eğitiminin sarıklı hocalar tarafından verildiğini, bu tür bir eğitimin konusunda uzmanlaşmış kişiler tarafından verilmesi gerektiğini öne sürüyorlardı. Bu, ilk bakışta haklı gibi görülebilir. Ancak laik bir ülkede devlet okullarında din eğitiminin zorunlu tutulmasının istenmesi düşündürücüdür. Bu konuda katılımcının “sarıklı hoca” endişesi bir nebze anlaşılacakla birlikte, bu görüşü savunanların neden “din derslerinin seçmeli olması gerektiği” konusu üzerinde durmamaları veya daha modern bir alternatif üzerinde düşünmemeleri dikkati çekiyor.

Kongreye katılan bazı delegeler, kız ve erkek öğrencilerin farklı okullarda okumasını savunurken, bir delege de “*kafes arkası ve çarşaf altı ahlakını*” savunu-

¹⁹⁷ Ulus, 1951

¹⁹⁸ Faruk Sükan, **Başbakan Adnan Menderes’in Meclis Konuşmaları**, Ankara, 1991, s. 13

yordu.¹⁹⁹ Bunun dışında, Hüsamettin Akmumcu adlı katılımcının “bazı bayan öğretmenlerin hal ve hareketleri ve giyinişleri ile züppelik timsali olduklarının ve bu halleri ile öğrenciler üzerinde olumsuz bir etki yarattıkları” değerlendirmesi de kongrenin amacı hakkında ipucu vermektedir. Yine ilerleyen günlerde, katılımcıların önemli bir kısmı “üniversitelerin muhtariyet hakkının kaldırılması” gerektiği konusu üzerinde durmuşlardır. Gerekçe olarak, üniversitelerin zararlı ideolojilerin aşılması için uygun yerler olduğu savını ileri sürülüyordu. Hararetli tartışmalardan sonra söz alan Milli Eğitim Bakanlığı Özel Kalem Müdürü Cavit Okurer’in Üniversitelerin muhtariyet haklarının ellerinden alınmasının fikir özgürlüğüne zarar vermeyeceğini, bu kurumların “Milli Ahlak Anlayışı” ile yeniden düzenlenmesi gerektiğini²⁰⁰ belirtmesi ise tam anlamıyla bir skandaldı. Oysa Demokrat Parti’nin parti programının eğitimle ilgili otuz dokuzuncu maddesi aynen şöyle diyordu: “*Yüksek öğretim meselesinde keyfiyete önem verilmesi lüzumuna kaniiz. Bütün yüksek öğretim kurumlarımızın bu esasa göre takviyesini ve garp’taki benzerleri seviyesine eriştirilmesini istiyoruz. Üniversiteler, ilmi ve idari muhtariyete sahip olmalıdırlar...*”²⁰¹ Bu durumda, Milli Eğitim Bakanlığı’nın Özel Kalem Müdürü, tereddütsüz bir şekilde parti programındaki bir maddeyi ihlal ediyordu. Ne var ki, kongrede Cavit Okurer’in ısrarına karşın bu madde kabul edilmemiştir. Ancak ilerleyen yıllarda Demokratlar, üniversiteleri Okurer’in düşündüğünden daha fazla gözden geçireceklerdi!

d) Demokrat Parti ve Büyük Doğu Dergisi

Büyük Doğu Dergisi 1943 yılından 1978 yılına kadar aralıklarla günlük, haftalık ve aylık olarak Necip Fazıl öncülüğünde yayımlanan bir dergidir. Dergi, 1943-1978 yılları arasında “İslamcı” bir düşünce ekolü olarak göze çarpıyor. Hem tek parti yıllarında hem de Demokrat Parti döneminde rejim karşıtı yayınları ile öne çıkan dergi, 1950- 1960 yılları arasında dönemin siyasi ortamında diğer yıllara oranla daha rahat bir hareket alanı yakaladı. Ancak Necip Fazıl ve dergisinin Demokrat Parti ile bire bir uyduğuna söylemek yine de doğru olmayabilir.²⁰² Çünkü bu dönemde hakkında çok sayıda davanın açıldığı anlaşılıyor. Daha ilginç olan nokta şudur ki; açılan davaların neredeyse hiçbiri ciddi bir yaptırım özelliği taşımamaktadır. Öyle ki, eğer

¹⁹⁹ Ulus, 27 Nisan 1951

²⁰⁰ Ulus, 28 Nisan 1951

²⁰¹ Tunaya, **a.g.e.** s. 667

²⁰² *Necip Fazıl radikal İslami bir anlayıştan yanadır.*

bu davaların yarısı bile hapis cezası ile sonuçlansaydı, Necip Fazıl'ın yaklaşık olarak üç yüz yıl kadar hapis yatması gerekiyordu. Bu iyimser bir ifade ile bile, 1950- 1960 hükümetlerinin söz konusu dergi ve yazarları hakkında ılımlı bir politika takip ettiklerine işaretir.

Demokrat Parti liderlerinin Büyük Doğu ile ilişkilerini Necip Fazıl, “*Benim Gözümde Menderes*” adlı kitabında farklı boyutları ile açıklıyor. Yazar, bu kitabında A. Menderes'in Demokrat Parti İzmir il kongresinde kelimesi kelimesine şunları söylediğini yazmaktadır:

“ ...şimdiye kadar baskı altında bulunan dinimizi baskından kurtardık. İnkılâp softalarının yaygaralarına ehemmiyet vermeyerek ezanı Arapçalaştırdık. Mekteplerde din derslerini kabul ettirdik. Radyoda Kur'an okuttuk. Türkiye bir Müslüman devlettir ve Müslüman kalacaktır. Müslümanlığın bütün icapları yerine getirilecektir.”

Necip Fazıl, bu konuşmayı aktardıktan sonra Türkiye başbakanının kullandığı bu üslubu ve kelimeleri “ *hiroşimayı göklere uçuran atom bombası*” ifadesini kullanarak nitelendiriyor. Yazar ayrıca, mukaddes davaya ilk defa bir istinat noktası vadeden bir başbakan olarak A. Menderes'i kucaklamaya ve tarafından itilmedikçe onu bırakmaya niyetlerinin olmadığını da eklemeyi ihmal etmiyor.²⁰³

Türkiye başbakanının yaptığı bu konuşma her kelimesi ile ilginçtir. Öncelikle, Demokrat Parti iktidarına kadar ki hükümetlerin İslam'a saldırdığı iddia edilmekte ve birtakım icraatlar yaparak buna son verdiklerini ve bu konuda başka girişimlerin de söz konusu olacağı ima edilmektedir. “*İnkılâp Softaları*” deyimini kullanarak, Atatürk devrimi ve savunucularının karşı koymalarını dikkate almayacaklarını açıkça beyan ediyor. Ayrıca *Müslümanlığın bütün gerekleri yerine getirilecektir* derken neyi kastettiği belli değildir. Belli olan şu ki, o tarihe kadar hiçbir kayıta, İslam dininin temel gereklerini yerine getiren bir kişi veya topluluğun devlet müdahalesiyle karşılaştığı yönünde bilgi yer almadığıdır. Buradan dolayı olarak şu sonuca ulaşmak mümkündür: Türkiye başbakanı bu sözleri ile iktidarının başında, halkı devrimi yeniden sorgulamaya davet ediyor, ayrıca bilerek veya bilmeyerek *irticai* oluşumları cesaretlendiriyor, teşvik ediyordu.

²⁰³ N. Fazıl Kısakürek, **Benim Gözümde Menderes**, Büyük Doğu yay. İstanbul, 2002, s. 216

Demokrat Parti'nin ilerleyen tarihlerde maddi sorunlar yaşayan Büyük Doğu dergisine devlet yardımı yaptığı da bizzat Necip Fazıl tarafından anlatılmaktadır. Yazar, söz konusu yardım olayını şöyle aktarmaktadır:

“...Başbakanla yaklaşık bir buçuk saatlik bir görüşme yaptık. Bu görüşme sırasında ben, Halk Parti rejiminin kökten yıkılması, madde imarının yanında daha büyük çapta bir ruh imarına ihtiyaç duyulduğunu, “işporta malı, dili üç beş hırıltıdan ibaret, çilesiz, meselesiz, ızdırapsız devrim gençliği yerine, murdar iliği ile düşünmeyen, beyni kan ve ateş dolu ve gerçekten yepyeni bir gençlik doğurmanın zarureti-nden bahsettim.”²⁰⁴ N. Fazıl'ın bu konuşması, çok tarafsız ve iyimser bir ifadeyle, Türk milletinin hem o yıllarda ve hem de bugün övgüyle bahsettiği Türk Devrimi'ne açık bir hakaretti. Yazar bu konuşması ile Türk diline, Türk gençliğine –ki Atatürk devrimi gençliğe emanet ettiği ile övünmüştür- en alçaltıcı sıfatları yakıştıyordu. Ancak daha önemlisi bu “ilginç giriş” karşısında Türkiye başbakanının tavrı olmuştu. Burada sözü tekrar N. Fazıl'a bırakalım: “... Ben konuşmamı bitirdikten sonra başbakanın yüzünde güzel bir tebessüm vardı. Bana şöyle dedi: *Büyük Doğu günlük gazete olacaktır. Tevfik İleri ile lütfen temasınızı devam ettiriniz*” (N. Fazıl, Büyük Doğu'nun günlük gazete olması için başbakandan yardım istiyor)²⁰⁵ Bu arada Tevfik İleri ile N. Fazıl'ın diyalogları da ilginçtir. Tevfik İleri Demokrat Parti İktidarında Milli Eğitim Bakanıdır. Anlaşılan o ki, başbakan Necip Fazıl T. İleriye yönlendiriyor. Bundan sonrasını Necip Fazıl'dan dinleyelim: “...Allahtan Müslüman gittiğine inanarak rahat kalple rahmet dilediğim Tevfik İleri, Menderesle aramda köprü görevi görmüş, mali meselelere kadar delaletini esirgememiş gerçek ve büyük bir dost diyebileceğim tek insandır Demokrat topluluğunda. Tevfik İleri başbakanla konuştuktan sonra bana döndü ve şöyle dedi: “...*öğleden sonra başvekâlete giderek müsteşar Salih Korur'u göreceksiniz. Size beyefendinin (başbakanın) emriyle 5000 lira takdim edecek. Bu, gazete kuruluncaya kadar hususi masraflarınız ve rahatınız içindir. Gazete en kısa zamanda kurulacak.*”²⁰⁶

Bu alıntıdan açıkça anlaşılıyor ki, devlet, bürokratları ile birlikte bu derginin günlük gazeteye dönüşmesi için seferber olmuştur. Ayrıca, yukarıda bahsi geçen beş bin Türk lirasının müsteşar aracılığı ile verilmesi bu paranın kaynağının doğrudan

²⁰⁴ Kısakürek, a. g. e. s. 226

²⁰⁵ a, g, e. s. 228

²⁰⁶ a. g. e. s. 228- 230

devlet hazinesi olduğunu gösteriyor. Yani dönemin iktidarı, partinin menfaati ve ideolojik eğilimleri için devletin kaynaklarını kullanmaktan geri kalmıyor. Dikkat edilirse, vaat edilen beş bin lira kişisel harcamalar için veriliyor bu da bu paranın gazete çıktıktan sonra sistemli bir şekilde ödendiği veya ödeneceği kanısını uyandırıyor. Nitekim yazınının ilerleyen bölümlerinde bunun böyle olduğu anlaşılıyor. Çünkü Necip Fazıl başlangıç için *otuz bin* Türk lirası aldığını kendisi aktarıyor ve bu parayı aldıktan sonra, ilerideki yardımlar için de teminat alıyor. Necip Fazıl'ın ve dergisinin iktidardan maddi manevi destek gördüğü Ahmet Emin Yalman tarafından da aktarılıyor.²⁰⁷

Sonuç olarak, devletin bu denli yoğun çabaları sonuç verdi ve 1952 yılının sonlarında “Yeni Büyük Doğu Gazetesi” adıyla ülke yeni bir süreli yayına kavuşmuş oldu! Ancak gazete, bir süre yayım yaptıktan sonra kendi kendini tatil etmeye karar verdi. Bu dönemde Türkiye’de yükselen irticai faaliyetler kamuoyunda ciddi tepkilere neden olmaktaydı. Ancak gazete kapanma kararı aldıktan sonra ileride daha geniş olanaklarla tekrar yayım hayatına devam edeceğinin sinyalini vermeyi ihmal etmedi. Ve kapanmanın nedeni olarak da şu ilginç açıklamayı ilan etti: “...gazetemiz birden bire üstüne çöken manevi bir zorluk yüzünden kendi kendini kapatma kararına varmıştır. Minnettarlık hedefine bağlılık yüzünden bu mecburiyetin altına giren gazetemiz, Allah’tan bildiği yeni bir sabır ve tahammül çıkırına ayak basıyor. Yarım asırdan beri ilk defa olarak, bir iktidar eli, hiçbir devirde görülmemiş engeller karşısında bizim mahzun ve mahkûm ruhumuza doğru yol açmaya çalışıyor. Onunla aramızdaki engeller kalkıncaya kadar “yol zarureti ve geçit nezaketi” bakımından kendisine kolaylık göstermekle mükellefiz”²⁰⁸ Bu açıklama da, adı geçen dergi veya gazetenin, üst düzey devlet bürokratları ve bizzat başbakanla ile olan ilişkisini kanıtıyor.

Son olarak Necip Fazıl'ın dönemin başbakanı A. Menderes'i kişilik olarak tanımlamasına bakalım. N. Fazıla göre;“...başbakanın cumhuriyet inkılâplarına bakışı; içinden asla inanmayıcı fakat dışından zevahiri kollayıcı ve koruyucu mahiyettedir. Buna mukabil bu inkılâpların keyfiyetini, eksikliğini veya fazlasını meydana yerine çıkıp haykırarak şecaat ve tefekküriyetten mahrum... Sadece his planında bir anlayışdır.”²⁰⁹

²⁰⁷ Yalman, **a. g. e.** s. 1555

²⁰⁸ **a. g. e.** s. 1591

²⁰⁹ Kısakürek, **a. g. e.** s. 449

e) Demokrat Parti ve Tarikatçılık

Gaziantep’te yapılan bir Demokrat Parti toplantısında kürsüye çıkan bir konuşmacı: “...CHP’nin camileri ahıra dönüştürdüğünü, halkın namazına niyazına engel olunduğu, Müslümanlara cehennem azabı çektirildiğini yüreği “kan ağlayarak” belirtirken, dönemin Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Nadir Nadi dönemin Cumhurbaşkanı Bayar’a bu tür devrim karşıtı konuşmalara karşı neden bir önlem alınmadığı sorusuna, C. Bayar şu cevabı veriyordu: “...bırakın içlerini döksünler, bu aşırılıkları zamanla yatıştır.”²¹⁰ Bu ilginç diyalog da iktidar partisinin –N. Nadi’nin değımiyle- oy avcılığı için karşı devrimi neredeyse hoş gördüğünü gösteriyordu. Ancak Sayın cumhurbaşkanı yanılıyordu. Çünkü 27 Mayıs müdahalesinden bir yıl önce bile Türkiye’de benzer manzaraların artarak devam ettiği anlaşılıyor. Örneğin, devlet radyosu dini propaganda için programlanmışçasına yayın yapıyor, yer yer lokantalar ramazan ayında zorla kapatılıyor, sokakta bir şey çiğnemek veya yemek ciddi bir tehlike teşkil ediyordu. İş bu noktaya gelince, gericilik ve nurculuk doğal olarak bu ortamda başkaldırmakta gecikmedi. Bazı vaizler, kadınların ipek çorap giymelerini, baş açık gezmelerini kâfirlik ilan ettiler. Bunlara karşın iktidar partisinin tanınmış bakanlarından *Celal Yardımcı* ve *Tevfik İleri*’nin laik devlet düzenine karşıtlığı ile öne çıkan ünlü gerici - tarikatçı *Said-i Nursi*’nin elini öpmeleri anlamlıydı. DP ve Said-i Nursi işbirliğini kanıtlayan en önemli olay ise, 1957 seçimleri öncesinde garip kıyafetleri ve lüks Chevrolet’i içinde ahir zaman peygamberi edasıyla S. Nursi’nin ülkeyi karış karış dolaşıp DP lehine propaganda yapmasıydı. Nitekim bu tuhaf kılıklı “ahir zaman peygamberi” doğu illeri valilerine bir bildiri yazmaya kadar işi vardırıdı. Bu bildiride valilerin dikkati şu noktalara çekiliyordu: “...*şark mıntıkasında komünistliği 60 bin Nursinin sayesinde önlemekteyim. 30 seneden beri siyasetle iştigal etmedim. Bu 60 bin talebenin içinde bir iki ahlaksız da olabilir. Bunları kitemize mal etmek doğru değildir. Bu yüzden mıntikanızda Risale-i Nurlar toplatılmamalıdır. Nasıl ki Arapça ezan okutturduk ve bu sayede Müslümanları DP cephesinde topladığımız malumunuzdur. Şimdi de dağıttığımız bu Risale-i Nurlarla komünizmle ve masonlukla savaşağız. Müslüman demokratların göstereceğı yardıma inanıyorum. Bundan ötürü birkaç defa Ankara’ya gittim. Müslüman vekillerle görüştim. Bilhassa*

²¹⁰ Nadi, a. g. e. s. 24- 25

*Sayın Adnan Bey ve Tevfik İleri ve Sayın Namık Gedik'ten bu neticeyi tayin ettim”
Saidi Nursi.*²¹¹

Demokrat Parti, gerici çevrelere hoş görünmek için 24 Aralık 1952’de Anayasayı değiştirerek, 1945’te Türkçeleştirilmiş olan metnin yerine eski metni kabul ederek Atatürk’ün dilde özleşme hareketine karşı açık bir tepki gösterdi.²¹² Başkan, 1957 seçimlerinden önce seçim sonuçlarını garanti altına almanın en doğru yolunun dini kullanmak olduğunu düşünüyordu. Seçimlerden bir hafta kadar önce Adana’da yaptığı bir konuşmada “İstanbul’u ikinci bir Mekke, Eyüp Sultan’ı da ikinci bir Kâbe yapma teminatını veriyordu.²¹³

Türk yakın tarihi ile ilgili çalışmaları ile tanınan E. J. Zürcher, konuya ilişkin olarak, Demokratların bir dereceye kadar dini siyasal amaçla kullandıklarının doğru olduğunu ama cumhuriyetin laik niteliğini giderek zayıflatmış olduklarının kabul edilemez olduğunu²¹⁴ belirtmektedir. Yazarın yaptığı bu saptamanın doğru olmadığını şuradan anlamak mümkündür. Eğer bir siyasi parti, on yıllık iktidarında dini siyasal amaçla kullanmışsa ve bu yapılan, bir toplumun modernleşme sürecinin kritik bir aşamasına tesadüf ediyorsa, bu eylem, en azından, yazarın düşündüğünden daha da önemli ve hayati bir noktada durmaktadır. Yazar, öne sürdüğü görüşü desteklemek için: “*Kemalist dönemde din üzerinde bir baskının yapıldığını ve onların laiklik anlayışının, kilise ile devletin ayrılmasından çok, devlet bürokrasisi içinde onun bir parçası haline getirilmesi ve itaat altına alınması*” olduğunu vurguluyor.²¹⁵ Kanımızca burada göz ardı edilen temel nokta; bazı evrensel değerlerin tarihsel koşullar içinde toplumların kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasal dinamiklerinde yeniden anlam bulabilmelerinin normal karşılanması gerektiği sorunudur. Laiklik ilkesi de Atatürk tarafından Türk toplumunun tarihsel ve kültürel şartları düşünülerek yeniden yorumlanmış ve öyle kabul edilmiştir. Bu çalışmanın birçok yerinde belirttiğimiz gibi; Türkiye’deki laiklik uygulaması devletin dini kontrol altında tutmak zorunda olduğu bir laiklik anlayışıdır. Bu durum, tarihin hiçbir döneminde siyasal otoriteye

²¹¹ Metin Toker, **Demokrasiden Darbe’ye 1957- 1960**, Bilgi yayınevi, İstanbul, 1992, s. 80, 81,284

²¹² Cem Eroğul, Geçiş Sürecinde Türkiye, “Çok Partili Düzenin Kuruluşu”, Belge yay. İstanbul, 1992, s. 121- 122

²¹³ Toker, **Demokrasiden Darbeye (1957- 1960)** s. 220

²¹⁴ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İstanbul, İletişim Yay. İstanbul 2005, s. 338

²¹⁵ a. g. e. s. 338

karşı bir ortaklık iddiasında bulunmayan Kilise Geleneği ile ortaya çıkışından beri din ve devleti bir potada eriten İslamlık Geleneği ile karıştırılmamalıdır.

Yukarıda Demokrat Parti'nin laik toplum düzenini birçok yönü ile yıpratacak belli başlı bazı uygulamalarına yer verildi. Buna göre; Demokrat Parti, on yıllık iktidarında, 1923'ten bu yana Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu M. K Atatürk tarafından inşasına başlanan bir ülkenin laik temellerine ne oranda ve ne yönde etki ettiği konusu, elbette tartışılmaya devam edilecektir. Fakat yukarıdaki açıklamalarla orantılı olarak bazı sonuçlara varmak mümkün gözükmemektedir.

Demokratlar ne parti programlarında ne de iktidar yıllarında resmi olarak laik devlet yapısına açıktan cephe almadılar. Fakat diğer taraftan, yukarıda da değinildiği gibi "pervasız bir liberalleşme" ve oylarını aldıkları kesimlere yaranma veya bir sonraki seçimlerde dinci (irticai) kesimin sadakatini garanti altına almak için uygulamaya koydukları politikalarla, yaklaşık otuz yıldır kurulmaya çalışılan laik devlet düzenini tehdit etmekle kalmadılar, temelden sarstılar. Çünkü devrimlerin genel tabiatı göz önüne alındığında, Türkiye'de 1950'li yıllar, devrimin toplum tarafından içselleştirilip, içselleştirilmeyeceği konusunda bir dönüm noktası olduğu dönemdir. Türk Devrimi'nin bu kritik noktasında uygulamaya konulan yanlış politikalar ve verilen tavizler, yukarıda öne sürdüğümüz tehlikenin hafife alınmaması gerektiğinin göstergesi sayılmalıdır. Tüm bunlar göz önüne alındığında, 1950- 1960 iktidarının laiklik ilkesini önemli ölçüde sulandırdığını söylemek mümkün gözükmemektedir.

ALTINCI BÖLÜM

DEVRİMCİLİK

Yirminci yüzyılın başında gerçekleşen Atatürk Hareketi'nin özü devrimciliktir. Bu ilke, hem diğer ilkeler ve hem de Türk Devrimi'nin amaç edindiği çağdaşlaşmak veya çağı yakalamak hedefi için bir itici güçtür. Bu ilkeden ne anlaşılması gerektiğine değinmeden önce bazı kavramları burada kısaca gözden geçirmekte fayda var.

Türkiye'de “devrim” kelimesinin karşılığı olarak yirminci yüzyılın son çeyreğinde, garip bir anlayışla, “İnkılâp” kelimesi kullanılmıştır. Çalışmamızın genelinde bu kelimeyi kullanma taraftarı olmamakla birlikte, sözcüğün anlamına kısaca değinmeyi gerekli görüyoruz. *İnkılâp* kelimesi Arapça kökenli bir sözcüktür. Bu kelime “*değişiklik, köklü şekillendirme*” anlamlarında olup, 1789 Fransız İhtilali karşılığında da kullanılmıştı.²¹⁶ Türk Dil Kurumu bu kelimeyi şöyle tanımlamaktadır: “*Toplum düzenini ve yapısını daha iyi duruma getirmek için yapılan köklü değişiklik, iyileştirme, devrim, reform, bir durumdan başka bir duruma geçiş, dönüşüm*”²¹⁷ Fakat bu kelime on dokuzuncu yüzyılın sonlarında II. Abdülhamit döneminde yasaklanmıştı. Bunun yerine Türkçe bir kelime olan “*devrim*” kelimesinin kullanıldığı anlaşılıyor. Fakat Atatürk tarafından da kullanılan “devrim” kelimesi, 1980'li yıllarda “ihtilal, ayaklanma olarak algılanıyor, teröre yol açıyor” diye yasaklanmıştı.

Türk Dil Kurumu sözlüğü “devrim” kelimesini ise şöyle tanımlıyor: “*Belli bir alanda hızlı, köklü ve nitelikli değişiklik, İhtilal, İnkılâp, çevrilme, katlanma, bükülme*”²¹⁸ Şemsettin Sami ise “devrim” kelimesini Kamus-i Türkî'de şöyle tanımlıyor: “*Bükülme, çevrilme, katlanma, inhina (eğrilme, bükülme)*”²¹⁹ (Bu durumda devrim kelimesinin “devirme” kökünden türetilmiş olduğu savı da anlamsızdır)

Yukarıdaki tanımlamalar paralelinde, devrim veya inkılâp kavramının köklü bir değişiklik ifade ettiğini söyleyebiliriz. Atatürk 1933 yılından afet İnan'a şunlara

²¹⁶ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi (Yeni Türkiye'nin oluşumu 1923- 1938)**, 3. kitap, 2. bölüm, Bilgi Yay. 1996, Ankara, s. 56- 57

²¹⁷ **Türkçe Sözlük**, TDK Yay. Ankara, 2005, s. 971

²¹⁸ **a. g. e.** s. 516

²¹⁹ Şemsettin Sami, **Kamus-ı Türkî**, Çağrı Yay. 2001, İstanbul, s. 625

yazdırmıştı: “Devrim, mevcut kurumları zorla değiştirmek demektir. Türk ulusunu son yüzyıllarda geri bırakmış olan kurumları yıkarak, yerlerine ulusun en yüksek medeni gereksinmelere göre ilerlemesini sağlayacak yeni kurumları koymuş olmaktadır”²²⁰

1- Atatürk’ün Devrimcilik Anlayışı

Devrim ve İnkılâp kavramlarının tanımlamalarından hareketle “devrimcilik/İnkılâpçılık kelimelerinden ne anlaşılması gerektiğine gelince; Devrimcilik, 1931’de CHP tüzüğüne alınırken, şu değerlendirme yapılmıştı: Parti, ulusumuzun birçok özverilerle yaptığı devrimlerden doğan ve gelişen prensiplere bağlı kalmayı ve onları savunmayı esas tutar. Devrimcilik, Türk ulusunun yükselme aşkını simgeleyen ulusal bir belgittir (senet) ve öyle kalacaktır.”²²¹

Bu amaca ulaşmak için Türkiye’de Atatürk döneminden başlayarak üniversitelerde Türk İnkılâp Enstitüleri kurulmaya başlandı. Bunlardan ilki, 20 Haziran 1933’te İstanbul Üniversitesi bünyesinde kuruldu. “İnkılâp Tarihi Enstitüsü” adıyla kurulan bu kurum, Yüksek öğretim kurumlarının son sınıflarında, Türk devriminin ve ideolojisinin diğer ulusların devrim ve hareketleri ve çağdaş siyasal akımlarıyla kıyaslamalı bir biçimde verilmesini sağlamakla görevliydi.²²² Atatürk’ün ölümünden sonra, 1942 yılında çıkarılan bir yasa ile Ankara’da, A.Ü.D.T.C.F’ ye bağlı olarak bir enstitünün kurulması kararlaştırıldı. Yönetmeliği gereğinde müze- arşiv-kitaplık üçlüsünden oluşan enstitü, yıllardır imkânsızlıklar içinde bulunmasına rağmen, yine de işlevini olumlu yönde yerine getirmektedir.* Kurtuluş savaşı ve öncesine ait pek çok arşiv belgesi, (11 bin) fotoğraf (13 bin), kitap (7 bin) ve kurtuluş savaşında kullanılmış otantik müze malzemesi bu enstitünün bünyesinde barındırılmaktadır. Enstitü, ayrıca, çeşitli konferanslar, seminerler ve kitap yayını gibi konulara da eğilerek faydalı olmaya çalışmaktadır.²²³ 1971 yılında üniversiteler düzeyinde yapılan bir araş-

²²⁰ Turan, a. g. e. s. 57

²²¹ a. g. e. s. 62

* Enstitü 2007 yılında Ankara – Keçiören’de yeni bir binaya taşınmıştır.

²²² Mustafa Safran, “İnkılâp Tarihi Öğretimine Yaklaşım Sorunları”, G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, C. 18, S. 9, Ankara 1998, s. 12

²²³ Mustafa Yılmaz, “Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Dersleri ve Bu Konuda Yapılan Araştırmalar” AAMD, S. 46, Ankara 2000, s. 321

tırma ile Türk İnkılâp Tarihi öğretiminden amaçlananlar netleştirilmeye çalışılmıştır. Araştırmada Türk İnkılâp tarihinin amaçları toplu bir şekilde şöyle sıralanmıştır:²²⁴

- Yeni kuşaklara Atatürk ilkelerini tanıtmak
- Yeni kuşaklara Atatürk ilkelerini benimsetmek
- Atatürk ilkelerini yeni koşullara göre uyarlamak
- Atatürk devrimlerini çağdaş devrimlerle kıyaslamak
- Zararlı ideolojilerle mücadele gücü sağlamak
- Sosyal adaleti gerçekleştirecek gençleri yetiştirmek,
- Milli şuur ve benliği sağlamak, özgür ve bağımsız, aşırı sağ ve sol akımlardan uzak yaşamak
- Türk tarihinde geriye doğru uzanan dönemlerde düzenleyici ve yenileştirici hareketleri de tanıtarak milli tarihimizden haberdar etmek

UNESCO Milli Komisyonu tarafından yaptırılan bu araştırmaya katılan ilgili öğretim elemanlarının % 88'i İnkılâp Tarihi derslerinin amacına uygun bir şekilde yürütülmediği şeklinde görüş bildirmiştir. Yukarıdaki amaçlar incelendiğinde sadece bir dersten bu kadar şeyin beklenmesinin “gerçekçi” olamayacağı düşünülebilir. Fakat şunu hemen belirtmek gerekir ki, Atatürk ilkelerinin bütünü dikkate alındığında yukarıda verilen amaçları rahat bir şekilde kapsadığı görülür. Bu halde sadece bireye İnkılâp Tarihi dersi vermek bireye yukarıda sıralanan hedeflerin tamamını gerçekleştirmek için yeterli midir? Şüphesiz değil, ama söz konusu dersin angarya olduğu zihniyetinden kurtularak, bilimsel bir bakış açısı içinde, dünyada yaşanmış belli başlı devrim örnekleri ve sonuçları ile karşılaştırmalı bir sistemle verilmesi somut faydalı sonuçlar doğuracaktır. Türk gençliği içinde yaşadığı toplumun muhafazakâr- geleneksel yaşam tarzından modernleşmeye geçiş sürecini ne şekilde başardığını ve onu koruyarak, sürekli bir üst aşamaya taşımak için neler yapması gerektiğini, bu dersin iyi işlenmesi ile anlayacaktır. Böylece değişen dünya şartlarını takip edecek, bu şartları en sağlıklı şekilde kendi kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasal koşullarına uyarlama yeteneğini kazanacaktır. M. Kemal Atatürk'ün kendisinden sonra gelecek kuşaklara anlatmak istediği de tam olarak buydu. Bunun Atatürk sonrası dönemlerde ne kadar anlaşıldığı ise aşağıda işlenecektir

²²⁴ Safran, a. g. m. s. 10

2- Demokrat Parti'nin Devrimcilik Anlayışı

Demokrat Parti devrimcilik ilkesinden ne anladığını programında şu ifadelerle açıklıyordu: *“Daima değişen dünya ve memleket şartları karşısında hayatın dinamizmine süratle uymak, Türk milletini her bakımdan ileri bir seviyeye eriştirmek ve geçmişten kalan geri ve zararları gelenekleri her sahada kökünden tasfiye etmek için, gereken bütün hamleleri hemen tatbik konulması manasında anlar”*

Parti programında yer alan yukarıdaki ifadeler, Devrimcilik kavramının teorik olarak anlaşılması kanısını uyandırmaktadır. Fakat aşağıda verilecek bazı örnekler 1950- 1960 iktidarının, Mustafa Kemal Atatürk'ün bu ilkesini pratikte anlamadığı veya anlamak istemediği, hatta neredeyse tam tersi yönünde bir politika izlediğini gösteriyor. Başbakan Adnan Menderes'in ilk parti programı ile ilgili eleştirileri yanıtlarken: *“14 Mayıs seçimleriyle memlekette şimdiye kadar yapılanlarla ölçülemeyecek ehemmiyette büyük bir inkılâbın en mühim merhalesi aşılmıştır”*²²⁵ şeklindeki sözleri manidardır. Bu sözlerden ilk anlaşılan; Demokrat Parti liderinin büyük Atatürk devrimini, partisinin iktidara gelişiyle gelinen evrenin gerisinde tuttuğudur. Nitekim bu anlayışın doğal bir sonucu olarak, Demokrat Parti'nin iktidarı devrıldıktan çok kısa bir süre sonra, birtakım basit hesaplarla, kendisini iktidara getiren kitlelerin beklentilerini karşılamak amacıyla yürürlüğe koyduğu birçok uygulama, çağı yakalamak veya üzerinden çok zaman geçmemiş devrimi olgunlaştırmaktan çok, birtakım geriye dönüşlerdi.

Yukarıda geniş bir şekilde yer verildiği gibi Ezanın tekrar Arapça okutulması bu uygulamaların en popüler olanlarından. Bu uygulama ile iktidar partisinin nasıl bir gelişmeyi hedeflediği anlaşılmamaktadır. Ancak anlaşılan o ki, bu, yukarıda söz konusu edilen basit bir hesaptı. Ancak bu durumun kısa sürede devrimden sonra bir şekilde “yeraltına” çekilmiş olan gerici örgütlenmeleri cesaretlendireceği dikkate alınmamıştı. Nitekim çok kısa bir süre sonra, özellikle Atatürk heykellerinden başlayarak, ülkede birçok gerici eylemin baş gösterdiğini dönemin gazetelerinden anlıyoruz. Olayların çığırından çıkma tehlikesi göstermesi üzerine, Demokrat Parti 1951 yılında 5816 sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun hazırlama gereğini hissetti. Söz konusu kanunda:

²²⁵ Sükan, a. g. e. s. 14

- 1- Atatürk'ün hatırasına alenen hakaret eden veya söven kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.
 - 2- Atatürk'ü temsil eden heykel, büst ve abideleri veya Atatürk'ün kabrini tahrip eden, kıran, bozan veya kirleten kimseye bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezası verilir.
 - 3- Yukarıdaki fıkralarda yazılı suçları işlemeye başkalarını teşvik eden kimseye asıl faili gibi müeyyide uygulanır.
- * Birinci maddede yazılı suçlar, iki veya daha fazla kişi tarafından toplu olarak veya umuma açık mahallerde yahut basın vasıtası ile işlenirse, ceza yarı nispetinde artırılır. Yukarıdaki suçlar zor kullanılarak yapılırsa ceza bir misli artırılır²²⁶

Devrimi korumak adına çıkarılan bu yasanın pratikte bir faydasının olmadığı ileriye yıllarda gerek iktidarın ileri gelenlerinin sözleri ve gerekse partinin genel uygulamaları hatırlanırsa anlaşılacaktır. Bu söylemi destekleyen birçok örnek yukarıda verilmiştir. 1950'li yıllarda sorun, Atatürk'ün kendisi değildir. Parti bu durumu kişiselleştirerek kanımızca kolayca kaçmak yolunu tutmuştur. Çünkü sorun devrimin tümüyle ilgiliydi. Kaldı ki Atatürk devrimlerini halka mal olanlar veya olmayanlar gibi ilginç bir ayrıma tutan Demokratlar, bu konudaki samimiyetlerini ispatlamak konusunda zorlanmış gibi görünüyordular.

Bu yasanın görüşülmesi sırasında CHP'li milletvekillerinin muhalif tutumları ve yasanın çıkmasını savunmak yerine, bunu bir şekilde siyasi çıkar malzemesi haline sokmaları, trajik-komik bir tutumdur. Başbakan Menderes ise, yasayı savunurken kaç yapayım derken göz çıkarırcasına şöyle diyordu: “*Atatürk'ü bu memleketin kurtulması hareketinde başta bulunan bir zat olarak mütalaa etmek başka, demokratik inkılâpları tahakkuk ettirmiş midir, ettirmemiş midir zaviyesinden mütalaa etmek başkadır*”²²⁷ Başbakanın Atatürk dönemindeki çok partili siyasete geçme deneyimlerinin neden ve nasıl başarıya ulaşamadığı hakkında bir “bilgi” sorunu varsa bu durumda söylenecek fazla bir şey yok. Ama eğer bu soruların cevabını herhangi bir insandan daha iyi bildiği halde, Atatürk'ü anti- demokratik bir dönem yaratmakla suçluyorsa, bu düşündürücüdür.

²²⁶ TBMM Kanunlar Dergisi, C. 33, 1 Kasım 1951, s. 895

²²⁷ Sükan, a. g. e. s. 73

Demokrat Parti Programı hakkında konuşan dönemin başbakanı A. Menderes konuşmasının bir yerinde, daha öncede değindiğimiz gibi, “millete mal olmuş ve olmamış inkılâplar” ayırımına yer veriyor. Bu ayırımın neye göre yapıldığının anlaşılmasını bir yana, neden böyle bir ayırma gidildiği daha ciddiye alınması gereken bir sorudur. Ancak yukarıdaki bölümlerden anladığımız kadarıyla, bazı Atatürk devrimleri -DP iktidarının millete mal olmamış olarak kabul ettiği devrimleri!- Başbakanın kategorisi dışında kalıyor. Örneğin, ezanın Türkçe okutulması, Türkçenin tekrar ağırlaştırılması, birtakım gerici çevrelere karşı tepkilerin yumuşatılması gibi.

Atatürk devrim ilkeleri gerek yukarıda verilen bilgiler ışığında ve gerekse genel olarak gözden geçirildiğinde, bu adımların böyle bir ayırımı ne ölçüde hak edip etmedikleri cevaplanması gereken bir sorudur. 1922 ile 1937 arasında atılan devrim adımlarının en temel amacının hemen her konuda çağın gerisinde kalmış bir toplumu; ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal alanda çağa yaklaştırmak ve sonuçta çağı yakalamak amacıyla olduğu anlaşılacaktır. Demokrat Parti'nin böyle bir ayırma giderken ki amacı; oylarını aldığı genel kitlenin beklentilerine cevap vermek ve böylece bir sonraki seçimlerde aynı oyları garantilemektir. Devrim adımları ile 1920'li yılların Türk toplum yapısı arasındaki ilişkinin üzerinde durulmalıdır. Halk kitleleri gözünde Atatürk'ün karizması, “*dinimizi, bayrağımızı ve şerefimizi kâfire karşı kurtarması*” inancına dayanmaktadır.²²⁸ Yani halk, atılan devrim adımlarının kendilerine sağladığı veya sağlayacağı faydaları algılamaktan uzaktır. Ancak anlamasa bile “Atatürk” ögesinin halk tarafından bu şekilde algılanışı, doğrudan taraftar olmasa bile, en azından sessizce kabullenişlerinde önemli bir rol oynamışa benziyor. Nitekim zamanla, eğitim olanaklarının artması ile doğru orantılı olarak, “Atatürk” ögesinin halk tarafından tanımlanış şekli de değişmiş, “*din, bayrak ve şeref*” kurtaran kişi olmasına ek olarak, kendilerine modern dünyanın kapılarını açan kişi şeklinde genişlemiştir. Dolayısıyla Türk toplum yapısının bu yönü göz önünde bulundurulduğunda, 1923- 1937 yılları arasında atılan hemen her devrim adımının, örneğin bir halk oylamasına sunulması halinde, büyük olasılıkla reddedileceği açıktır. Bu nedenle de böyle bir bakış eksik ve tutarsızdır. DP'nin benimsediği bu tarz uygulamaların, bırakın değişim yanlısı bir toplum yaratmayı, her türlü değişime karşı daha cesur gerici çıkışları körükleyeceği ilk bakışta anlaşılacak bir durumdur.

²²⁸ İnalçık, a. g. e. s. 63

1950 yılında iktidara gelmeden önce iktidar partisinin uygulamalarını çağdışı veya anti- demokratik olarak sert bir şekilde eleştiren Demokratlar, iktidara geldikten sonra, verdikleri vaatlerin aksine bir tutum takınıp mevcut anti-demokratik yasaları daha da sertleştirdiler. Örneğin 1951- 1954 yıllarında yapılan değişikliklerle ceza kanununun bazı hükümleri daha da sertleştirilmiştir. Yine iktidara gelmeden önce işçilere grev hakkının verilmesi gerektiğini savunan DP, iktidarı boyunca grev kelimesini bile kullanmamaya özen göstermiştir. Oysa Batı toplumlarında bu tür sosyal düzenlemeler günden güne geliştirilmekteydi.

Batı toplumlarındaki bu gelişmelere karşın iktidar partisi 5018 sayılı sendikalar kanununun bir açığından yararlanarak birliklerin teşekkül tarzının kanuna aykırı olduğunu iddia ediyor ve bunlar peş peşe kapatılıyordu. 20 Nisan 1957’de İşçi Sendikası Konfederasyonu kapatıldı. 7 Mayıs’ta Bursa Sendikalar Birliği ile Marmara Bölgesi İşçi Sendikaları Konfederasyonu kapatıldı.²²⁹

İktidar Partisi “Basın Hürriyeti” konusunda da çağın çok gerisinde bir tutum takınmıştı. Öyle ki, iktidarının son döneminde Türkiye’de basın, Osmanlı Devleti’nin 1878 – 1908 yıllarında uygulanan “*istibdat*” rejimini andırıyordu. Bu uygulamanın nedeni, iktidarın kendi aleyhine yapılan eleştirilere tahammül edememesiydi. Ancak iktidar partilerinin iyi veya kötü uygulamalarının eleştirilmesi, modern batı demokrasilerinin gittikçe yükselen gereklerinden biriydi. Avni Başman, Akis’te “*Basın Hürriyeti ve Resmi İlanlar*” başlığını taşıyan makalesinde bu uygulamanın amacını şöyle açıklıyordu: “*İşin artık herkesçe bilinen hakikati ise şundan ibarettir: Radyoyu doğrudan doğruya idare eden hükümet, bir taraftan gazete kâğıtlarının, diğer taraftan resmi ilanların dağıtımını kendi elinde tutmak suretiyle, gazeteleri de nüfuzu altına alarak memlekette haber verme ve fikir yayma vasıtalarını toptan ve devamlı suretle kontrol altına almak istemekte ve bu siyaseti ülke için hayırlı görmektedir.*”²³⁰

Çağdaşlaşmanın vazgeçilmez öğelerinden biri olan çok seslilik, 1946 yılından önce mümkün olmamıştı. Bunun temel nedenlerinden biri, devrim kadrosunun çok seslilik yönündeki iyi niyetine rağmen, devrim koşulları içinde muhafazakâr bir toplum ile bunun başarılı olamamasıdır. Fakat Atatürk sonrası dünya şartlarının ve özelde Türkiye şartlarının değişmesi ile demokratik düzene uyum için, 1946 yılında çok partili yaşama geçilmişti. Türkiye’de ilk kalıcı muhalefet partisi olarak kurulan De-

²²⁹ Eroğul, a. g. e. s. 121

²³⁰ Avni Başman, “Basın ve Yayın Hürriyeti” **Akis**, C. 3, S. 51, Ankara, 1955, s. 11

mokrat Parti, 27 Haziran 1956 tarihli yasa ile siyasal partilerin seçim, propaganda devreleri dışında açık hava toplantıları yapmaları engelledi. Ayrıca kapalı toplantılar da mahallin en yüksek yetkilisinin iznine bağlandı.²³¹ Böylece iktidar partisi, demokratik işleyişin öğelerinden biri olan “muhalefeti” bir şekilde kontrol altına alarak, aslında sürekli eleştirdiği “milli şef” dönemine öykündüğünü gösteriyordu. Bu uygulama dönemin üç muhalefet partisinin ortak bir bildiri yayımlamaları sonucunu doğurdu. Böylece iktidar partisinin uyarılması amaçlanıyordu. Akis Dergisinde “*Tebliğ*” başlığı ile yayımlanan bu bildiride: 1954 seçimlerinden sonra iktidar partisinin anayasayı kademe kademe ihlal ettiği ve bu durumda ülkenin bir rejim sorunuyla karşı karşıya kaldığı açıkça beyan ediliyordu. Muhalefet partileri bu durumun sonuç olarak Türkiye’de totaliter bir yönetim biçiminin inşasına doğru gittiğini ortak bir bildiri ile halka duyuruyorlardı.²³² Diyebiliriz ki, 1950- 1960 yönetimi, iktidarı devralışından bırakışına kadar geçen on yıllık süreçte Türkiye’de uygulamaya koyduğu birçok yasa ile “demokratik siyaseti” iktidarı ele geçirmek ve bunu başardıktan sonra da bu yetkiyi, demokrasinin vazgeçilmez kurumları olarak sayabileceğimiz; bağımsız yargı, üniversiteler, basın ve siyasal muhalefeti sindirmek için bir baskı aracı olarak kullanmaya çalışmıştır.

²³¹ Eroğul, a. g. e. s. 122

²³² Akis, C. 7, S. 114, 1956, s. 6 (Bildirinin tam metni için bkz. Ek- 2)

SONUÇ

Ocak 1946'da uzun bir aradan sonra Türkiye'de tekrar bir demokrasi denemesinin yapılması şüphesiz değişen dünya şartları ile yakından ilgiliydi. Bu konu yukarıda etraflıca ele alındı. 1950 tarihinde Türkiye'de demokrasiye tam anlamıyla geçildi. Üstelik bu geçiş, çağdaşı birçok ülkede olduğu gibi, şiddetle değil kesinlikle barışçıl ve ılımlı bir geçişti. Bunun da ana muhalefet partisinin bir artışı olduğu yine üzerinde durduğumuz bir konuydu.

1950- 1960 yılları arasında Türkiye'de kesintisiz bir şekilde iktidar olan Demokrat Parti'nin yukarıda verilen bilgiler ışığında, parti programlarında Kemalist altı oka yer vermesine karşın, bu konuda iktidar öncesi söylem ve vaatlerini daha ilk aylarda terk ettiği, hemen göze çarpan bir noktadır. Bu tür bir uygulamaya neden girdikleri yukarıda yine yer yer değinilen bir soruydu. Genel olarak iktidar partisinin altı oka yaklaşımının, birtakım kısa vadeli hesaplara dayandığı anlaşılıyor. Bu hesaplarında yer yer yanıldıklarını anlamalarına karşın ya keskin dönüşler yaparak o an için gelinen süreci iyice çıkmaza sokmuşlar, ya da 1954 yılından sonra hesapsız, sınırsız olarak uyguladıkları liberasyon politikalarından tekrar müdahaleci devletçiliğe dönmüşlerdir. Kuşkusuz bu uygulamalar diğer ilkelere de açıkça gözlenmektedir.

Bu dönemde belki en fazla aşınmaya maruz kalan ilke, Türk Devrimi'nin ve özelde M. Kemal Atatürk'ün ayrı bir önem atfettiği laiklik ilkesi olmuştur. Ortalama dikkate sahip bir gözlemcinin bile bu konuda rahatlıkla varacağı sonuç, DP'nin bu ilkeyi açıkça "sulandırdığı"dır. Bu eğilim içindeki DP'nin tabii ki belli hesapları vardı. Bu hesaplar maalesef basit ve kısa vadeli hesaplardı. Hiçbir toplumsal faydaya veya pratik gelişmeye dayalı değillerdi. İktidar partisi bu ilkeden hemen her dönemde şaşırtıcı tavizler vererek, oyları ile iktidara geldiği geniş halk kesiminin beklentilerini karşılamaya çalışıyordu. Tabii bunu yaparken de bir sonraki seçim sonuçlarını garantiye alma kaygısı taşıyordu. Ancak bu uygulamaların zaman zaman kontrolden çıktığı yine bu dönemdeki olaylara bakılarak anlaşılıyor. Örneğin daha iktidarlarının ilk yıllarında, gerek parti ileri gelenlerinin ve gerekse bazı milletvekillerinin halk karşısında bazı talihsiz açıklamalar yapmaları, kısa sürede Atatürk'ün manevi kişiliğine karşı bir genel saldırıya dönüştü. İktidar bu durumda "Atatürk'e karşı işlenen suçlara dair" bir yasayı yürürlüğe koymak zorunda kalmıştır.

Demokratların laiklik ilkesini bu şekilde yorumlamaları günümüze kadar yanlış olan sonuçlar doğurdu. Bu sonuçlardan belki de en önemlisi; bu ilkenin yirmi birinci yüzyılda bile Türkiye’de siyasi faaliyet yürüten hemen tüm partiler tarafından istismar edilmesidir. Bugün Türkiye’de ortalama eğitime sahip her Türk vatan-dışı için “dinin siyasete alet edilmesi” bir klişenin dışında anlam ifade etmemektedir. Bu, hiç kuşkusuz, Türkiye ve Türk demokrasisi için tamiri gittikçe zorlaşan bir sorun haline gelmiştir/gelmektedir. Bu tür anlayışların, toplumları birden fazla yönde etkileyen, kapsamlı bir sorunsal olduğu açıktır. Bu yüzden, belki de, daha kapsamlı bir şekilde ayrı bir çalışmada ele alınmalıdır.

Türk siyasal tarihinde ele alınmayı hak eden önemli sorunlardan biri de siyasi partilerin, parti çıkarı için “ülke çıkarlarını” feda etmekte tereddüt göstermemeleri konusundaki rahatlıklarıdır. Bu konuda yine incelediğimiz dönemde sayısız örnek vardır. Bu örneklerin belli başlıları yukarıda ayrıntılı bir şekilde verilmeye çalışıldı. Ancak kanımızca çok ilginç ve şaşırtıcı bir örnek de 1950- 1960 yıllarında ana muhalefet partisinin bazı davranışlarıdır. DP’nin laiklik kaygısından çok siyasi bir rakip olarak görüp, Atatürk devrimlerine muhalefetten 1953 yılında kapattığı Millet Partisi’nin kapatılması olayında, CHP’nin inandırıcılıktan tamamen uzak bir şekilde, bu hareketi iç özgürlüğün ihlali olarak kınaması tam bir talihsizliktir. Oysa Millet Partisi’nin Atatürk Devrimi’ne karşı duruşu genel olarak bir sır değildi.²³³ Bu da yukarıda ifade etmeye çalıştığımız “küçük hesaplar” politikası ile ilgilidir. Bu tür uygulamaların günümüz Türk siyasetinde neredeyse aralıksız devam etmesi, aslında ders verici bir durumdur.

1950 yılında eşit ve özgür bir seçim ortamında iktidarı devralan DP, bu dönemde “millet iradesi” terimini hemen her anti demokratik uygulama için bir kalkan olarak kullanmış ve bu kavramında anlamında hatırı sayılır deformasyonlara neden olmuştur. DP *millet iradesi* terimini “talihsiz bir şekilde” çoğunluk bizi destekliyorsa “bizim borumuz öter” şeklinde ilkel bir şekilde anlamıştır. Günümüz Türkiye’inde de çok net bir benzerlikle, aynı tartışmaların alıp başını gidiyor olması düşündürücüdür. Yine iktidar partisi “muhalefet” terimi ve uygulamasını da bu dönemde bir üst

²³³ Parti kapatmanın modern demokratik uygulamalarla çeliştiği her zaman doğru değildir. Kuşkusuz genel bir ifade veya ülkü olarak bu doğrudur. Ancak dönemin koşullarında böyle bir uygulamanın istenmeyen ciddi sorunları da beraberinde getireceği açıktır. Türkiye’nin otoriter-geleneksel geçmişi, bu tür bir uygulamanın bir karşı devrimle sonuçlanmasına oldukça müsaittir.

aşamaya taşıyamamış, taşıyamamakla da kalmayıp bu terimi “*düşmanlık*” anlamında kullanmaya devam etmiştir. Bu yönü ile Demokrat Parti’de Milli Şef dönemine öykünme ve bir tür intikam alma duygusunun izleri hissedilmektedir. Tabii tüm bu uygulamaları “*cumhuriyet ve demokrasi*”nin tam olarak anlaşılmasının bir sonucu olarak nitelenmek yanlış olmayacaktır. Bu noktada da ülke çıkarları, toplumun yaşam standartları, hem iktidar partisi tarafından ve hem de muhalefet tarafından kişisel husumetlere veya parti çıkarlarına kurban verilmiştir. Yapıcı olmak yerine karalama ve yıkıcılığa kayılmıştır. Maalesef bu özelliği de yarım yüzyıl sonra Türk politik ortamında gözlemleyebiliyoruz.

Birçok yazara göre DP, Türk yakın tarihinde halkçı uygulamaları ile öne çıkmış bir parti olarak gösterilir. Birçok açıdan bu savın doğruluğu belki kanıtlanabilir. DP’nin gerek muhalefet yıllarındaki politikaları ve gerekse iktidarının ilk yıllarındaki bazı uygulamaları bu yönde bir eğilim içinde oldukları sonucunu verebilir. Örneğin DP’ye kadar Türkiye’de devlet- halk ilişkileri genellikle askere alma ve vergi toplama boyutundadır. Atatürk döneminde ki halkçı açılımların Milli Şef döneminde yeterince geliştirilmemesi, bunun bir nedeni olarak gösterilebilir. Fakat DP ile birlikte ilk kez siyasetçiler halkın ayağına gitmeye başlamış, onların dilinden konuşmaya özen göstermiştir. Bu konudaki samimiyetin ne ölçüde olduğu bir kenara bırakılırsa, bu son tahlilde olumlu bir gelişmedir. Yine özellikle DP’nin altın yılları olarak nitelenen 1950- 1954 döneminde Türk köylüsünün yaşam standartlarında gözle görülür bir iyileşmenin söz konusu olduğu açıktır. Ancak bu durumun sistemli ve planlı bir halkçı siyasetin ürünü olduğunu iddia etmek zor görünüyor. Çünkü özellikle 1954’ten sonra ekonomide baş gösteren olumsuzluklar, önce halkın genel refah düzeyini düşürdü, daha sonra da DP’nin halka rağmen uygulamaya koyduğu otokratik yasalar geldi. Bu da DP dönemindeki halkçılık anlayışının “popülist” bir çizgide olduğu sonucuna varmamızı sağlıyor.

Bilindiği gibi, 1950’den sonra erken dönem cumhuriyet Türkiye’sinde takip edilen “devletçi ekonomi” yerine “liberal” bir ekonomik programa geçilmiştir. Liberal ekonomik politika DP’nin ilk yıllarında –Amerikan yardımlarının da etkisiyle gözle görülür gelişmeler sağladı. Ancak bu uzun sürmedi. 1954’ten sonra ülkenin genel olarak ekonomik bir çıkmaza girdiği gözlenmektedir. Bu durum tarım temel alındığında, iklim koşulları ile alakalıysa da, Menderes hükümetinin neredeyse hiçbir

sınırlamaya tabi olmayan serbest rekabet ortamının mucizevî bir kalkınma sağlayacağı yönündeki sarsılmaz inancıyla da ilgiliydi. Bu dönem ekonomi bakanlarının, ekonomide bir plan ve program ilkesine gerek duymamaları, hatta bunu küçümsemeleri daha en başında bir hataydı. Aradan fazla zaman geçmeden bu ekonomik anlayışın, ülkenin genel çıkarlarından çok bazı küçük grupların (örneğin toprak ağaları) işine geldiği görülünce, 1955'te iktidar partisinin tekrar ekonomik özgürlüğü kısıtlayan önlemler alma yoluna gittiği görülüyor. Bir diğer ifade ile liberal söylemleri ile öne çıkan hükümet, iktidarının ilk yıllarında sert bir şekilde eleştirdiği, erken dönem Türkiye Cumhuriyeti'ndeki en müdahaleci yasalardan biri olan "Milli Korunma Kanunu"na dönüş yapmak zorunda kaldı. Bu uygulama bazı sanayicilerin ve geniş toprak sahiplerinin DP'den desteklerini çekmesi sonucunu doğurmaya başladı. Nitekim hükümet 1958 yılından itibaren Amerikalı bazı finans çevrelerinin de desteğiyle tekrar liberal ekonomik politikaya dönüş yaptı. Sürekli zikzak çizen bu ekonomik anlayışın genel olarak olumsuz sonuçlar doğuracağı açıktı.

DP'nin ekonomik yatırımlarında da politik bir kaygı hissedilmektedir. İktidar partisi ekonomik yatırımlarını kendisine destek gelen yerler ve gelmeyen yerler olmak üzere iki kategoride değerlendirme yoluna giderek, Türk siyasal hayatına yeni bir anlayış eklemiştir. Bu konuda örneğin kendisine oy vermeyen bazı illerin ilçeye dönüştürülmesi ilginçtir (Kırşehir olayı gibi)

Yabancı sermaye girişinin ve dış borçlanmanın da belli bir plan veya program kapsamında olmadığı anlaşılıyor. Nitekim bu uygulamalar kısa sürede geri ödeme dengesini bozmuş ve Türkiye 1950- 1960 yılları arasında hatırı sayılır derecede dış piyasalara borçlanmıştır. Bu durum ayrıca yabancıların ekonomi üzerindeki müdahaleciliğini de artırmıştır.

Türkiye'de 1950 ile 1954 yılları arasında tarımda görülen gelişmeler başlangıçta halkın nispeten refah seviyesini artırmışsa da daha sonra enflasyonist bir sonuç doğurmanın ötesine gitmemiştir. Örneğin devletin bazı tarım ürünlerine değerinden fazla taban fiyatlar vermesi ve bunun sonucunda, bekleneceği gibi, zarar etmesi ve bu zararların da hazineye tazmin edilmesi enflasyonist süreci körüklemiştir.

1923 yılından 1940'lı yılların sonuna kadar Türkiye ekonomide kendi öz kaynaklarını kullanma politikasını takip etmişken, 1940'lı yılların sonundan 1960'lı yıllara kadar kontrolsüz bir biçimde dış kaynaklara ve dış kredi arayışlarına gitmiştir.

Bu da ülkede hatırı sayılır bir dış borç stoku yaratmıştır. Hâlbuki Osmanlıdan kalan borçlar sorunu henüz unutulmamışken, hükümetin bu konuda duyarlı olması beklenirdi. Osmanlı borçlarının on dokuzuncu yüzyılda Duyun-u Umumiye'yi yaratmasına benzer bir şekilde, bu dönemde de IMF ve OECD müdahaleleri çok geçmeden Türk ekonomisinin üzerinde *Demokles'in kılıcı* gibi sallanmaya başlamıştır.

İlke olarak sürekli yenilik ve ilerleme amacını taşıyan Devrimcilik ilkesinin bu dönemde ele alınışına baktığımız zaman; iktidar partisinin değişen dünya şartlarına uymak bir yana, neredeyse bir geriye dönüş içinde olduğunu söyleyebiliriz. Birçok demokratik vaatle iktidarı devr alan DP, iktidarı devr aldıktan sonra Atatürk inkılâplarına karşı tutumunda daha ilk yıllarda olumsuz bir tavır takındı. İktidar partisi bunu yaparken, oyları ile iktidar olduğu kesimin beklentilerine cevap verme kaygısı taşıyordu. Türkçe ezanın tekrar Arapçaya çevrilmesi, Anayasanın dilinin tekrar Arapça ve Farsça kelimeler kullanılarak ağırlaştırılması bu yöndeki uygulamalardan birkaçıdır. Ayrıca on yıllık iktidarında DP, bazı kaygılar ve anlayışlarla radikal İslami örgüt veya tarikatlarla sürekli ilişki içinde olmuştur. DP hükümetlerinin bu tavırları kısa zamanda ülke içinde hatırı sayılır irticai eylemleri de beraberinde getirmiştir. Daha iktidarının ilk yıllarında, ilk DP hükümetinin bu tarz uygulamalarından cesaret alan kimi karşı devrimci çevreler, Atatürk heykel ve büstleri hedef almak suretiyle eylem sürecine geçmişler ve bu tür hareketlerin artması üzerine DP yönetimi, Atatürk'e karşı işlenen suçlar hakkında kanun çıkarmak zorunda kalmıştır. Ancak bu süreçten sonra da benzeri uygulamaların durmadığı ve artarak devam ettiği rahatlıkla anlaşılmaktadır. DP, iktidarı süresince Türk toplumunun geleneksel yapısını analiz edememiş, devrime karşı verilecek tavizlerin ve pervasızca dile getirilen bazı söylemlerinin bu tür çıkışları cesaretlendireceğini kavrayamamıştır. Buna bağlı olarak, yer yer bu tür olayların kontrolden çıktığı anlaşılıyor. Eylül 1955 olaylarında olduğu gibi hükümet toplumsal duyarlılıkları veya eğilimleri iyi analiz etme ve öngörüle bulunma yeteneğine sahip değildir. Parti ileri gelenlerinin halkı salt oy deposu olarak görmeleri yapılan en temel hata olmuştur.

1950- 1960 yılları arasında Türkiye'de ilk kez özgür ve demokratik bir ortamda yapılan seçimlerle iktidar olan DP, iktidarı süresince, üzerine aldığı bu tarihsel misyonu maalesef kişi veya parti çıkarlarına kurban etmiştir.

Demokrat Parti'nin Programları incelendiğinde her programda Atatürk İlkeleri'ne yer verildiği görülüyor. Ancak, çok ilginç bir şekilde, hiçbir ilkenin tanımlanmasında “Atatürk” kelimesi geçmemektedir. Kuşkusuz ne Atatürk ne de Atatürk İlkeleri bir dogma değildir. Yani bu ilkeleri tanımlarken “Atatürk” kelimesini kullanmanın ne kadar önemli olduğu tartışılabilir. Hatta bu tür bir tartışmada; önemli olanın bu ilkeleri uygulamak olduğu sonucuna da varılabilir. Yine de, devrimle Türk toplumunun çağdaş uygarlık yoluna girmesini sağlayan kişinin adının anılması, en azından, bir tür iyi niyet veya saygı için gereklidir.

Atatürk ilkeleri, tarihsel koşullara ve çağın gereklerine göre yorumlanabilirler. Ancak bu yorumlamalar, ancak daha ilerici oldukları sürece kabul edilebilir. Öyle anlaşılıyor ki, 1950- 1960 döneminde bu ilkeler, çağın değişen koşullarına uyarlanmak bir yana, önemli ölçüde sulandırılarak birtakım hesaplar uğruna kullanılmıştır.

Ulusçuluk ve çağdaşlaşma arasında yakın bir ilişki vardır. Ancak bağımsızlığını gerçekleştirmiş uluslar için tam bir çağdaşlaşma söz konusu olabilir. Burada “*bağımsızlık*” kelimesini sadece siyasal anlamda kullanmıyoruz. Geniş anlamda siyasal, kültürel ve ekonomik alanları bir bütün olarak kapsayan bir bağımsızlıktan bahsediyoruz. Yani bir ülke hem siyasal, hem ekonomik hem de kültürel olarak bağımsız bir çizgideyse, sağlıklı bir çağdaşlaşmaktan söz edilebilir. Aksi takdirde çağdaşlaşma veya modernleşme dediğimiz olgu, iyi veya kötü bir taklit, ama sonuçta “*taklit*” olmanın ötesine geçemez. DP döneminde bu bağlamda bir ulusçu anlayışın gerçekleştirdiğini söylemek oldukça zordur. 1950’li yıllara gelene kadar, gerek Atatürk döneminde gerekse Atatürk sonrası dönemde ekonomik, siyasal ve kültürel bağımsızlığın Atatürkçülük ideolojisine koşut bir gidişat sergilediği gözlemlenirken, 1950’lerden sonra bu alanlarda, bilerek veya bilmeyerek, ciddi tavizler verilmiştir. Denilebilir ki bugün Türkiye'nin Batı ile entegrasyon sürecinde Batı ile özdeşleşmiş, fakat bağımsız milli bir ekonomi ve kültüre sahip olmak yerine bu alanlarda “*bağımlı*” bir devlet konumuna gelmesinin temelleri 1950- 1960 yılları arasında uygulanan politikalarla atılmıştır. Bu dönemde iktidar koltuklarını işgal edenler, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin İkinci Dünya Savaşı'nın sonuçları ile birlikte Batı'da başlayan ikinci dalga demokrasilere tam olarak angaje olması için önemli bir tarihi fırsatı bazı kişi ve grup çıkarlarına kurban etmişlerdir.

Bir diğerk önemli nokta da şudur ki, Atatürk ulusçuluğud diğerk devletlerin bağımsızlığına saygı gösteren ve Kurtuluş Savaşı'nda sömürge altındaki mazlum milletlere referans olan bir anlayışken, DP döneminde takip edilen dış politikalarla Atatürk Milliyetçiliği'nin bu en temel özelliği, Batı ile politik ve siyasal ilişkiler kurulmaya çalışılırken yanlış yorumlanmış ve Türkiye bu dönemde Batı'nın emperyalist amaçlarının, maalesef, ileri bir karakolu haline gelmiştir. Atatürk Milliyetçiliği'nin anti- emperyalist yönü terk edilince, Türkiye'nin sadece üçüncü dünya diye tabir edilen toplumlara karşı değil, küresel anlamda saygınlığı önemli ölçüde zedelenmiştir.

Atatürk Ulusçuluğunun, S. Kili'nin saptamasını temel alarak söylersek, “*otorite*” aşamasında bir öge olduğu ve o başlık altında değerlendirilebileceği iddia edilebilir. Bu yönü ile Atatürk Ulusçuluğu'nda otoritenin kaynağı halktır. Bunun yasallığı da halka dayanır. Buna göre, 1950- 1960 döneminde otoritenin halk yerine kişi veya kişilere verilmeye çalışıldığı anlaşılıyor. Hatta bu otorite anlayışı, parti içinde bile olabildiğince kişisel yönlendirmelere dayanmaktadır. Yukarıda da yer yer değinildiği gibi, DP bu çerçevede Atatürk döneminin “*zorunlu otoriter*” yapısına veya en azından Milli Şef yıllarının otoriter tek parti zihniyetine öykünme eğiliminde olmuştur. Ulus, bu yıllarda otoritenin kaynağı olarak kabul edilmekten çok, çeşitli uygulamalarla bir “*oy deposu*” anlayışı ile ele alınmıştır.

Atatürk Devrimi'yle eğitim birliği, laik ve ulusçu bir potada eritilerek, sağlanmıştır. Bu başarıda cumhuriyetin erken dönemlerinde kurulan bazı kurumların çalışmaları belirleyici olmuştur. Bu kurumlar; Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Halk Evleri, Köy Enstitüleri ve 1942 yılında kurulmuş olan Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'dür. Buna karşılık DP döneminde aynı duyarlılık gösterilmemiştir. Bu dönemde Türk eğitim sisteminin ulusal ve laik yapısında önemli tavizler verilmiştir. Köy Enstitüleri ve Halk Evleri siyasal partilerin tekelinden çıkarılıp devletin desteklediği eğitim kurumlarına dönüştürüleceği yerde, bazı belirsiz iddialar ve anlayışlarla kapatılmıştır. Halkın önemli bir çoğunluğuna sosyo- kültürel hizmet sunan bu kurumların, belirli ideolojilerin propagandasını yaptıkları veya çağın gereklerine cevap veremedikleri gerekçesi ile kapatılmaları tezi, temelsiz ve samimiyetten uzak bir anlayışın ürünüdür. Çünkü dönemin iktidar partisi, kapatılan bu kurumlar

yerine, aynı amaca hizmet edecek yenilerini kurmayarak, amacının politik olduğunu kanıtlamış oluyordu.

Son tahlilde Demokrat Parti, Türk Siyasal Tarihi'nin en kritik döneminde tek başına iktidarı devralıp on yıl kullanmasına rağmen, bu durumu, Türkiye Cumhuriyeti'ni modern Batı toplumlarının demokratik, ekonomik ve kültürel çizgisine taşımak yönünde kullanmamıştır. Demokrat Partinin sorumsuzca uygulamaya koyduğu politikalar, Ortadoğu'daki tek laik demokrasi olma iddiasındaki Türkiye'ye modernleşme sürecinde zaman kaybettirmiştir.

Eğer 21. yüzyıl Türkiye'sinde hala siyasal sorumsuzluk, kişi ve grup çıkarlarının ülke çıkarlarının gerisinde tutulması, bir vicdan sorunu olan dinin siyasallaştırılması suretiyle oy avcılığı gibi ilkel, sorumsuz, Ortaçağ uygulamaları devam ediyorsa, bunda Demokrat Parti ve liderlerinin payının olmadığını iddia etmek, fazlasıyla iyimser olmayı gerektirir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Alfa yayınları, İstanbul, 2005
----- **Söylev ve Demeçler**, C, I, TİTE yayınları, Ankara, 1997
Ahmad, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945- 1980)**, Hil yayınları, İstanbul, 1996
Arar, İsmail, **Hükümet Programları 1920- 1965**, Burcak yayınları, İstanbul, 1968
Ateş, Toktamış, **Laiklik**, Ümit Yayınları, Ankara, 1994
Ağaoğulları, Mehmet Ali, Geçiş sürecinde “**Türkiye, Aşırı Milliyetçi Sağ**” Belge yayınları, İstanbul, 1992
Aydemir, Şevket Süreyya, **Tek Adam**, C, I, Remzi Kitabevi yayınları, İstanbul, 2004
----- **İnkılâp ve Kadro**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1968
Çeçen, Anıl, **Atatürk ve Cumhuriyet**, Türkiye İş Bankası yayınları, Ankara, 1981
Eroğul, Cem, Geçiş Sürecinde Türkiye, “Çok Partili Düzenin Kuruluşu”, Belge yayınları, İstanbul, 1992
----- **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, İmge Kitabevi yayınları, Ankara, 1990

Ergil, Doğu, **İdeoloji; Milliyetçilik, Muhafazakârlık, Halkçılık**, Ankara, SBF yayınları, 1986
İnan, Afet, **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları**, Ankara, 1969
----- **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin I. Sanayi Planı (1933)**, TTK, yayınları Ankara, 1972
Mumcu, Ahmet, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, c. II, Anadolu Üniversitesi yayınları, Eskişehir, 2000
Ziya, Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, bordo-siyah yayınları, İstanbul, 2004
-----**Türkleşmek, İslamlaşmak, Muhasırlaşmak**, Bordo-siyah yayınları, İstanbul, 2004
Tuncay, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması**, Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul, 1999
Kapani, Münici, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi yayınları, İstanbul, 1989
Kısakürek, N. Fazıl, **Benim Gözümde Menderes**, Büyük Doğu yayınları, İstanbul, 2002
Köker, Levent, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, İletişim yayınları, İstanbul, 2005
Kışlalı, Ahmet Taner, **Siyaset Bilimi**, Anadolu üniversitesi yayınları, Eskişehir, 2004
Kili, Suna, **Atatürk Devrimi (Bir Çağdaşlaşma Modeli)**, İş Bankası yayınları, Ankara, 2000
Laufenburger, H., **İktisadi Sahada Devletin Müdahalesi**, İstanbul, 1941
Lewis, Bernard **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, T.T.K yayınları, Ankara, 2004,
----- **Demokrasinin Türkiye Serüveni**, Yapı Kredi yayınları, İstanbul, 2003
Lise Tarih Müfredatı, Maarif Basımevi, Ankara, 1956
Mumcu, Ahmet, **Türk devletinin temelleri ve gelişimi**, İnkılâp yayınları, İstanbul, 1996
Nadi, Nadir, **Olur Şey Değil**, Çağdaş yayınları, 1980, İstanbul
İnalçık, Halil, **Atatürk ve Demokratik Türkiye**, Kırmızı yayınları, İstanbul, 2007
İnan, M. Rauf, “Gazi’nin (Atatürk’ün) Halkçılık ülküsü, Halkevleri ve Sonrası” **Atatürk Konferansları (1975- 1976)**, C., VIII, TTK yayınları, Ankara, 1983

- Okyar, Osman ve Seyitdanlıoğlu, Mehmet, **Fethi Okyar'ın Anıları**" İş Bankası yayınları, Ankara, 1999
- Oran, Baskın, "Altı Ok Arasındaki İlişkiler ya da Milliyetçilik Eksenini Çevresinde **Kemalizm**" **Atatürk Konferansı**, C., III, İstanbul, 1981
- Özbudun, Ergun (çeviren: Ali Resul Usul), **Türk Siyasal Hayatı**, Anadolu Üniversitesi, yayınları, Eskişehir, 2005
- Öztürk, Kazım, **Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuşmaları**, C. II, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 1990
- Parla, Taha, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm**, İletişim yayınları İstanbul, 1989
- Ramsaur, Ernest E, **Jöntürkler, 1908 İhtilalinin Doğuşu**, Pınar yayınları, İstanbul, 2004
- Sami, Şemsettin **Kamus-ı Türkî**, Çağrı yayınları, 2001, İstanbul
- Sükan, Faruk, **Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları**, Ankara, 1991
- Şahin, Hüseyin, **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi kitapevi yayınları, Bursa, 2006
- Şaylan, Gencay, **Türkiye'de İslamcı Siyaset**, Verso yayınları, Ankara, 1992
- Tanör, Bülent "**Kuruluş (Türkiye: 1920 Sonraları)** ", Yenigün Haber Ajansı Yayınları, 1997
- Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi**, C. III, s. 98, Bilgi yayınevi , İstanbul, 1995
- Atatürk Konferansları VIII (1975- 1976)**, T.T.K yayınları, Ankara, 1983
- **Türk Devrim Tarihi (Yeni Türkiye'nin oluşumu 1923- 1938)**, 3. kitap, 2. bölüm, Bilgi yayınları, 1996, Ankara
- **İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Bilgi yayınları, Ankara, 2003
- **Türk Devrim Tarihi (3. kitap, II. Bölüm) Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)**, Bilgi yayınları, İstanbul, 1996
- **Türk Devrim Tarihi (Çağdaşlık Yolunda Türkiye)**, 4. kitap 2. bölüm, Bilgi yayınları, Ankara, 1999
- Toprak, Binnaz, Geçiş Sürecinde Türkiye, "**Dinci Sağ**", Belge yayınları, İstanbul, 1992
- Toker, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşa Yılları, DP'nin Altın yılları (1950- 1954)**, Bilgi yayınları, İstanbul, 1991
- Demokrasimizin İsmet Paşa Yılları, (Demokrasiden Darbeye 1957-1960)**, Bilgi yayınları, İstanbul, 1992
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859- 1952)**, Arba yayınları, İstanbul, 1952
- Turhan, Mümtaz, **Atatürk İlkeleri ve Kalkınma**, İstanbul, 1965
- Türkçe Sözlük**, TDK yayınları, Ankara, 2005
- Yalman, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922- 1971)**, C, II, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş yayınları, İstanbul, 1997
- Yıldız, Mustafa **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Siyasal kitapevi, Ankara, 2004
- Yücel, M. Serhan, **Demokrat Parti**, Ülke kitapları, İstanbul, 2001
- Zürcher, Eric Jan, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, İletişim yayınları, İstanbul, 2003
- **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul, İletişim yayınları, 2005

Makaleler

- Boratav, Korkut, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Türkiye’de Devletçilik, c., II, İletişim yayınları
- Coşkun, Nusret Safa, **Son Meclis ve 1950- 1960 Siyasi Olayları**, Yeni Savaş Matbaası, İstanbul, 1960
- Eroğlu, Hamza, “Atatürk ve Devletçilik” **Bellekten**, C, LII, TTK yay, Ankara
- İnsel, Ahmet, Devletçiliğin Anatomisi, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c., II, İletişim yayınları
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, “Mustafa Kemal” **Akis**, C,2, S., 26, Ankara, 1954
- Küçük, Yalçın, “**Türkiye’de Planlama Kavramının Gelişimi Üzerine**”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 1981 Özel Sayısı, V.8, Ankara
- Safran, Mustafa, “İnkılap Tarihi Öğretimine Yaklaşım Sorunları”, Gazi Üniversitesi yayınları, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C., 18, S., 9, Ankara, 1998
- Sunay, İlkey, Demokrat Parti ve Popülizm, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, iletişim yayınları, C., 8, Ankara
- Tekeli, İlhan ve Şaylan, Gencay, “Türkiye’de halkçılık ideolojisinin evrimi” **Toplum ve Bilim**, S, 6–7, 1978, İstanbul
- Yılmaz, Mustafa “Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Dersleri ve Bu Konuda Yapılan Araştırmalar” **AAMD**, S., 46, 2000
- Yücel, Yaşar, “Atatürk İlkeleri”, **Bellekten**, C., 52, S., 204 (özel sayı), TTK yay., 1988, Ankara

Gazeteler

- Akşam
Cumhuriyet
Ulus
Zafer

Resmi Yayınlar

- Demokrat Parti Meclis Grubu Müzakere Zabıtları
TBMM Kanunlar Dergisi
TBMM Kavanin Mecmuası
Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasının Türkiye Hükümet ile Biliştirak Finanse Ettiği Heyetin Raporu, Akın Matbaası, Ankara, 1951

EKLER

EK-1

Tahkikat Komisyonunun görev ve yetkileri

- a) *TBMM Tahkikat Encümenleri ve naip olarak görevlendirecekleri tali encümenler; Ceza Mahkemeleri Usul Kanunu, Askeri Mahkeme Usul Kanunu, Basın Kanunu ile diğer kanunlarda Cumhuriyet Müddei Umumiyesi'ne sulh hâkimine ve askeri, adli amirlere tanınmış olan bilcümle hak ve salahiyetleri haizdir.*
- b) *Tahkikat Encümenlerinin; her tür yayın yasağı koyabilme, bunları uygulayanların dağıtımını yasaklama, toplatma, yayınlar ve matbaalarını kapatma, soruşturma için gerekli görülen her türlü eşya, evrak ve belgeye el koyabilme; siyasi nitelikli toplantı, gösteri, hareket ve benzeri faaliyetleri hakkında önlem ve karar alma haklarına sahip olacaktır. Komisyon bu görevlerini yaparken, gerekli göreceği bütün önlemleri almaya, kararları vermeye ve hükümetin bütün araçlarından yararlanmaya yetkilidir.*
- c) *Bu komisyonun aldığı kararlara her ne suretle olursa olsun, muhalefet edenlerin, bir seneden üç seneye kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılması kabul edilmişti. Komisyonun aldığı önlem ve kararları uygulamada ihmali görülen görevlilerin altı aydan iki yıla kadar; suiistimali görülenlerin bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılmaları, tahkikatların gizli yapılması ve bu gizliliğe uymayanların veya açıklayanların altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılmaları kabul edilmiştir. Yalan yere yemin edenlerin cezalarının iki kat artırılması, süreye bağlı olmaksızın amme davası açabilme hakları gibi geniş yetkilerle donatılmıştı.*

EK- 2

Tahkikat Komisyonu Üyeleri ²³⁴

- 1- *Ekrem ANIT (D.P Samsun)*
- 2- *Vacid ASENA (D.P Balıkesir)*
- 3- *Turan BAHADIR (D.P Denizli)*
- 4- *Kemal BİBEROĞLU (D:P Çorum)*
- 5- *Sait BİLGİÇ (D.P Isparta)*
- 6- *Selami DİNÇER (D.P Sakarya)*
- 7- *Hilmi DURA (D.P Kastamonu)*
- 8- *Bahadır DÜLGER (D.P Gaziantep)*
- 9- *Osman KAVUNCU (D.P Kayseri)*
- 10- *Nusret KİRİŞÇİOĞLU (D.P Sakarya)*
- 11- *Hikmet ÖLÇMEN (D.P Konya)*
- 12- *Necmettin ÖNDER (D.P Nevşehir)*
- 13- *Kemal Özer (D.P Kütahya)*
- 14- *Ahmet Hamdi SANCAR (D.P Denizli)*
- 15- *Nüzhet ULUSOY (D.P Samsun)*

²³⁴ Albayrak a.g.e. s.621

TEBLİĞ

“... Bilhassa 2 Mayıs 1954 seçimlerinden sonra hesaplı bir plan içinde safha safha alınan Anayasa dışı idari ve kanuni tedbirlerle;

Vatandaş muhalefete oy verdiği takdirde şahsının hatta beldesinin tecziye edileceği tehdidi altına sokulmuş, dilediğini seçmek veya seçilmek imkanlarından, toplanma, cemiyet kurma söz ve fikir hürriyetleri gibi tabii haklarından; adalet istiklalden, hakim teminattan, Üniversite muhtariyetten, mahrum edimmiş;

Mebusların Anayasa ile sağlanan hakları açıkça ihlal edilmiş, matbuatın her türlü tenkit, murakabe, hatta haberleşme hürriyeti ortadan kaldırılış olduğu ve böylece:

Demokratik usullerle ve memlekette demokratik rejimi tam ve kâmil bir suretle kurma garantisini ile iktidara gelmiş olan Demokrat Partinin:

- 1- Memlekette kapalı ve totaliter bir idare tesisi yoluna girdiği*
- 2- Bugün muhalif partilerin mevcudiyetine tahammül eder görünmesinin dahi zevahiri kurtarmağa matuf bulunduğu ve bu partilerin, meclis içi ve meclis dışı çalışma imkânları ile organlarına devam eden kasıtlı tecavüzlerin toplam mevcudiyetine tevcihinin dahi muhtemel olduğu*
- 3- Muhalefet partilerinin seçim zamanına kadar mevcudiyetinin muhafazasına müsaade edilse bile vatandaşın iradesini serbestçe izhar edebileceği normal bir seçimden inanarak bahsetme imkânlarının selbedilmiş (zorla almak) olduğu*
- 4- Rejimin sürüklendiği bu hali önlemesi beklenebilecek organlardan da şimdiye kadar müspet bir hareket sadır olmadığı*
- 5- İktidar partisi liderlerinin bu açık kasıt ve niyetlerinden Türk Milletini haberdar etmenin muhalefet gruplarına düşen tarihi bir görev haline geldiği*

Hususları müştereken müşahede ve tespit olunmuştur.

Kısaca ifade edilen bu durum karşısında:

- 1- Bugün memleketimizin en önemli meselesinin rejime vaki tecavüzünün önlenmesi ve memlekette teminatlı bir demokratik rejim kurulması meselesi olduğunu*
- 2- Türk milletinin buna layık olgunlukta bulunduğu sonsuz inançlarından aldıkları kuvvetle imkânlarının son haddine kadar demokratik rejimi kurtarma mücade-*

lesine devam azminde bulduklarını umumi eskâra ilana her üç grup müştereken karar vermişlerdir.

C.M.P. Meclis Grubu Adına

Osman Bölükbaşı

C.H.P Meclis Grubu adına

İsmet İnönü

Hür. P. Meclis grubu adına

F. Lütfi Karaosmanoğlu

ÖZGEÇMİŞ

1979 yılında Elazığ'ın Baskil ilçesinde doğdum. İlköğretim ve Lise eğitimimi aynı ilçede tamamladım. 1999 yılında Hacettepe Üniversitesi Tarih bölümüne kayıt yaptırđım. 2003 yılında aynı bölümden mezun oldum.

2004 yılından beri özel bir eğitim kurumunda Türk İnkılâp Tarihi, Uygarlık Tarihi ve Siyaset Bilimi alanlarında uzman öğretici olarak çalışmaktayım.

2005 yılında Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde Yüksek Lisans programına kabul edildim.

Şükrü ŞUR.